

2-8218
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
FILozOFICKÉ FAKULTY
MAJARYKOVY UNIVERZITY
BRNO

7114-91

ČÁST PRVNÍ

*Přemítejte, prosím, o tom, jaká je to
tragédie nepoznat boha, jak je zhoubné
pro duši klanění se modlám a jak zlý
duch v nás vzbuzuje mánii nového
kacířství a bludů.*

M. Mažvydas, Katechismus, 1547
(první litevská kniha)

Rozechvěle se mihotají listy, mihotají se stébla,
traviny, kameny, větve, i ty nejtentčí větvičky, snad
i stíny na stínech, na pěšinách vystlaných jehličím, a ty
vidíš své bosé nohy našlapující na jehličí, stíny i stopy
zvěře – té, která brouzdá po lese, za měsíční noci řve,
vyje, shazuje paroží, později umírá anebo je zabita,
a jejíž vychladlé stopy překryjí stopy jiných zvířat
a lidí, jehličí, kousky kůry ze stromů, stíny, tenoučké
větvíčky, i pestré peříčko malého ptáčka;

tvoje ruce drží nádobu či spíš střep nádoby, dosta-
tečně velký, abys v něm ráno i večer mohl přinést
vodu z lesního pramene, musíš ho nést opatrně,
mnoho se do něho nevejde, a i ta troška se snaží
zněho uniknout a vrátit se tam, kam patří: vytrysk-
nout vzhůru, jiskřivě zazářit při pádu dolů, roze-
chvěle zavířit v okolním mihotavém reji a jehličím se
vsáknout do země, tam už se cítí v bezpečí: pod
kořeny, travou, květy, listy, pod oním mihotavým
rejem, ale nečiní tak ze strachu, vždyť už dokázala
svou moc i velikost, když se valila a prodírala lesem,
ohromujíc spíše svou nespoutanou věčnou touhou po

svobodě než silou, jen kvůli této touze (jen kvůli ní) se snaží odevšad uniknout: z dlaně, z řeky, třebaže sama je řekou, ze střepu nádoby, který jsi loni našel u pramene a v němž ji nyní neseš oním mihotavým rejem a bojíš se ji vylít, ona se rovněž mihotá a čeří ve střepu nalezeném na spáleništi se zbytky základových kamenů, s otisky koňských kopyt a bosých chodidel, s vypálenou a zdupanou trávou na dvoře, i trávou pokrytou popelem a uhlíky, popel a saze jsi nalézal i v každém otisku, jen živý oheň byl ten tam, zmizel;

a ty, se střepem nádoby a několika ožehlými kusy železa v ruce, jsi ucítil podivnou vůni ohně, a polekal ses, třebaže ne tolik jako tehdy, když jsi poprvé spatřil obrovský plamen nad střechou, pod níž jsi tenkrát žil s otcem a matkou, byl jsi dítě, úplně malé a hloupé, a ještě jsi nevěděl, že oheň a železo znamená smrt nebo bolest, a platí to dodnes, kdy neseš střep nádoby lesem, oním rozechvělým mihotavým rejem listů, travin, stébel i kmenů, mihotáním stínů a jehličí na úzké zvířecí pěšině, dokud nezmizí – nikoli ono chvějivé mihotání lesa, a jeho ticho a pokoj, bezpečný úkryt všeho živého, nýbrž sama pěšina: maličká, uzoučká a ani trochu tajemná, už nejednou jsi po ní šel na kraj lesa, k onomu spáleništi, kde jsi kdysi zvedl střep nádoby a několik ožhlých kusů železa, ano, našel jsi je tam, a ne u lesního pramene, jak přesvědčuješ sám sebe pokaždé, když zvedáš střep ke rtům, opravdu jsi ho našel tam spolu se železem, zvedls ho ze země a ruce jsi měl po loket černé, věděl jsi, že neděláš dobře, když neseš do lesa střep a železo – po této pěšině, která věrně střeží tajemství tvých stop

zároveň s tajemstvím i stopami celého lesa, před tebou však už dávno žádné tajemství neskrývá, a ty doufáš, že ještě mnohokrát po ní půjdeš do svého obydlí, jež je nedostupné železu i ohni, protože sis ho vybuodoval na vysokém dubu, spletl nejprve silné větve, pak tenké, vystlal je mechem a suchou trávou, dokonce jsi lezl na sousední stromy, aby ses podíval, jak ptáci staví hnízda, aby jim nebylo chladno za deště a bouře na jaře ani v létě, v zimě v něm ovšem chladno je, protože nemáš peří, pouze velkou zvířecí kožešinu, jenže zvířata nežijí v hnízdech, leda veverky, proto sis ještě vyhrabal noru na břehu potoka, tak hlubokou, aby sis v ní mohl zapálit oheň a uvařit jídlo a aby tě v ní už nikdo nenašel, jenže nyní odcházíš hlouběji do lesa, ze spáleniště sis vzal střep nádoby a ožhlé kusy železa, na tom není nic špatného, a ruce máš po loket celé černé, i když to všechno už bylo hodně dávno: střep, kusy železa, černé ruce a obličej, možná i zvířecí kožešina, kterou jsi měl přehozenou přes ramena, možná i samotná ramena, byl jsi celý černý jako nevitáný obětník nad neexistujícím hrobem, na který jsi nic nepoložil, naopak z něho vzal, a teď to neseš v rukou, jenže to nebylo teď – teď, v tomto právě probíhajícím okamžiku, je ticho, rozechvělý mihotavý rej lesa, voda ve střepu a ruka, v níž držíš střep – napůl seschlá, vyzáblá ruka starého muže s vystouplými žilami pod hnědou opálenou kůží, třebaže se vyhýbáš slunci, pasekám i březovým hájům, kde se vzduch chvěje horkem a odkud jsou vidět vzdálené modré a zelené lesy, řeky, kopce, kamenité pustiny, údolí vyschlého jezera, nad nímž se dosud jak okvětní lístky

mihotají červené ploutve ryb; údolí i víska na protějším břehu tě láká: obejmout ji aspoň očima, pokochat se pohledem; je to zvláštní, jsi starý člověk, už ses dostatečně vynadával na lesy, řeky, kopce, kamení, pole i údolí vyschlého jezera, kde se mihotají červené ploutve mrtvých ryb, i na onu červenou barvu: hořící vesnice – nečekaně rozkvetlé obrovské rudé květy, na to všechno už ses dosytosti vynadával, jsi starý muž a chtěl bys žít jak strom či pole, proto nemůžeš jít tam, kde dosud stojí nevyhořelá víska na protilehlém svahu údolí, ne, nemůžeš, říkáš si v duchu, když neseš v hnědé opálené ruce stěp nádoby, a splýváš s oním všepostihujícím mihotavým rejem, stejně tak tvá voda, i tvůj stěp, i tvé myšlenky, vytrácející se ti z očí a z pohledu, raději hledíš na vodu, neseš ji do svého hnízda na obrovském dubu, brzy bude horko a budeš mít žízeň, člověk, který pracuje, má vždy žízeň, ty taky musíš hodně pracovat: každý den od rána do večera, abys přežil zimu – ve své noře, na lůžku z listí u tlejícího ohně a kouře, lesní zvěř ho větří, je jím už načichlá i tma tvé nory, ale opět v ní budeš muset žít, pokud ovšem nepotkáš lidi, zabili by tě, domnívají se, že to kvůli tobě hoří vesnice jak květy a chalupy jak maličké kvítky, ženám probodávají lůna, aby země zplaněla, aby zůstala bez plodů, úrody i lidského hlasu a bezhlesně velebila novou víru a nového boha – proč je nutné se ho bát, nenávidět ho a vyhýbat se mu, bůh musí ztělesňovat to, co člověk přijímá od stromu, květu a třpytivé vody, vyvolává v něm pocit klidu a radosti, touhu milovat i přemýšlet; utíkej, utíkej daleko do lesa, abys nezemřel, dokud

ještě žijí lidé, bůh rozhodl, že zemřeš poslední, až spatříš všechnu hrůzu a veškerá muka, zkratka vše, co bylo určeno každému jedinci zvlášť a co se v hodině smrti sčítá dohromady, to pak dopadne jak kámen na toho, kdo si dobrovolně vybral osud onoho posledního, utíkej, utíkej daleko do lesa; a ty zatím po večerech stojíš na kraji lesa, ukrýváš se ve větvích a hledíš na protějším břeh údolí: skrz průzračné ryby, skrz vyschlou vodu minulosti, jenže teď už to není břeh, jen svah a chalupy se na něm krčí, protože se bojí vyšplhat vzhůru, aby je nebylo zdálky vidět, ale stejně je zahlédli, už dávno je spatřili, jedny spálili a ty druhé se ještě víc přikrčily, ale dnes asi nepůjdeš na kraj lesa, musíš sbírat a sušit houby i lesní plody, celý den, až do večera, a navečer vylezeš do svého hnízda, zavrtáš se do mechu a budeš se snažit usnout, zaposloucháváje se do šumění lesa, jenž je tak blizoučko, stačí natáhnout ruku – ti, co spí v chalupách, jej slyší vysoko nad svými hlavami anebo zdálky; když zaslechneš ono šumění, vzpomeneš si na všechno, co jsi zažil, viděl a slyšel, třebaže jsi nezažil všechno, měl jsi sice otce a matku, ale ženu, milovanou ženu, jsi neměl nikdy, o to je tvé hoře větší: nikdy se k tobě nevrací, letí za vzdálené lesy, vesnice a řeky až k samotnému moři, ke žlutému břehu a mořským vlnám, tichým či rozbouřeným – tvé hoře doletí všude a bloumá jak neslyšný stín anebo strne jak sloup na vrcholku kopce, hory; odlétá z tohoto lesa každou noc, ale nikdy ne dál než k moři, jeho žlutému břehu a mořským vlnám, přestože za nimi je jiný břeh, jiní lidé a dokonce i jiné moře, tobě stačí tohle, tvůj dům stál na tomto břehu,

pod vysokou borovicí, za písečnou dunou, když šofel, nezbyl z něho ani popel, silný východní vítr jej odnesl do moře – jako by sis ty ani tvá rodná vesnice jiný konec nezasloužila, pravda, tvůj život ještě neskončil, třebaže jsi starý a osamělý, avšak po nocích, když se nečekaně probudíš zbrocený studeným potem, napjatě nasloucháš, zda nepřichází zubatá, zda se nešplhá k tvému obydlí železnými drápy po drsné kůře dubu, rád bys jí řekl, že ses jí nikdy nebál, ani tehdy, když lidé kolem tebe umírali po desítkách a stovkách, vidíš, smrtko, nezakrývám si před tebou obličej, není to moje vina, že nemůžu žít déle: z koruny dubu, z hnízda spleteného z větví vyletí zářivá duše, v pravé poledne se bude možná rozechvěle mihotat na listech, stéblech a kmenech, jiskřit ve vodě střepu, který stále ještě neseš v ruce a zvolna kráčíš ke svému dubu přes paseky, voda se v něm třpytí tak oslnivě, že tě div neoslepuje, ty se však nemůžeš rozhlížet, abys ji nevyhlídl, neseš ji z takové dálky, až od úpatí kopce, z pramene, a větší nádobu nemáš, stále se ji chystáš udělat, vydlabat vnitřek klády ožehlými kusy železa ze spáleniště, nejprve je ale musíš na kamenech vyklepat a nabrousit, hned zítra se pustíš do práce, nádobu budeš v zimě nezbytně potřebovat, ušetříš si spoustu trápení, snad by sis mohl vydlabat ještě jednu z měkkého lipového dřeva – pokud ti ovšem budou stačit síly a pokud to vydrží ožehlé železo; bezděčně zdviháš oči, jako by sis už teď vyhlížel mladou lípu,

ale tam, pod tvým hnízdem, pod tvým dubem, stojí tři muži, jeden třímá v ruce kopí, ruce dvou dalších

mužů jsou prázdné, všichni však napjatě hledí, jak bezstarostně vystupuješ z mlázi se svým střepem a zvířecí kožešinou na ramenou, díváš se na ně, na kopí a víš, že nemá smysl, abys utíkal, kopí tě dohoní a zabodne se ti do zad, zvířecí kůže i tvých svalů, lesklý hrot ti hluboko uvízne v těle, už teď v tom místě, kde tě možná zasáhne, cítíš smrtelný chlad, po chvíli mizí, zato tvé klouby spoutává jakási neznámá síla, třebaže vidíš, že ti tři nejsou cizinci, ovšem co dnes znamená, zda jsou či nejsou cizí, když jejich obličej i pohledy napjatě sledují tebe, tvou ruku i střep s vodou – nechápeš, co se děje, ale přesto jdeš dál doprostřed paseky, teď už je jedno, zda ty půjdeš k nim nebo oni k tobě; jdeš, s námahou ohýbáš kolena, nespouštíš oči z kopí, jež se právě v ruce prostředního muže pohnulo, otočilo hrotem dolů a zabodlo do země: nikoli přímo před oním prostředním mužem, ale trochu stranou, aby muž mohl volně vykročit vpřed, uklonit se a říct: buď zdráv, kněže, klaníme se tvým šedinám, nejsi s to v mžiku pochopit smysl oněch slov – zde, uprostřed paseky, jsi už dávno neslyšel lidskou řeč ani zvuk lidského hlasu, už dávno jsi zblízka neviděl lidské obličej, které si teď prohlížíš, a říkáš: i vy buďte zdraví, pak vrhneš pohled na střep s vodou a spatříš v ní svůj obraz: bílou hlavu, plnovous a obočí, pak cosi narezlého a za tím oslnivou bělost, chvíli trvá, než pochopíš, že to zrzavé je tvá kožešina a oslnivá bělost patří oblakům, jakmile si to uvědomíš, pocítíš přitom úlevu a klidně kráčíš k trojici mužů těsně vedle zabodnutého kopí, tam, kde na trávu dopadá temný stín dubu, kladeš střep na zem, usedáš vedle něho

a rukou naznačuješ mužům, aby se rovněž posadili, ale oni přidřepli na bobek do půlkruhu proti tobě, dlaněmi se dotýkají trávy, a ty si po řadě prohlíš jejich ruce, jsou plné jizev, dost špinavé, s oteklými klouby, a přitom posloucháš mateřštinu svého kraje, přestože říkají, že jsou ze Spáleného pole, a ty neznáš žádné Spálené pole v celém přímoří, ani tvrz, ani vesnici, i když tam mnoho vesnic, tvrzí a pevností shořelo, třeba to je nějaká nová vesnice, jenže kdo by teď zakládal nové vesnice, když chybí lidé i v těch starých? – ale jen ať mluví, ovšem jak ty jim můžeš pomoci – jim, které zotročil cizí bůh a cizí meč, jejichž domy spálili cizozemci, připravili je o živobytí i majetek; shromáždili se na břehu moře a plakali, ženy se chtěly vrhnout do moře, ale muži je zadrželi – chopili se seker a postavili domy na jiném místě, co jim zbývalo, když všichni plakali na břehu a nadcházel deštivý podzim – co jim zbývalo, když už dávno nemohli ochránit svou starou vesnici ani své děti, ani svou víru? – a tak se chopili seker a postavili novou vesnici na novém místě, aby nemuseli denně chodit po té staré, kde jim do tváří vanul vychladlý popel, nechtěli však zapomenout na urážku a nespravedlnost, proto novou vesnici pojmenovali Spálené pole, ale po nějaké době je cizáci opět vyslídili, zahnali do moře, pokřtili a prohlásili, že od této chvíle jsou všichni poddanými biskupa, budou mu lovit ryby, sbírat houby a med, opravovat cesty, stavět mosty a kostely, do nichž budou v neděli všichni chodit, pokleknou před oltářem a budou se modlit, aby bůh dal biskupovi zdraví a štěstí, a tak všichni šli, poklekli

a modlili se, jenže z moře zmizely ryby, už od jara nalézají v sítích pouhé řasy, ale biskupovi lidé stále přijíždějí do vesnic a žádají po nich to, co oni už dávno nemají, cožpak ti biskupovi ozbrojenci nevidí, jak jsou jejich ženy bledé, že v jejich lůnech umírají děti a nová vesnice se znovu vyliďňuje, oni však už nemají kam jít, celá země, pole i lesy patří cizákům;

posloucháš je, ale neslyšíš v jejich vypravování nic, co bys už neznal z dřívějšíka, z osudu jiných vesnic a jiných lidí, a třebaže už tušíš, co od tebe chtějí, přesto se ptáš a po řadě se díváš třem mužům do obličejů: „Tak co ode mne chcete? Co ode mne ještě chcete?“ – víš, jak je jim zatěžko tvou otázkou zodpovědět, znají tvůj názor na ty, kdož vstoupili do moře a poklekli před namalovanou tváří nového boha, před jeho rouchy posíťnými stříbrem i zlatem, ve světle svící vyrobených z vosku, jenž v jejich lesích nasbíraly jejich včely, kroupení vodou z jejich pramenů a trestání důtkami stočenými z kůže dobytčat, které sami odchovali; a pronášeli nesrozumitelná slova, která odmítali přijmout už jejich dědové a pradědové a která se teď se oni se sklopenou hlavou snaží naučit, –

není pro ně snadné snášet tvůj pohled, ale bylo snad tobě lehké, když byly ničeny posvátné doubravy, když obětní kameny padaly do jam, v ohni se sykotem se svíjeli posvátní hadi a opodál leželi obětníci se zkrvavenými obličejí,

copak tobě bylo lehké, když jsi ty, poslední kuršský pohanský kněz, stál na kopci a díval ses, jak po protějším svahu sestupují do údolí nekonečné řady pěšáků a jezdců, jak se jim na slunci lesknou zbraně, a před nimi spěchal hrbatý mrzák a ukazoval jim cestu;

copak tobě bylo lehčeji než těm třem mužům, kteří sedí na bobku proti tobě, když jsi utíkal křovím a mlázím do lesa, v rukou nesl košík s posvátným hádkem a za tebou jak za vlkem se s halasným pokřikem hnali cizáci, padal jsi a zase vstával, do krve podrápaný větvemi a potlučený o vyvrácené pařezy, propadal ses do bažiny a dusil se bahenními plyny, celý mokrý ses chvěl a objímal kmeny stromů, v zoufalství zarýval nehty do lesní půdy a potom jsi jako štvanec bloumal po lesích a houštinách, zdálky se vyhýbaje lidským obydlím;

a možná ti bylo lehčeji než jim, když jsi ležel bezmocně uprostřed lesů a chtěl umřít, protože jsi poprvé viděl svůj kraj tak ponížený a zbídačený,

ne, říkáš si v duchu, ne, když se díváš do jejich ztrápených obličejů, ne, říkáš si, ne,

neboť mocná nepochopitelná síla ničí v lidech vše, čemu dřív svatosvatě věřili – jak vítr je ohne k zemi, jak silná neviditelná ruka jim víckrát nedovolí, aby znovu povstali a radovali se ze života, a nejhorší ze všeho je, že jim to nemůžeš nijak vysvětlit, protože tě nepochopí, možná ty sám nechápeš to, co se teď v tobě děje a co bys jim měl říct, a jen věříš, že tvoje nenávisť je spravedlivá a vznešená,

dobře, říkáš a vstáváš, piješ vodu ze střepu, nemáš nic, co by sis mohl vzít na cestu, která potrvá dva dny, protože zhruba tak dlouho se jde k moři, ke Spálenému poli, půjdete všichni pěšky, protože ti tři nemají koně, jen nuzáckou stravu v torbách, které nesou na zádech ti dva neozbrojení muži a jsou už téměř prázdné, ledacos začínáš chápat, ale je zbytečné jim nyní cokoli říkat,

raději se zvolna vydejte na cestu západním směrem, dokud nepřijdete k žlutým písčítým břehům a jasně modrému moři, kráčejte zvolna, abyste měli dost sil dojít až na konec své cesty – držte se kraje lesa, vyhýbejte se vesnicím, kde je plno zlých lidí, pijte z řek, sbírejte jahody, snad neumřete hladu, přes řeky se broďte, vyhýbejte se lávkám a cestám, vyhýbejte se všemu, dokud nedojdete k svému cíli – k žlutému písčitému břehu a jasně modrému moři, nocujte u ohně, možná že muž s kopím má křesadlo,

a už kráčíš lesem, jdou i ti tři, a myslíš na to, že ani jeden z nich ti neslíbil, že se vrátíš živý a zdravý, že jejich kopí vlastně není žádná zbraň, že tě nikdo neochrání před tím, co sis vybral dobrovolně, ani před zradou, z jejíž věrolomnosti jako od Perunova blesku mohou pukat kameny a padat stromy,

ale proč nepukaly kameny a nepadaly stromy, když tisíce lidí vcházely do řek a jezer, aby se nechali pokřtít – co je připravilo o jejich sílu, co ztratila jejich srdce, a co by se bylo muselo stát, aby poslušný dav znovu získal odvalu, zachvěl se hněvem a v jeho zdvižených rukou se nezaleskly dřevěné kříže, nýbrž ocelové meče – a možná už je nedokáže vyburcovat ani slovo, ani zatracení, ani krvavé oběti? – vždyť viděli tisíce smrtí, i nemluvnátka vědí, co to je krev, muka a ztráta, tohle kdybys věděl! kdybys to jen věděl! – třeba bys pak dokázal pochopit, co se děje v jejich duších a v jejich nových vsích a městečkách, za vysokými kamennými zdmi, kde jsi nikdy nebyl, jenom víš, že tam brousí meče, tvrdší než meče tvého národa, že tam stavějí zděné kostely, které jsou vyšší než ty nejvyšší duby

posvátného háje; třeba bys pak dokázal pochopit, proč tolik tvých bohů nemůže přemoci jediného jejich boha – dokonce ani Perun, který ohněm roztaví železo na vosk a kámen na lůj, poznal bys, nač myslí, když poklekají na kamennou podlahu v kostele a s nadějí vzhlížejí do tváře nového boha – zdalipak ho prosí o totéž, oč dříve prosili staré bohy: o dostatek potravy, o mír, o zdraví a znovu o mír, aby se v míru – jako pod zářivým sluncem – vlnilo obilí a bučel stále ještě zesláblý dobytek, zdalipak věří, že jim bude oporou v neštěstí, bídě a nemocech, bože, říkají možná, teď jsi i můj bůh, ochraňuj mě před mečem, ohněm a hněvem, ochraňuj mě, mou ženu a její lúno i lúna mých dcer a lúno země, vody a dobytka; nemůžeš vědět, zdali ho takhle prosí,

a marně se pokoušíš vyčíst něco z tváří tří doprovázejících tě mužů, když jste se postavili do kruhu na břehu potůčku a vybírali místo na nocleh, jakmile jste ho našli, šli jste si všichni čtyři smýt pot a prach z cesty, pak ti dva začali rozvazovat své torby, jenže jednomu se zašmodrchal provaz a ten druhý čekal, vstrčil ruku do svého vaku, ale nic z něho nevytáhl, potom oba současně pokládají na trávu chléb a rybu, a tobě se cosi stalo s hrdlem: tak dávno jsi necítil vůni chleba a – lítost i dojetí, mlčky vstáváš a jdeš zpátky k potůčku, znovu piješ vodu, žvýkáš puškvorec a vracíš se teprve za tmy, když už se všichni tři choulí na trávě kolem kopí zabodnutého do země, uléháš vedle nich, avšak vůně chleba a ryby ti nedovoluje usnout, ne, ani se toho nedotkneš – je to chléb poražených a pokorně klekajících – proto vstáváš, bereš ho

do ruky a házíš kamsi do tmavého lesa, ačkoli zítra celý den až do večera budeš muset jít za nimi houštinami, brodit se vodou a zbrocený potem šplhat po strmém srázu, a budeš cítit, jak ti odcházejí poslední síly ze svalů seschlých stářím – oni to chápou, možná dokonce chápou i něco víc, protože mlčí, když odhazuješ do tmy jejich chleba, mlčí, když znovu uléháš na trávu a když se jich o něco později, až se trochu uklidníš, zeptáš, jakže se jmenují, odpovídají upřímně a srdečně: „Jausis, Keklys, Daukantas,“ ale ty toho ještě nemáš dost a tak po krátké odmlce ještě házíš do tmy, jako bys jim to chtěl vmést do tváře: „Já se neptám, jak vás volaly vaše matky, ale jak si říkáte teď!“ a byl bys rád, kdyby aspoň jeden z nich vyskočil a popadl kopí: „Kněže, jestliže nepřestaneš, zabijeme tě!“ – ale nikdo nevyskočil, kolem panuje teplé a neproniknutelné lesní ticho, po chvíli slyšíš odpověď jednoho z nich: „Teď nám všem říkají Jan,“ a už víš, o čem budeš po celou krátkou noc přemýšlet, dokud nezačne svítat,

znovu se vydáte na cestu, tentokrát jste bez jídla všichni čtyři – včera jsi zahodil do tmy jejich chleba a rybu, proto dnes se nikdo neodvažuje před tebou jíst a až do večera všichni svorně snášíte hlad a horko – možná se ti podařilo zasít do jejich srdcí nepatrné semínko vzdoru, jež nezajde ani tehdy, až ty zemřeš, předají je možná svým dětem a dětem svých dětí, možná dokonce vzklíčí a rozkvetou temně modrým květem hrdosti, někdo je přece musí sít, dokonce i tehdy, když ví, že ty květy ani plody neuvidí, kéž by však rostly pod jasným a věčným sluncem,

kteřé je teď stále žhavější a palčivější, lesy se prosvětlují, stále méně potkáváte temné smrčiny, řeky jsou pořád širší, už kráčíte mezi řídkými borovicemi s pronikavou vůní jehličí, kmemy se lesknou narůžovělým zlatem a ty už poznáváš blízkost ducha moře:

podle oslnivě bílých oblaků, jež znenadání plují docela jinak než v ponurém světě smrčiny a olšovi, podle změněného letu ptáků v průzračných výšinách,

podle šumění řek, podle pomalého toku jejich zátočin, podle jejich soustředěného plynutí vpřed, k veliké vodě, k místu budoucího klidu,

podle síly větru, podle rozkvetlých květin, podle jejich sytých barev, podle usilovné snahy každého květu kvést co nejjasněji na celé louce a zářit nejvíce ze všech,

podle teplé země, podle barvy a horkosti písku, podle stínu psinečku, podle průzračného vzduchu, podle rozehvělých kamenů a ještě podle čehosi, co ti drásá srdce a volá, aby ses vrátil, zůstal a už nikdy odtud neodcházel.

ČÁST DRUHÁ

Obětník poručil, aby odvedli býka na mořský břeh, a když se všichni shromáždili, zabil jej, vnitřnosti a kosti spálil na ohni, poté vařil maso v obrovském kotli a pronášel zvláštní modlitbu.

Z kronik

Nyní, když tě nechali v domě samotného, pomalu usedáš na širokou borovicovou lavici, ve večerním přítmi jen velmi matně rozeznáváš předměty, i když dveře jsou otevřeny dokořán, jsi rád, že jsi osaměl v temném domě, který si každý staví sám a kterého si velmi cení, počíná v něm své děti, krmí je a vychovává, cítí se tu bezpečný a silný – ne jako venku, na slunci, ve svitu měsíce, ve větru a v rozbouřených lesích – jen tady se může soustředit na myšlenky, jež tak zřídka bývají dobré nebo veselé,

proto jsi teď sám, i když toto není tvoje obydlí, ale nezavíráš dveře a nasloucháš nepočátným večerním zvukům malé přímořské visky: někteří její obyvatelé se zavřeli v chalupách a nevyjdou z nich do východu slunce, obklopeni tím, co je jim nejdražší – dechem dětí a šepotem svých nejbližších, zítřejšími starostmi i mlčenlivým přáním, aby to tak zůstalo navěky; jiní odešli do sousedních vsí, aby sezvali lidi na zítřejší obřad obětování a další – ti nejslabší – už možná spí: jsou to ti, kterým čas ještě nedal sílu, anebo ti, kterým ji už vzal, komu už nečiní radost počínat nová stvoření

- ostatně to ani žádná radost není, pouze jakýsi záblesk šílenství, jež se zmocní dvou lidí a jež se později vzdaluje jak ozvěna v lese - vidíš ta slaboučka a křičící stvoření a víš, že umřou, jestliže ty nebudeš dost silný, avšak jejich nemohoucnost tě přinutí být silný a žít tak, jako bys opravdu takový byl, bude se ti o nich zdát, i když už budou dávno mrtví; jen těm nejstarším se už vůbec nic nezdá, leda snad lidu-prázdný zářivý písek anebo podzimní les obnažený větrem, a pak ještě dětem, které nevědí, jak je svět nebezpečný právě narozeným, teprve mnohem později pochopí, že se narodili z cizí vůle a rodiče se nebudou moci nijak ospravedlnit a zemřou, aniž jim cokoli vysvětlí,

ale na břehu moře povstanou další malé vesnice a poblíž spálenišť i nadále porostou nespálená Spálená pole, pouze jedno je nejasné: zda i v budoucnu bude alespoň jeden prošedivělý muž sedět ve tmě a usilovně přemýšlet o tom, o čem nyní přemýšlíš ty, pokyvovat hlavou, hledět na obřadní roucho pohanského kněze rozložené na stole k zítřejšímu obětování - přestože je tak starý, že by měl spát jako ostatní staří muži a snít své chudičké sny za úplňku, v čase největšího rozkvětu přírody, kdy měsíc nakukuje křivým okýnkem do chalupy,

tohle opravdu nevíš, a tak pomalu vstáváš - v žilách, kostech i svalech pocítuješ bolestivou únavu - a jdeš zavřít dveře, černočerná tma vydechuje vůni dřevěných stěn, vůni popele i všech předmětů rozestavených podél stěn, poté s nataženou rukou kráčíš tím směrem, kde by měl stát stůl, a po hmatu nacházíš

rozprostřené roucho, znovu se dotýkáš svého těla, ještě stále máš na sobě zvířecí kůži, a zvolna začínáš rozvazovat lýkové provázky, jimiž je kůže sepnuta, poslední - u samého pasu - vzdoruje; trháš jej násilím, napínaje přitom rozbolavělé svaly, a kůže se zvolna a tiše sune na hliněnou podlahu;

jakmile se zvířecí kůže sesmekla z tvých ramen, zůstal jsi v slepé černočerné tmě nahý, ale kůže tvého těla zatím nevnímá chlad, tak jsi unavený, ale v těle cítíš neuvěřitelnou lehkost, s nedůvěrou si počínáš ohmatávat hrud, ramena, břicho, boky, kříž i zadnici, konečky tvých prstů už jsou studené; jak víš, že po obřadu se ryby opět vrátí do moře - do zálivu, do sítí, k lidem; jak to dokážeš, když se od nich ničím nelíšíš: máš stejnou kůži, svaly, žíly, i všechno ostatní,

i všechno ostatní, ty však víš, že to uděláš, že zítra přikážeš mořským rybám, aby připluly ke břehu, a červům poručíš, aby se v hojném počtu množili v pobřežním jílu; vždyť oči člověka a zejména jeho jazyk - bleďerůžový či modrorůžový orgán pohybující se v červené dutině úst - má obrovskou sílu, již se nikdo neubrání, může velebit i zatracovat; řeky už navždy nesou jméno, které jim dal, a chamrad zalézá do děr, aby skryla svou hanbu i zlobu - kéž tato síla člověka zůstane zachována na věky;

oděný do obřadního roucha vycházíš ven, tiše za sebou zavíráš dveře cizího domu a uvědomuješ si, že nemohoucí a vyčerpané tělo, kterého ses před chvílí dotýkal, už nad tebou nemá moc; kráčíš temnou ztichlou vesnicí, tvé nohy cítí písek, jež dosud nestačil vychladnout, našlapuješ na stíny domů, slyšíš lidské

mumlání ve spánku, vidíš jejich sny a už jsi zapomněl, že v jednom z domů leží na hliněné podlaze zvířecí kůže, která halila tvé zmožené tělo, v srdci ti hoří jasný plamen, a už se nebojíš, že tě někdo zahlédne a bude pronásledovat; jak vysoký shrbený přízrak stoupáš písčitou stezkou vzhůru na dunu, kde se v nočním přítmí tyčí les, za nímž vychází oranžový měsíc, vynořuje se z mořských hlubin, ze světa věčných mocností, před něž se ty postavíš čelem, vztáhneš ruce k nebi a s nohama zabořenýma do písku tak budeš stát až do rána, a mořské síly se tě neopovází neposlechnout, vždyť pro sebe nežádáš nic, jen pro ty, kteří zde žijí ve shodě s ostatními živými tvory, dýchají a rostou stejně jako oni, ale žije se jim zle, všem se teď žije zle: nemají už ani ryby, nemají vůbec nic, třebaže se ničím neprovinili ani proti moři, ani proti nebi, ani proti rostlinám, a pokud dělají něco špatného – tak jen sobě, nikdy nikomu jinému, a jednou určitě přijdou k rozumu, nehněvejte se na ně, i když se nenapraví hned, vždyť pláčou ve tmě svých chalup za tímhle lesem, za touhle dunou, žije se jim opravdu velmi zle, nemají už ani ryby, nemají nic, i když se ničím neprovinili ani proti moři, ani proti nebi ani proti rostlinám, a pokud dělají něco špatného – tak jen sobě, a jednou určitě přijdou k rozumu, nehněvejte se na ně, i když se nenapraví hned, vždyť pláčou ve tmě svých chalup za touhle dunou, za tímhle lesem, protože se jim žije velmi zle, nemají už ani ryby, nemají nic –

budeš opakovat celou noc s rukama zdviženýma k blednoucímu nebi, k oranžovému měsíci, který

vbrzku zezelená, pak zmodrá a strne na opačné straně nebe nad lesem a s rozechvěním bude očekávat vycházející slunce,

jehož záře se už poznenáhlu rozlévá nad zálivem, jeho hladina se počíná blyštět nevidaným popelavě narůžovělým jasem, stejně tak vrcholky borovic, i pobřežní rákos, i převrácené lodky, i rozvěšené konopné sítě, dokonce i drobné kvítky, bázlivě se tisknoucí k tvým bosým chodidlům, i tvé dlaně stále ještě zdvižené vzhůru, snad i tvá hlava a roucho; teď už můžeš spustit zmrtvělé ruce podél těla a ohnout rozbolavělá záda, nastala hodina velkého převtelení – neznámé tajemno vystřídá jas, světlo a bujná paleta barev, třebaže dosud panuje klid narušovaný jen prvními zvuky časného rána:

slabounkým zašustěním ptačího křídla, jež se dotklo větve, na níž spící ptactvo očekávalo příchod nového dne, i tenoučkým pípáním ptáčete, které se probudilo dříve než jeho rodiče; a pak už se objevují nejen zvuky, ale i první viditelné příznaky dne:

bílé pírkó, jež lehounce padá k zemi podél větví borovice, nejspíš odumřelo v noci, ale ostatní živá pírká ho podržela, takže vypadlo z křídla, teprve když se pták ve spánku pohnul, země se však nedotklo, uvízlo na vysokém květu, až je za rozbřesku nadzdvihl vítr a nesl pryč od dun, k vlnícímu se příboji, kde se bude navěky houpat na vlnách, neboť nebude s to odplout do moře ani navěky spočinout na zavlhlém pobřežním písku;

objevují se i další zvuky: šum příboje u úpatí duny, natolik neměnný a neustálý, že připomíná spíš rozče-

řené ticho, skřípot stromů, tichý lidský hlas, slovům není rozumět, znamená však jen jedno – ve vsi za dunou už kdosi otevřel borovicové dveře do popelavě narůžovělého světla, do přírody beze stínů, do onoho mezidobí, kdy se stále ještě může cosi zrodit nebo změnit – a ti, kteří spali, zatímco tys jejich jménem žádal o pomoc a přízeň, už vstávají,

proto teď sestupuješ dolů k vodě, s námahou zvedáš zdřevěnělé nohy, dlaněmi se dotýkáš svého zavhlého roucha, na bosých chodidlech i mezi prsty cítíš jednotlivá zrníčka písku, dokonce ti připadá, že slyšíš, jak se o sebe třou, ale tenhle skřípot ti vůbec nevadí, pociťuješ v sobě takovou prázdnotu, že máš jediné přání – padnout naznak do písku, usnout a už se neprobudit, cestou k vodě však k tobě opět doléhá plno zvuků zpoza duny – vrzání dveří, hlasy znějící v borovém lese, na onen svah duny už zřejmě svítí slunce, které tady dole ještě není vidět; už jsi došel k vodě a vcházíš do ní co nejdál, nakláníš se, nabíráš ji dlaněmi, aby ses zbavil vši nečistoty, než znovu staneš na vrcholku duny, mořská voda tě osvěžuje, snad i její neměnná modř, velkolepost a věčný pohyb vln, stojíš a rozhlížíš se kolem sebe, potom si vzpomeneš na ptačí pířko, které se houpavým letem sneslo z duny, a v tom jsi ho spatřil, jak se kolébá na hřebenu vlny, bílé jako sníh, není však v tvé moci k němu natáhnout ruku a zabodnout ho do písku, aby se o ně postaral déšť a slunce, sám jsi už v moci jiných – věčných – sil a v moci lidské lásky, jež je rovněž věčná;

obracíš se čelem ke svahu duny, do něhož se otiskly tvé stopy, a stoupáš vzhůru, ne však ve svých šlápě-

hleh, nýbrž trochu stranou, abys je měl stále před očima, v hrudi ti hlasitě buší srdce, každý jeho úder se bolestivě odráží ve spáncích, hlavně abys neklesl uprostřed svahu, mezi nohama se ti plete dlouhé obřadní roucho, které jsi tak dávno neoblékal, a vrcholek je ještě tak daleko, tak hrozně daleko, svítí tam slunce a hlaholí dav lidí, už spatřili tvou ozářenou hlavu poznenáhlu se vynořující nad svahem, kde se v tvých stopách zachytilo ono popelavě růžové světlo – teď už vidí i tvůj obličej, ramena a hrud' a šum pozvolna utichá, stoupáš ještě pomaleji, aby se ti trochu zklidnil tlukot srdce a abys měl čas si všechno prohlédnout:

množství lidí, postávajících v nepravidelných skupinkách či přecházejících sem tam, rozmlouvají spolu nebo jen tak lelkují a dívají se, co dělají ti, kteří přišli dřív nebo teprve přicházejí z druhé strany duny;

barevnost a pestrost jejich oděvů, onu proměnu barev charakteristickou pro časné ráno, kdy bílá vypadá jako růžová, žlutá jako oranžová, červená jako nachová, modrá jako zelená a zelená – jako žlutá, proto je všechno tak výrazné, ale ne nadlouho, jen do té doby, než nad vrcholky stromů vyjde slunce, zatím však nevyšlo, stín davu je dosud velmi dlouhý – temná plocha písku sahá až k tvým nohám a kraj oné temné plochy se stále pohybuje, mění své obrysy, vzdaluje se od tebe a rozestupuje se do stran, dokud nezmizí docela, přesněji řečeno, místo jednoho souvislého stínu jsou tu teď stíny dva a mezi nimi je pěšina, už se blížíš k jejímu začátku, už po ní jdeš, zřetelně slyšíš tep svého srdce, slyšíš svůj dech (i dech těch druhých) a rozlišuješ tiché hlasy – po této pěšině kráčíš, na

nikoho se nedíváš a jdeš dál, do středu kruhu, kde leží čtyři ploché kameny, jsou orosené, to znamená, že je přivalili už zvečera, možná tehdy, když jsi seděl sám v cizí chalupě a čekal, až vyjde měsíc, na jednom z kamenů se leskne železo – zakřivený obětní nůž podobající se úzkému srpů s dřevěnou rukojetí, v níž jsou vyřezány všelijaké znaky a zářezy,

je to vskutku obětní nůž, ale zatím nejsi s to pochopit, jak se tu octl, shýbáš se k němu, bereš ho do ruky, a zdviháš k očím, aby ses přesvědčil, zda je dostatečně ostrý a nabroušený, kdovíproč ho s povzdechem pokládáš zpátky, v dlani už necítíš jeho drsnou střenku, jež dává tvé pravici sílu, jen jsi spatřil, jak se ostří zalesklo v slunečním paprsku prodírajícím se davem lidí, a hned pohaslo, ty sám ještě nevidíš slunce, zvedá se nad lesem za vesnicí, zaclání ho však těsný kruh lidí, jenž je ovšem dostatečně široký, aby ses uprostřed cítil osamělý, poprvé přejíždíš očima po tvářích lidí, leč nevidíš tváře:

staré, vrásčité, potažené popelavou kůží, s vyhaslým pohledem, nevidíš tu tváře poznamenané dlouhou nemocí anebo bolestí,

zohavené jizvami a boláky; tváře, které neviděly krásu země a azurového moře, ani tváře napjaté v očekávání, zda nezaslechnou tvoje jméno;

tváře bezvýrazné, bezmyšlenkovité a trpné;

tváře dětí, neboť při pohledu na ně ti připadá každá oběť malicherná a bezvýznamná, ty sám jsi poručil, aby lidé s takovými tvářemi zůstali dole, ve stínu vsi, na vrcholku duny se musí shromáždit lidé silní, zdraví a krásní, a až navečer pozrou maso a uvěří oběti,

sejdou dolů a budou slibovat svému kraji mnoho hrdých a odhodlaných lidí, kteří dokážou ochránit nejen sebe, ale i ty, kteří se věčně krčí ve stínu vesnic a jen s nadějí vzhlížejí vzhůru;

vždycky sis přál, aby lidé byli zdraví a silní, aby dokázali udržet v rukou meč – vidíš ho v duchu: dlouhý, těžký, potřísněný červenou krví dobyvatelů, spatřil jsi ho i teď, když sis prohlédl všechny tváře, znovu ses otočil ke čtyřem kamenům, a z kruhu vystupují Jausis, Keklys a Daukantas, pochopili, co hledáš, pak se k nim přidal ještě jeden, včera ses s ním v chalupě dohadoval o obřadu, tito čtyři muži přistupují k tobě, v rukou nesou silná lana, za nimi dalších osm urostlých mužů, všichni se zastavují před tebou, ty jim máváš rukou, oni se obracejí a míří k vesnici, ranní vítr jim cuchá dlouhé vlasy, před nimi se rozvírá cesta – ta, po níž jsi přišel ty, se zvolna zaplňuje tvářemi i těly, všichni teď hledí za odcházejícími, jsou špatně vidět, protože vkročili přímo do záře vycházejícího slunce, dole se černají chalupy ve vesnici obklopené lidmi, kteří nevystoupili na vrcholek duny, tam ještě leží stín lesa, a na jeho okraji se bělá noční mlha, dostatečně hustá, aby zakryla odcházejících dvanáct mužů, po chvíli odtud doléhá řev býka, jež ti zní tak mámvivě a opojně, že zavíráš oči a stojíš bez pohnutí, nasloucháš čemusi ve svém nitru, pak po vzrušeném dechu lidí pochopíš, že dobytce už vedou po srázu vzhůru, už vidíš, jako by se zpod země vynořovala jeho hlava s široce rozestavenými rohy, mezi něž se sotva vměstná obrovské slunce, a ještě vidíš:

provazy, omotané kolem jeho rohů, hlavy a tlamy,

dva z nich, ty nejdůležitější, vedou kolem břicha a svazují jeho přední a zadní nohy – později je uchopí dva muži a povalí býka na zem, ale zatím visí volně, ostatní jsou pevně utažené a chvějí se napětím;

nakloněná těla mužů a jejich bosé nohy zabořené do písku, jejich sukovité ruce a šlachovité, žilnaté krky,

netrpělivost i strach ve tvářích shromážděných lidí, když mávají rukama, aby popohnali dobytče; a námahu všech mužů, kteří býka vlečou ke kamenům, vedle nichž stojíš ty, dobytče se až po kopyta boří do písku, kdosi z davu zvedá hůl, ale několik rukou ji okamžitě zachytilo a stáhlo dolů, ani sis nestačil všimnout, jak vypadá člověk, který se opovážil vztáhnout ruku na toho, koho vbrzku čeká smrt;

široké čelo býka pokryté černou, nepatrně zvlněnou srstí, jeho dva rohy, tlamu, nozdry vyfukující v písku malé dolíky, když dobytče naklání hlavu k zemi, mohutný hřbet i dvě malé červené oči – když jsi bezděčně zachytil jejich pohled, býk se sám od sebe rozběhl k tobě, jako by pochopil, že právě ty – oblečený do dlouhého rozevlátého roucha – jsi tu nejdůležitější a že tebe musí zabít nejdřív, chce-li zůstat naživu, uchopil jsi zakřivený nůž ležící na kameni a chvatně jsi ustoupil na stranu; už vidíš celé jeho mohutné tělo potažené lesklou černou kůží, jež se svažuje, když se býk pokouší natočit k tobě hlavu pevně obtaženou provazy, vidíš jeho světlá varlata plná nevyužití síly, odvěké bezuzdné touhy zanechat v temnotě uzavřeného lůna své mohutné tělo, svůj řev i touhu žít,

na okamžik tě napadlo, jak mohl Keklys vypěstovat tak obrovské dobytče, když sám je drobný a malý, jak mohly z ostré neduživé přímořské trávy vyrůst tyhle svaly, kosti, žíly, tahle kůže černá jako noc, a bez nejmenších výčitek svědomí si vzpomínáš, jak jsi včera radil chlapům, aby ho odlákali z biskupových pastvin, dokonce jsi jim řekl, jak to mají udělat; provedli to přesně, hnali před sebou bučící krávu a býk poslušně běžel za ní, pak ho svázali a přivedli sem, na dunu, kde ho v mžiku povalí na zem, jakmile dáš znamení,

pozvolna zvedáš ruku, tu, v níž nedržíš nůž, zvedáš ji pomalu, protože chceš dokončit myšlenku, zda jsi je nenaučil něčemu špatnému, když jsi jim poručil, aby okradli zloděje, určitě ne: býk patřil Keklysovi, Keklys – vesnici, a vesnice – moři, ať si tedy vezme to, co samo vykrmilo, vzápětí tvá ruka, jež se sotva viditelně chvěje, klesne dolů, dosud však neklesla, protože mezi dvanácti muži držících napjaté provazy hledáš očima Keklysovův obličej, je tak bledý, že se tě málem zmocňuje cosi jako lítost nebo dojetí, v tom tvá dlaň znenadání padá dolů a zůstává viset, lehce se dotýkáje šatů, teď je tvůj obličej jistě stejně bledý jako obličej Keklysovův, neboť býk brzy zemře, aniž se dozví, proč moře potřebuje jeho krev a jeho život;

myslíš na to nejen proto, že cítíš, jak se oči všech přítomných zabodly do tvé tváře, ale že už brzy – jakmile muži býka srazí k zemi a budou se ho snažit ze všech sil udržet – zůstaneš v onom velkém kruhu úplně sám, budeš v něm stát jako uprostřed pustého pole a cítit napětí ve svém bledém obličejí i únavu, jež tě spoutává jako pavučina; a až se přiblížíš se zakří-

veným nožem v pravici k dobytčeti, nebudeš vědět, zda se tvé ruce podaří vykonat to, co už vykonala tolikrát – v té chvíli se na tebe budou dívat všichni, a ty bys sis nepřál, aby si kdokoliv z nich uvědomil: „Náš obětník je starý, už je velmi starý a slabý,“ – a přestal myslet na obřad,

velmi by sis to nepřál; tam v lese jsi své stáří tolik nepocítoval, jenže tam tvé myšlenky neměly onu jasnozřivost, nelitoval jsi lidi tolik jako nyní a nechápal jsi jejich život; asi je to opravdu poslední obětování, už nikdy je nespátří lidé, kteří právě teď přicházejí na svět, ani ti, kteří přijdou později, ani ti, co přijdou ještě po onom „později“ za tisíc let, a nyní ještě kvetou v květinách, šumí ve stromech anebo jak vlny připlouvají z mořské dálavy a vsakují se do písku u úpatí duny,

možná proto bude tvůj kraj nešťastný, neboť nepozná krásu a vznešenost oběti, a ti, kteří zde budou žít, budou chodit kolem sebe se sklopenýma očima, aby si jich nevšiml osud a nepožadoval po nich, aby zaplatili daň za nebeské světlo, šum lesů anebo jen za to, že se jim dostalo právo chodit mezi ostatními lidmi, vidět je a milovat – kéž žije věčně tato chvíle, kdy rudá barva oběti žehná všemocné životodárné síle,

železo v tvé ruce zazářilo jak naděje, a ne jako nástroj smrti či zkázy, dokonce jsi musel přivírat oči, aby tě lesk neoslepil, když ses rozmáchl a zabodl nůž do povaleného těla dobytčete, cítíš, jak býk ještě vzdoruje noži, ještě se v něm vzpíná touha žít zde u moře, pod stromy, na trávě, nikomu neškodit, dokud ho nechytí a neodvedou jinam, kam nebude chtít a kde ani nedokáže žít, a poté tvá ruka pevně svírající

rukojeť nože poznala, že síla železa vítězí nad silou života, jenž slábne, chvěje se a bezmocně zmítá, a hned nato prudce odtrhneš ruku, aby ti krev nepotřísnila roucho, neboť v tomtéž okamžiku vytryskla jasným horkým proudem na kameny, stéká po nich, černá a vpíjí se do písku, konečně se můžeš napřímit, předáváš nůž do levé ruky, prsty pravé téměř necítíš, snažíš se je tedy rozhýbat, těžce dýcháš, jako když jsi pomalu stoupal při východu slunce do kopce, teprve nyní si uvědomuješ, jaké ticho se rozhostilo na duně, přejíždíš pohledem tváře mužů i žen: nikdo už nehledí na tebe, ale jen na krev roztékající se po kamenech, na některých tvářích vidíš strach, na jiných žádostivost, na dalších zvědavost, někdy soucit a přání pomoci, ulevit dobytčeti v jeho předsmrtných mukách, nebo aspoň zachytit jeho vyhasínající skelný pohled; znenadání, jako by sis to teprve teď uvědomil, zdviháš obě ruce, v jedné z nich stále ještě držíš zakrvavený nůž a rozpráhuješ se, dávaje najevo, aby nikdo nezabláhněl moři výhled na oběť a lesk krve, která je mu určena a jen kvůli němu byla prolita,

lidé se poslušně a mlčky rozestoupili a ty odcházíš z kruhu, tam, kde srázný svah duny znenadání padá dolů k vodě, zastavuješ se, zdviháš obě ruce a vidíš, jak se ti v jedné ruce leskne rudé železo – vidíš to v azurové a třpytivé vodě tak jasně, jako bys měl oči v týle nebo ses na sebe díval očima lidí stojících v půlkruhu za tvými zády, jasně vidíš:

své roucho sahající až na zem, k bosým chodidlům, dokonce i stíny jeho záhybů, nažloutlou kůži až po lokte, kterou obnažily rukávy, jež sklouzly k ramenům;

obrys své vzpřímené postavy, nepříliš jasně se rýsu-
jící na pozadí nebe i zvlněného moře;

oslňující bělost několika oblaků na té straně, k níž
stojíš čelem, i na té straně, kde už se rozplynulo ranní
rozptýlené světlo;

neznámého ptáka letícího z míst, kde voda splývá
s oblaky, z neznámých dálek, puzeného nepochopi-
itelnou touhou letět do neznáma a zvolna mávat kříd-
ly, možná je vábí nebeské průsvity anebo světlo, jež
z nich proudí a jež je tajemnější než to, které denně
dopadá na listy, kameny, trávu; možná je do dálek vábí
jakési jiné neznámé síly, ale ať je tomu jakkoliv,

pták se zvolna blíží k tvým zdviženým rukám, ke
zkrvavenému noži, a ohlašuje, že tvá dnešní oběť je
přijata, už vidíš lehké mávání křídel, dokonce i barvu
peří pod křídly, ale v srdci nepocítuješ onu svíravou
radost slavnostního okamžiku, kdy je obřad u konce,
jen smutek a únavu, dřív než jsi otevřel ústa k výkřiku,
a víš, z čeho pramení, předtím jsi to nevěděl; ale je tu
ještě něco – cosi jako zlá předtucha, jež pohlcuje
všechny tvé myšlenky i pocity: tvůj zvonivý hlas
určený mořským vlnám i letícímu ptáku nebude zavr-
šením, nebude vrcholem, nebude ničím, no dobře –

ať tedy není ničím, neboť to, co je opravdu důležité,
to se stane až později, zatím trvá jen únava a smutek,
ale později, možná až po několika východech slunce,
se stane, co se má stát, docela jistě se to stane, přibli-
žující se jakémusi neviditelnému cíli, jako je let ptáka
z mořských dálav, onoho znamení mocných sil, jež
před tebou ve vzduchu mává křídly, třepotá a promě-
ňuje se přímo nad tvou hlavou a zdviženým nožem,

a ty znenadání otvíráš ústa a z nich vylétá křik
podobný kameni, zalitému křiklavě rudou barvou:

Ať přijdou ryby . . . ! chtěl jsi vykřiknout: ať přijdou
ryby do zálivu, ale na poslední dvě slova už se ti nedo-
stával dech anebo ti chyběla ona rozechvělá radost
v těle, ruka s nožem klesla a ty slyšíš jen volání lidí za
svými zády, zprvu je slabé jako šumění lesa, okamžik
nato se mění v hromový pokřik vzbuzující strach:

„Ať přijdou ryby! . . . Ať přijdou ryby do zálivu!“ –
pták se prudce stočil doprava a vzlétl výš, nad
vrcholkem borovice, z níž dnes ráno slétlo bílé pírkó,
ale i nadále letí po neviditelné přímce, jež se táhne
mezi konečkem jeho zobáku a modrajícím se v dálce
lesem; pak jsi zaslechl za svými zády šustot bosých
mužských nohou, sestupují po svahu duny k vodě,
k člunům a k sítím, a ty víš, že se večer vrátí a budou se
usmívat, neboť v napřažených rukách ponosou zmíta-
jící se obrovské ryby; usmívat se budou i ti, kteří
zůstali na vrcholku duny, aby vyvrhli býka, jeho vnitř-
nosti hodili do zálivu, kde budou dlouho plavat na
vodě a hrát všemi barvami: zeleně, modře, červeně,
i pára nad obrovským kotlem ve světle zapadajícího
slunce zčervená, víš to moc dobře, už nejednou jsi to
zažil, a přesto znepokojeně hledíš na ony čtyři maličké
lodky vytrvale mířící daleko do zálivu, rozeznáváš
maličké a dojemné človičky, kteří v nich sedí; ti, co
přecházejí kolem tebe a radostně hlaholí, vypadají
docela jinak, jinak vypadá i zástup, jenž sem míří
zdola, od vesnice – staří lidé, děti, nemocní, duševně
choří i všichni ti, kdož nemají dost sil k životu, uvěřili
však tvé síle, neboť nevědí, jak bolestivě a neklidně ti

tluče srdce v hrudi: co když se ryby do zálivu nevrátí a v pobřežním jílu se nebudou rozmnožovat červi, vždyť ty sám sis tím nebyl jist - ani když jsi odhodil do tmy jejich chléb, ani když jsi stál na kraji duny a ve zdvižené ruce držel rudý nůž, nemohl jsi však nejít s nimi na mořský břeh, nemohl jsi jim vyprávět o svých pochybnostech, nemohl jsi neprolít černou býčí krev - stejně jako kámen nemůže se sebe strhnout mech a strom se nemůže pohnout z místa, kde jako zelenkavý klíček vyrazil ze země,

proto tě už tady nepotřebují, budou dál žít bez tebe, čím dál víc tě nebudou potřebovat, připadáš si, jako bys pomalu odplouval v dřevěné loďce kamsi do tmy, do temného zamlženého oceánu, a stále se zmenšuješ, vzdaluješ a mizíš - spolu se svým bezmocným plápolajícím srdcem, a tak si se sklopenou hlavou prohlížíš nyní už nepotřebný nůž, odhazuješ ho do písku a zvolna míříš pryč od nich s jedním jediným přáním: posadit se opodál pod borovici, opřít se obolavělými zády o její kmen, zavřít oči a strnule naslouchat lidskému hlaholu a smíchu, dokud si na tebe nevzpomenou, a i když si nevzpomenou - nebudeš jim to mít za zlé a nebudeš vůči nim pocíťovat ani zlobu ani nepřátelství,

a tak sedíš se zakloněnou hlavou, zátylkem cítíš drsnou kůru stromu, avšak oči máš otevřené, míhají se v nich lidé, jejich pestrý šat i obličej, v polomrákotách ti vyvstane hrbatý mrzák, stejně nezřetelně jako všechno ostatní, ale oči se ti zavírají únavou a paměť je jak obrovskými balvany zavalená tíživými zážitky dnešního dne - možná ti něco pošeptá později, až si

odpočineš, a možná si už nikdy na toho hrbatého mrzáka nevzpomeníš: buď ti nezbude čas, jenž ti je vymezen, anebo to všechno ztratí jakýkoliv smysl.

ČÁST TŘETÍ

Biskup nařídil, aby obyvatelé všech osmi vesnic, tj, třiasedmdesát osob, odylekli do hradu a zde je příkladně potrestali . . . Poručil rovněž, aby všichni potrestaní každou neděli stáli v kostele poblíž oltáře, pozorně naslouchali kázání, každý rok chodili ke zpovědi, přijímali svátost oltářní a tak se smířili s církví.

Z kronik

Jdeš a nezvedáš hlavu, úporně se díváš pod nohy, na prašnou cestu a na trsy neduživé trávy, jež s nepochopitelnou houževnatostí každé jaro vyrůstají na tomtéž místě rozbrázděném koly a kopyty koní, před sebou vidíš komíhající se stín koně a jezdce, vedle něho, o pouhé dvě pídě stranou, se šine ještě jeden tenký stín – kopí, které si jezdec opřel o nárt, a jeho hrot trčí kolmo vzhůru jako výhrůžné znamení; tenhle stín není rovný, lomí se, když dopadá na staré koleje, na hroudy země a kamení a připomíná ti provaz tažený po zemi – možná právě ten, jímž ti ráno spoutali ruce: ne v zápěstí, ale ve výši loktů, a pevně utáhli, přestože dobře věděli, že jsi příliš starý na to, abys jim mohl utéct – udělali to proto, abys trpěl, až tě povlečou v nesnesitelném horku a prachu, zdřevěnělými ústy lapal po dechu a stále citelněji si uvědomoval rostoucí bolest v ramenou, na krku i v zádech; zmrtvělé dlaně ti visí za zády, i když ty je nemůžeš vidět, víš, že je vidí Keklys, který jde za tebou, Keklysovy ruce vidí další

muž, jeho ruce následující muž, a tak jde za sebou dlouhá řada svázaných mužů a žen, pouze ruce poslední ženy či muže vidí dva jezdci, kteří uzavírají tenhle dlouhý průvod utápějící se v prachu, zvířeném bosýma nohama, nevíš však jistě, zda to vidí, protože se neotáčíš, neodtrháváš oči od trsů neduživé trávy a nejspíš je neodtrhneš až do konce cesty, pokud ovšem budeš mít dost sil, abys došel až k zářícím věžím města, k bílým hradbám, za jejichž silnými zdmi žijí uspokojení nepřátelé, po večerech vystupují na věže a hledí na poklidně se vlnící moře, na modré ostrovy ztlahlých lesů, na pokorné poddané sklánějící se v polích k posledním denním pracím, možná dokonce i na ty, kteří jdou teď svázáni za tebou, aby je přivedli do města a ještě víc ponížili, protože zapochybovali o moci nového boha, o spravedlnosti pro otroky, protože vystoupili za ním, pohanským knězem, na dunu, zapomněli na své pokřtění i pokoru, moc dobře vědí, co je čeká, je to znát z jejich umíněného dupotu, z výmluvného mlčení, spečených rtů, a ještě z něčeho, co provází dlouhý průvod jako oblak prachu, i ty ono „něco“ cítíš za svými zády, za svými zdřevěnělými rukama a neseš to na svých ramenou jako balvan, který každým krokem těžkne, nutí tě sklánět hlavu ještě níž, stejně jako myšlenka, která včera večer proletěla hlavou jako blesk a přehlušila všechno ostatní: „A ryby se do zálivu nevrátily!“; lodky přirazily za tmy ke břehu prázdné, jasanová vesla pochmurně narážela na vodní hladinu, a ty jsi tiše řekl rybářům, kteří přišli za tebou, že není pravděpodobné, aby se ryby tak brzy stačily vrátit, ale cítil jsi, že se ti

obličej zkřivil bolestí a viděl jsi, jak polekaně, beze slova stáli před tebou mokří rybáři, potom se otočili a zamířili k roztancovanému a rozezpívanému davu, víc už jsi je neviděl, ale víš, že teď jdou za tebou kdesi uprostřed řady, třebaže ses od časného rána ani jednou neotočil; spal jsi v čisté posteli a neprocitl jsi s rozbřeskem, jak sis večer umíňoval, a neodešel zpátky do svého lesa, do svého hnízda na dubu, protože tě příliš unavila cesta, samotný obřad, tvé myšlenky a pocity, proto jsi v polospánku ležel v cizí chalupě, a zvolna sis uvědomoval zvuky malé probouzející se vesnice, ještě jsi měl dost času, aby sis přehodil přes ramena svou starou zvířecí kůži a zmizel v lese dřív, než se ozval dusot kopyt, nářek žen a pláč dětí, ale tys ležel dál, jako bys celou dobu, od té chvíle, co jsi odešel z lesa, věděl, co tě potká, jako by sis dokonce přál, aby se to stalo – až do okamžiku, kdy dovnitř vtrhli biskupovi ozbrojenci se svými meči a kopími a poručili ti, aby ses oblékl, mlčky ses posadil na lůžku a beze spěchu jsi natáhl ruku: hned vedle ležela stará kůže i obřadní roucho, které už ztratilo oslňující bělost, ale bylo pořád ještě dost čisté i bílé, a ty jsi sáhl po něm, všiml sis, jak se ozbrojenci po sobě podívali, zkroutili ti ruce za zády a vystrčili tě ven do oslepujícího ranního světla a slunce a hnali na luka, zpočátku jsi neviděl, co se tam děje, teprve zblízka jsi spatřil dlouhou nehybnou řadu lidí, když ses k nim přibližoval a díval se jim do tváří, viděl jsi, že na tebe všichni hledí s nadějí, ale ty jsi nemohl udělat zázrak, mlčky ses postavil do jejich čela a dlouhý zástup se vydal na cestu, která dosud neskončila, ještě stále jdeš

se skloněnou hlavou a pozorně nasloucháš, co se děje v tvém nitru, snažíš se šetřit síly, a proto se ne díváš kupředu ani kolem sebe – na trávu, keře i stromy, které mýjíš, třebaže by stačilo jen nepatrně pozdvihnout hlavu – a uviděl bys svět v celé jeho nedotčené kráse a jasnosti, jenže tys beztak vždycky věřil, že svět, v němž žiješ, je krásný a že nemůže být krásnější, pohled na něj by ti stejně nepřidal sil, proto raději jdeš, klopiš hlavu, trpně následuješ klouzající stín kopí a hledíš do horkého prachu pod svýma bosýma nohama i na nizoučké travičky, jež s nepochopitelnou houževnatostí vyrůstají na tomtéž místě; jdeš a opisuješ dráhu kopí, stoupáš i klesáš, uvědomuješ si rozkvetlá luka, osvěžující chlad potoků, občas se zachvěješ chladem, když se brodíš studenou vodou nebo když na tvou hlavu dopadne stín stromu; stále častěji procházíš vesnicemi, v nichž jsi možná kdysi byl, kde tě možná ještě dodnes znají lidé, kteří v tuto chvíli strnulí uprostřed luk, polí nebo před svými domy, procházíš jejich ustrašeným mlčením jako zkalenou dusivou vodou a jdeš dál a bojíš se na cokoli myslet, tam za lesem je vesnice, kde jsi byl počat v lůnu mladé ženy, jež tě nosila po polích, lukách, lesních pěšinách i břehu velké řeky, dokud jsi nepřišel na svět a nerozplakal ses nad jeho nepopsatelnou krásou; ta vesnice za lesem už nejspíš neexistuje, možná nespátíš ani požářiště v neobydlené pustině, jen nad hrobem té ženy pokvetou světle fialové bodláky, k nimž se slétají čmeláci, létají pomalu, den je dlouhý a pole bodláků velké, musíš šetřit síly, ty však onu útrpnou drobotinu neuvidíš, neuvidíš vůbec nic

za vysokými korunami stromů, leda snad v dále plující oblaka, špičku vysokého smrku a vedle ní – maličký třepotavý bod, osamělého ptáka, jenž v poledním nebi hledá osvěžující chlad a pokoj; už jsi to místo minul, dál vnímáš jen dusot lidských nohou na prašné cestě, nárek kdesi na konci řady, tam, kde jdou svázané ženy, a slyšíš, jak ti šelestí vyprahlá ústa, když lapáš po vzduchu, už věříš, že dojdeš až na konec své cesty a nepadneš, zbývá ti nepatrný kousek, pověděla ti to rozšiřující se cesta i časté vesnice, zrychlený krok koně i četná jiná znamení, a tak když skončil les a na hlavu ti opět začalo pražit slunce, jedinkrát jsi na kratičký okamžik zdvihl oči:

za řekou se tyčily červené hradby města, před nimi jiskřila krásná velká řeka;

hned jsi je zase sklopil a snažil ses vybavit si v paměti, co všechno jsi vlastně viděl, když ses podíval do dálky;

jakési velké černé budovy a dva kostely s kříži; podivně seskupený a stísněný prostor, zestárl jsi uprostřed polí, vod a lesů a připadá ti, že tohle sevření v sobě skrývá výhrůžku jako řada vojáků;

nepřirozeně ostré obrysy střech, věží, zdí, nepřirozeně členěný a roztříštěný prostor, a nad tím vším dvě bílá oblaka;

ale to už koňská kopyta zaklapala po silných trámech mostu a ty ses přinutil podívat na řeku, na jejímž břehu ses narodil a vyrůstal – možná si budeš později vyčítat, žeš ji minul se svěšenou hlavou jako zbabělec nebo zločinec, jenže budeš potřebovat ještě mnoho sil, ani železná městská brána se před tebou neote-

vřela, zastavili jste se, a teprve teď se rozvírá, tušíš, že už z ní nikdy nevyjdeš ven; a znovu vás ženou kupředu, znenadání, jako bys překročil neviditelnou hranici, zdviháš hlavu a díváš se kolem sebe:

na domy po obou stranách, na zdi, na množství oken, dveří a vrat, do nohou tě pálí pouliční kameny, znovu se snažíš jediným pohledem obsáhnout všechno, dokonce i lidské tváře po obou stranách ulice, a možná i výraz těchto tváří a také, co se v něm skrývá, cizí šat – a obracíš se, abys spatřil popelavý obličej Keklyse, i on jde se zdviženou hlavou a snaží se zakrýt v očích bolest, – nechceš už slyšet hlasitý klapot kopyt, halas neznámých lidí, výkřiky výrostků, chceš vědět, zda nepláčou ženy jdoucí na konci řady; jakýsi chlapec po tobě směšnou dlouhou košili, a trefil se ti přímo do obličeje, ale úder byl měkký a nebolestivý, pak jste se zastavili před jakýmsi železnými vraty, která se za vámi zavřela, sotva vás vehnali dovnitř; octli jste se na velkém dvoře červeného zděného domu, možná jsi ho zahlédl, když jsi zvedl oči k vzdálenému zářivému městu, v hloubi dvora jsou jakési dlouhé dřevěné přístavky – snad seníky nebo sýpky, mihly se tam dvě ženy, jež cosi nesly, ale ty, které stojí svázané na konci řady, stále ještě nevidíš, jezdci seskakují z koní, protřepávají si nohy, přicházejí další ozbrojení muži, prstem ukazují na tvůj obličej a smějí se, ukazují si na tvé zešedlé, široké a dlouhé roucho, šedivé vlasy i vousy, pak tebou smýkají kamsi dopředu, stoupáš po dřevěných schůdcích k onomu seníku či sýpce anebo snad dveřím vězení a ocitáš se sám v černočerné slepé tmě,

zůstáváš sedět, nic nevidíš, jakmile se za tebou zabouchly dveře, utichly i veškeré zvuky ze dvora, tvá chodidla cítí cosi tvrdého a chladného, ale ty svým rozpraskaným a zkrvaveným chodidlům příliš nedůvěřuješ, cítíš jakýsi pach, který nedokážeš určit, možná že takhle voní tma, otevíráš oči, které jsi zavřel, když jsi chtěl zaslechnout, co se děje na dvoře, ale tma je i nadále neprostupná a voní stejně jako předtím; opatrně postupuješ kupředu a kolenem narážíš do nějakého tvrdého předmětu, opatrně se podél něho suneš dál, dokud nepochopíš, že to je lavice, třeba jsou ve tmě i jiné předměty a tak krok za krokem postupuješ nejprve na jednu stranu až ke zdi a pak zase na druhou, pomalu už si v duchu představuješ celou místnost, znovu nalézáš lavici a usedáš na ni: a velice obezřetně napřimuješ záda, zmrtnělé ruce máš stále svázané, seschlými svaly cítíš tvrdost lavice; bolest se ti z ramenou, ze zad, z krku, z kříže i z nohou rozlévá do celého těla, zaplavuje tě jako rozvodněná řeka, řítí se tvými svaly, žilami, klouby i kostmi, vidíš dokonce její útočnou červenou barvu, jež zdvihá a strhává s sebou nejen tebe, ale i dřevěnou lavici, studenou podlahu, vůni tmy i samotnou tmu, drtí a spojuje do jediného celku – všechny tvé myšlenky i vůli; přesto najednou vidíš cosi malého a křehkého – snad vážku, jak se pokouší vzdorovat červené povodni, rád by sis ji prohlédl zblízka, ale topíš se v oné rozběsněné záplavě, a když se ti nakrátko podaří vyplout na hladinu, chtěl bys pozorovat její tenké nožky, chvějící se průzračná křídélka, hlavičku o málo větší než zrníčko máku, i její marné úsilí dostat se

kupředu proti tomuto klokotajícímu proudu nebo se alespoň udržet na místě – co když je to čas, nedokázal jsi však vážku udržet očima, zuřící proud ji najednou odhodil zpátky jako třísku a ty jen tušíš, že její nožky i křídélka se třepetají kdesi velice blízko; pokud je to opravdu čas, je ti líto jeho marného a předem odsouzeného úsilí setrvat na místě – mnohem snazší je podat se tomu proudu a rudé vířící záplavě, stejně budeš muset jít zpátky –

ulicemi města, po rozpálených kamenech vozovky, kde se ti pošklebovali výrostci a házeli po tobě kobližky, městskou bránou, prašnou cestou k velké řece a mostu: sám, bez stráže, se spoutanýma rukama se budeš dívat z mostu na tekoucí polední vodu, na modré ryby na její nezčeřené hladině a uskutečníš to, co ti nedovolili cestou sem: s klidnou tváří se přiblížíš k vesnicím mezi lesy, kde tě důstojně uvítají lidé, jež budou hledět na tvé svázané ruce i roucho bez lítosti a pokory, oslovíš je jejich krásnými starými jmény, pohovoříš si s nimi, a půjdeš dál do dalších vesnic roztroušených mezi lesy, řekami a kamenitými poli, anebo se budeš procházet po lukách či odpočívat ve stínu stromů, a možná se zastavíš na břehu zálivu a dovolíš připlouvajícím vlnám, aby omývaly tvé rozpukané zkrvavené nohy, nebo přejdeš onen les, aby sis mohl zblízka prohlédnout čmeláky na světle fialových květech bodláčí a potkáš tam mlčenlivou ženu, kterou jsi miloval víc než kohokoli jiného, ona ti rozváže pouta na rukou, uchopí tě za ruku a povede všude tam, kde se procházela ona sama: po polích, lukách, lesních pěšinách i po břehu velké řeky – mla-

dá, krásná, usmívající se, povede tebe – smutného, starého, trpícího, štvaného a pronásledovaného ztracence;

znenadání ti hlavou bleskne myšlenka, jež zažene tyto sladké bolestné vidiny: z krásného a světlého svobodného světa, z onoho zářivého života tě znovu odvede stín kopí a ty znovu půjdeš v prachu a znoji, znovu po tobě budou házet koňskými kobližky, ukazovat si na tebe prstem, znovu tě uvrhnou do téhle tmy, znovu v ní budeš sedět, trpět a přát si jen jedno: aby to všechno co nejdřív skončilo, protože tvému vyčerpanému tělu už došly síly, nastal čas, aby se tvá trpící duše proměnila v květ rostliny, v šedivý mech anebo se spolu s ptáky rozletěla do stmívajícího se podzimního večera nad temně zeleným brusinčím –

na tohle všechno myslíš se zavřenýma očima, a pohupuješ tělem, abys ulevil své bolesti, když zaskřípěl železný zámek ve dveřích a ve světlém obdélníku se objevil nevysoký muž v dlouhém vlněném hábitu a za ním ještě jeden – asi ozbrojený – a zůstal stát venku, dovnitř nešel; mužík se na okamžik zastavil na prahu, aby jeho oči uvykly tmě, až po chvíli tě spatřil, jak se krčíš na lavici a nehýbáš se z místa, jen jsi přestal kývat tělem a díváš se příchozímu do obličeje; přibližuje se k tobě, obchází lavici a mlčky ti rozvazuje ruce, nakláníš se dopředu, aby se ti lépe vstávalo, až ti poručí jít, a cítíš, jak do očí stéká pot, který sis dříve neuvědomoval, srdce se ti rozbušilo stejně prudce jako včera ráno, když jsi stoupal po svahu na dunu, ovšem včera sis mohl vydechnout a počkat, až se jeho tep zklidní, dnes už jsi v moci jiného času a jiných lidí, teď už

mužík stojí před tebou, v dlani svírá provaz a dívá se na tebe – a ty na něho – pak odhazuje provaz na zem, zdvihá oči a dívá se kamsi na dřevěnou stěnu za tvými zády, zvolna sepnal na prsou dlaně – oslňující svou bělostí; vidíš jeho růžová otevřená ústa a slyšíš poprvé svou mateřštinu: „Jsem sluha Pána Ježíše Krista . . .“ – bezděčně jsi sebou škubl při zvuku jeho pokojného, vyrovnaného a lhostejného hlasu a také proto, že nezačal mluvit o tobě, ale o sobě, jako bys ty tady vůbec nebyl; vaše oči se znovu střetly, i když jen nakrátko, on se znova zadíval na stěnu jako prve, a kolem tvé hlavy už poletují jiná slova, šustí stejně jako jeho hábit, třebaže dál stojí bez hnutí, pohybují se pouze jeho rty: „ . . . nekonečná je milost boží a jeho hněv nezná mezí . . .“ – zpočátku nechápeš, co po tobě chtějí ti dva: mocný nový bůh a jeho drobný služebník – „ . . . skloníš-li hlavu před jediným naším pravým Pánem i před matkou církví, a přijmeš-li svátost křtu svícenou vodou . . .“ – už potřetí se vaše oči střetly, snažíš se cosi říct tomu černému mužíkovi, ale z tvého sevřeného vyprahlého hrdla nevychází ani hláska, pouze bezhlesně pohybuješ rty a nespouštíš oči z mužíkova obličeje, jehož výraz se nyní mění, dříve vážná a pokojná tvář se stává krutou, napjatou a bledou, jeho rty zpopelavěly a v jeho očích se objevuje síla, ale ty z nich nemůžeš vyčíst všechnu nenávisť a zlobu, protože mužíkův obličej je ve stínu, zatímco tvůj je obrácený ke světelnému obdélníku dveří, i tvé roucho vyvolává dojem neposkvrněné bělosti – a mužíkův hábit je černočerný, připadá ti, že jeho čern nelze nikdy smýt; světlo dopadá na tvůj

ohryzek pohybující se křečovitě nahoru a dolů, když se pokoušíš polknout neexistující slinu, i na tvé oči pod huňatým obočím – to všechno vidíš v jeho zkřiveném obličejí a tušíš z jeho chování, když začne před tebou couvat, sepjaté ruce mu klesají podél těla, hned nato jedna z nich – se vztyčeným ukazovákem – prudce vylétá vzhůru k tobě, k tvým očím, mužík zdvihá bradu a jeho rozevřená ústa se zalykají ječivým křikem: „Zítří! zítří! o velkém svátku! před očima tisíců! budeš se smažit v ohnivých plamenech! páchnout jak pes! i tvoje uši! i tvoje oči! i oči!“ – křičí se zakloněnou hlavou a v jeho hlase hřmí jásot i nenávisť; nakláníš se dopředu, aby vzdálenost mezi tvýma očima a jeho pobledlým obličejem byla ještě menší, ale on dál křičí, ustupuje, patou nahmátne práh, a mizí za dveřmi, jež za sebou s tieskotem přibouchne, nevnímáš, že ses znovu octl ve tmě, dál sedíš a nakláníš se kupředu a dál ho vidíš, stejně jako před několika okamžiky, kdy tu ještě byl, teprve po chvíli se postava křičícího černého mužíka i jeho zdvižená ruka, jež ukazuje na tebe, rozplývá v otvoru dveří a postupně mizí, místo něho se objevují jakési dlouhé červené nitky připomínající zvolna se rozlétající jiskry, a ty si teprve nyní uvědomuješ, že jsi opět zůstal sám ve tmě, a cítíš, jak se ti poplašeně rozbušilo srdce, široce rozevřenými ústy polykáš tu tísnivou tmu i černý vzduch, chtěl bys pohnout rozvázanýma rukama a jednu z nich přitisknout na bok, aby se ti lépe dýchalo, ale zmrtvělá ruka bezvládně padá podél lavice, před očima ti opět vyvstávají rudé nitky, ale už se nevrací obraz křičícího mužíka, s nenávisťně zkří-

veným obličejem a rty i vytřeštěnýma očima; nitky se vznášejí ve tmě, přecházejí na černou neviditelnou zed, která, jak už víš, skrývá to, co ti křikl do tváře mužík, jeho slova začínají poznenáhlu dostávat tvar – zatím nejasný a málo zřetelný, připomínající kalnou mlhu, šedavý opar, cucky zplíhlého závoje; tvé srdce i nadále poplašeně bije, znenadáni cítíš, jak se ledové lepkavé prsty dotkly tvého krku, v mžiku ti naskočila husí kůže a sevřelo se ti hrdlo, a ty vtahuješ krk mezi ramena – jsou to prsty strachu, beztvarého děsu a hrůzy, uchopily tě zákeřně zezadu, a vlečou tě kamsi do tmy, do propasti, v níž se skrývá bolest – ty prsty jsou ledové a lepkavé, škrtí tě, proto honem seskačkuješ z lavice a obracíš se k nim obličejem, ale v černočerné slepé tmě není nic vidět, dokonce už ani necítíš její pach, tato beztvará hrůza a strach bez vůně a zápachu, všude jsoucí a všude pronikající, tě obtéká jako ledová voda a chce se znovu sevřít za tvými zády, couváš před ní, tvé zmrtvělé ruce se houpají ve tmě jako olovnice, když zády narazíš do stěny, o něco později se o ni udeří i tvé ruce, jež přilétly ze tmy, suněš se podél dřevěné stěny až do rohu: uklidni se, uklidni se, uklidni se, uklidni se, narovnej záda, otevři oči a dívej se, jak se lesknou kopí a blýskají nože, jak děšť bílých pírek zvolna padá z kopce porostlého borovicemi, z modrého příšeří chvojí dolů k vodě, na nezapomenutelný hřeben vlny, uklidni se, říkáš si a jdi, a mnohokrát to opakuješ, aby ses soustředil, pak jsi jednou nohou nakročil vpřed, připadá ti, jako bys vkročil do rozevírající se jámy, ale ona se nerozevírá, jdeš s otevřenýma očima dál, po hrudi i bříše ti stéká

pot, roucho se ti lepí na záda a koleny narážíš do lavice, na níž jsi předtím seděl – teď už na ní nesedíš, nemůžeš sedět na té mučednické lavici, kolem tvé hlavy znovu poletují červené nitky či jiskry, přeješ si, aby tu poletovaly co nejdéle, abys znovu nespátřil to, co ti vyplynulo ze slov černého mužíka, předtím než jsi pocítil železný spár hrůzy na svém krku; únava a bolest tě nezadržitelně táhnou k zemi, ale ty se po celou dobu snažíš tuto bolest cítit a myslet na ni, když zvolna, s námahou zdviháš ruce, bolest v ramenou i v zádech se ještě násobí, násobí se i počet červených nitek míhajících se před tvýma očima, avšak ruce už máš zdvižené nad hlavou, je velmi důležité, abys je tak udržel co nejdéle, jediné tak z nich steče ztuhlá krev, třebaže dosud nevíš, co s nimi budeš v té tmě dělat, když celé tvé rozbolavělé tělo je k nepotřebě, připadá ti cizí, a přesto stojí dlouho (tobě připadá, že až příliš dlouho) vzpřímeně, jako by vykonávalo oběť – stejně jako včera ráno na břehu moře, jako mnohokrát předtím, ráno i večer, u kouřícího obětiště a v záři mokřých kamenů, když jsi pro jiné žádal pomoc a odpuštění, když jsi cítil vznešený dotek mocných sil na své tváři, nebyla to však tvá oběť ani tvé sebeobětování, byl jsi jen bídný prostředník, nežádal jsi nic pro sebe, jen pro své lidi, pro svůj národ, pro svůj kraj, a tvoje poslední obětování neskončilo včera, probíhá teď, v tuto chvíli, v této tmě, kde nic nevidíš a neslyšíš, a tvá muka – ona rudá býčí krev – už nemůže nic osvítit nebo navrátit – vůbec nic, čemu jsi tak pevně, tak oddaně věřil a co se teď pozvolna sesouvá pod tvýma nohama jako písčná duna a ty stojíš, zde, v této

tmě, sám se svými mukami, pochybnostmi i výčitkami, nevyčítáš však sobě, nýbrž těm, kterým jsi tak věrně sloužil a kteří tě opustili: možná se rozzlobili, možná zradili a možná odvrátili v hněvu – mocné síly proměňující den v noc, vodu v led, maličké semínko v mohutný dub, lásku dvou lidí v třetího člověka, proč nepřemohly nového boha, proč se odvrátily od těch, kteří jim věřili, od tebe, od tvé oběti i tvé věrnosti, kam se ztratily, kam zmizely – čeho se polekaly: zděných kostelů s lesklými kříži na špici, vyzvánění zvonů v bílých věžích, záhadného latinského šepotu nad rudými knihami? – a možná je to jen tvoje vina: proč jsi tak slepě věřil jejich síle a moci, proč jim tak oddaně sloužil a obětoval jim to nejdražší – svůj vlastní život, a ony tu oběť nepřijaly, protože jim tvá oběť připadala příliš nepatrná, jenže už nic nelze vzít zpátky, ať si tě sebevíc zrazují, jsou silné a mocné; ale slabý a nicotný člověk nemá právo zradit, a přestože on nikdy nikoho nezradil a jeho síla je přirovnávána k síle těch nejmocnějších, přesto má jen jeden život, jeden, jediný;

ustupuješ, dokud nešlápneš na provaz vinoucí se ve tmě podél lavice, zachvěješ se a zaslechneš zřetelně: „... nekonečná je milost boží...“ – onoho nového boha, jenž velkomyslně ponechává člověku právo zemřít jako podřadný tvor; vidíš ten provaz naprosto jasně, jako by dveře byly zrovna otevřené: vidíš, jak se vine po zemi, kolem nohou lavice, vidíš dokonce i oprátku na jeho konci, jeho roztřepený druhý konec, kde je uvázaný uzel, aby se už dále netřepil – vidíš toho konopného hada, jak se nehlučně plazí blíž a blíž k tvému hrdlu, a potom – nekonečná bezbolestná tma

slévající se s temnotou, v níž stojíš a těžce oddechuješ, strádáš žízni, ale nemůžeš se shýbnout a nabrat vodu, konečně se pomalu, velmi pomalu skláníš, sám si ani neuvědomuješ, že jsi sklopil hlavu, pravá ruka se už tak silně netiskne k hrudi, už brzo se prsty přestanou dotýkat oděvu, odtrhnou se od něho a začnou klesat k zemi, kamsi pod nohy, kde leží provaz, zdvihají vzhůru jeho zauzlovaný konec, aby co nejrychleji našel tvé hrdlo a přiblížil se k němu,

vtom jsi zaslechl vzdálený nečekaný zvuk přicházející z nepochopitelné strany, napřimuješ záda i ramena, protože je nejen nečekaný, ale ani se nepodobá jiným zvukům, jež jsi kdy slyšel – ten podivný vzdálený zvuk sem doléhá dřevěnými stěnami zvenku, zní ve tmě, ozývá se i z tvé hlavy, kdesi za tvými zády, i z obou stran, buď je to zvuk, jenž se zrodil v tobě, v tvém nitru, nebo je to vzpomínka na jiný zvuk, který nečekaně pronikl do té tmy, odrazil se od stěn a znovu se vrátil, ale už nemohl zmizet, ani se rozplynout v tobě či se vstřebat do silných trámů – onen vzdálený tichý zvuk jako by znenadání pochopil tvá muka a rozptýlil se do tmy, aby ti neuvízl v hrdle a nebyl navěky ztracen, proto se rve do všech stran, jako by měl tvar, a jako pták se vrhá na stěny kolem tvého obličej, napínáš sluch, slyšíš však jen svůj zrychlený dech, proto ho zadržuješ, aby ti nebránil naslouchat, přesto ses nic nedozvěděl, třebaže teď už mu rozumíš víc než v prvním okamžiku:

už slyšíš, že neustále sílí a zase slabne, na chvílku ti připadá, že ono opakování tě uklidňuje a chlácholí, a tak posloucháš ještě soustředěněji, aby ses o tom

ujistil, ale začínáš chápat, že je tomu přesně naopak: v jednotvárném rytmu, v krátkých úsecích času, po kterých zvuk opět sílí, se skrývá nebezpečí, neklid, jakási strnulá vznešenost, jako by kdesi na holém kopci stál osud neviditelného člověka, kýval hlavou a díval se shora na vlekoucí se mlčenlivý zástup lidí;

v tomto neumlkajícím zvuku už nemůžeš uslyšet víc, snaž se aspoň pozorněji zahledět do onoho mlčenlivého zástupu, do šedivých nezřetelných tváří, vidíš je jakoby za clonou kalného deště, za nimi se černají jakési výhrůžné skvrny, pod kterými se tiše vleče zástup; toho, jenž stojí nahoře, už nevidíš, možná jsi ho neviděl ani předtím, jen jsi cítil, že tam je a pokyvuje hlavou připomínající velké jezero, teď však víš, že už nespatriš jeho obličej, na nějž bezhlesně padá kalný déšť, slévající vjedno postavy, tváře, pohyby lidí, snad proto zástup z dálky připomíná vinoucí se provaz – a strnulé velké výhrůžné skvrny nejsou nic jiného než kamenné zdi kolem neviditelného náměstí; neslábnoucí zvuk, jenž tě vynesl z neproniknutelné tmy, v níž jsi trpěl sám, teď desetinásobně zesílil, jak se odráží ode zdí, věží, říms a arkýřů, zní jako všeobjímající hukot, mísící se s tukáním dešťových kapek dopadajících na vozovku, a šustotem nohou i se všemi ostatními zvuky; ty stojíš uprostřed onoho náměstí, připadá ti, jako bys stál na nějakém obětišti nebo vyvýšeném místě, ale ještě nechápeš, na čem to vlastně stojíš, všechno vidíš a vnímáš, ne, zatím ti připadá, jako bys byl v té dlouhé šedivé řadě, jež se zvolna pohybuje, kdosi tě dloubne do zad a ty společně se všemi pomalu míšíš vozy,

koně, cizí rozšklebené obličej, zažloutlé zuby, zlé pohledy, než počneš stoupat vzhůru do podivného kruhu, nad křížem ležících lidí, bílých těl, švihajících úderů dýtek, Keklysovým obličejem, nad rudou barvou krve, kterou z různobarevných kamenů vozovky nedokáže smýt ani neustále padající déšť rozloučení – stojíš nahoře, pocituješ jakousi lehkost vyzdvihován spolu s ohnivým kouřem a tichem široce rozevřených úst, a slyšíš stále slábnoucí zvuk, jak železo buší do mědi, do železa a – do lidského těla.

Život pod javorem

Když stará žena vyšla onoho dubnového rána z chalupy a zůstala stát na zápraží, slunce už vykukovalo nad střechou chléva – velké, červené, trochu mdlé dubnové slunce, které neoslňuje oči a do něhož je možné hledět bez obav. Stará žena ho však nechtěla pozorovat – jen se rychlým pohledem ujistila, že je přesně tam, kde touto dobou má být.

Na levé ruce nesla nákupní brašnu s dvěma kapsami, v levé dlani držela klíč, v pravé zrezivělý zámek. Zavěsila ho na dveře, otočila klíčem a strčila jej do jedné z kapes. A když jej uložila a zatáhla zip, otočila se a ještě jednou přeletěla očima dvůr. Musela se přesvědčit, že ho zanechává v pořádku.

Na dvoře, který už stačil oschnout, bylo čisto a uklizeno. Předevčírem ho shrabala a všechno smetl spálila . . . Uprostřed dvora se jak hraběnka vypínala seschlá studniční váha a její rozvětvený konec už ozařovalo slunce. Mezi vahou a roubením studny stálo staré korýtko s vodou pro slepice. Ty se popelily kdesi u plotu. Tedy jen dvě, ta třetí seděla na psí boudě. Psa stará žena neměla, pošel stáří a nového už nechtěla, nedokázala zapomenout na toho starého. A boudu spálit nemohla, protože dvě slepice si do ní zvykly snášet vejce, ta třetí, potvora, je snášela jen do kouta stodoly a ona musela mít na paměti, aby vrata

byla stále otevřená a slepice mohla kdykoliv s kdákáním vejít dovnitř. Stará žena se podívala i na stodolu. Úplně zbytečně se tyčila na samém konci dvora přímo proti oknům chalupy. Kdyby ji někdo zboural a rozřezal – měla by spoustu dobrého suchého dříví. Ale kde koho sežene? A tak poslední dvě zimy mrzla. Na podzim jí sice přivezli uhlí – shodili náklad ke studni a ona je potom celé dva týdny nosila ve kbelících do stodoly; ještě má uhlí dost, ale bez dříví se jak známo uhlí těžko rozhoří. Koncem března popadla sekeru, a s námahou odtrhla ze stodoly pár prken, z té strany, kam není vidět. Dovlekla je k chalupě a div se nerozplakala – vždyť je ani nerozřeže, ani nerozštípe. Přesto každé ráno brala do ruky sekeru a klovala do trámu jak slepice do stěv. Sotva se jí podařilo kousek odseknout, vtáhla jej do síně.

Slepice slétla z psí boudy a s kdákáním zamířila ke stodole. Ještě vloni měla stará žena i kohouta, taky sedal na boudě, ale odnesl ho jestřáb. Liška sotva – poblíž není ani les, ani žádné křoví, jen ty vysoké stromy na hřbitovním návrší. Musel to být jestřáb. A co tu není kohout, zaujala jeho místo kropená slípka, usadila se na střeše boudy a začala dvěma zbývajícím poroučet. Jedině že nekokrhala. Ale staré ženě bylo v zimě bez psa a bez kohoutího kokrhání náramně smutno. Ve dne v noci vnímala jen svůj stařecký dech a tikot budíku. Neslyšela hukot aut, nespátřila človička, do obce teď vede nová silnice, asfaltová, postavili ji o hodně dál, za polem, dobré dva kilometry odtud. Kdo by chodil anebo jezdil po té staré? Samota starou ženu trápila, a tak jí napadlo, že

by si mohla přinést ze střediskové obce kotě, ale včas si to rozmyslela. Čím by asi, chudák stará, ono nebohé zvířátko krmila? Krávu nedrží, takže mléko nemá, a myši tu taky nejsou. Kde by se taky vzaly, když na hliněnou podlahu nespadne jediný drobeček? Když krájí chleba, nasadí si brýle, vezme do ruky nůž, usedne k oknu a pečlivě ho dělí na maličké čtverečky – tak malé, aby je mohla sklovnout slepice. Dokonce i vrabci z její usedlosti odletěli. Jakmile se odtamtud odstěhovali lidé a strhli poslední dřevěnici, všichni vrabci – a byla jich tu hejna! – se rozletěli za lidmi do střediskové obce. A tak tu žije sama – bez psa, bez kohouta, bez myši i bez vrabců. V zimě se po rovných meliorovaných polích prohánějí sněhové vánice, vyjí kolem domu i hřbitovního návrší. To se pak schoulí na posteli do klubíčka a tiše si říká: bože, jednou stejně přijde jaro, musí, a já se ho dočkám. Ale co když na dvoře vůbec neporoste tráva? Sníh roztaje, slunce začne hřát, vysuší zemi, a tráva na dvoře nevyrazí? Proč by taky měla růst, proč by se měla namáhat, když tu nezůstane nikdo, kdo by se z ní těšil? Naštěstí ji podobné myšlenky napadaly jen v noci, jakmile se ráno vánice upokojila, dívala se na bílá pole a utěšovala se: však ona vyrazí a poroste, žádný strach, uvidíš to na vlastní oči, tvoje hodiny ještě nejsou sečteny. Proto se předevcírem, když hrabala dvůr, sehnula až k zemi – vyrazely tu drobounké, sotva viditelné lístečky kopřiv, sice jen kopřiv, ale byla to živá zeleň. Tak vidíš, tráva z tvého dvoru nezmizela, ještě po ní budeš chodit bosýma nohama, ještě si na ní posedíš! Stará žena stála nehybně na zápraží a upřeně hleděla

na starou stodolu. Pak její pohled zaletěl dál. Za stodolou se černal kousek pole, loni tam zasázela brambory, bylo tu mokro, voda se nestačila vsáknout do země. A hned vedle ležela nevelká hromádka brambor. Právě kvůli nim teď musí jít do střediskové obce. No, zdá se, že je všechno v pořádku.

Usedlost dávno neměla plot ani vrata. Stará žena přešla po zápraží na konec domu a zabočila ke hřbitovnímu návrší. Kolem něho vedla stará silnice. Jakou měla radost, když se kdysi dávno do této usedlosti přivdala. Chalupa u cesty není nikdy osamělá jako dům na kraji lesa, kde se v pochmurných okýnkách odráží leda šedivé nebe anebo stín letícího jestřába. Už jako malé děvče záviděla kamarádkám, které žily v chalupách u silnice. Jejich okna jsou vždycky veselá, jasná a čistá, pod nimi zahrádky plné pestrých květin, aby se každý, kdo jde kolem, mohl zastavit, potěšit pohledem a zase jít dál, k další květinové zahrádce a dalšímu čistě umytému oknu.

Na západní straně domu rostl vysoký javor zakrývající svými větvemi dobrou polovinu střechy. Nikdo ho tu nevysadil. Vítr sem přinesl okřídlenou nažku nejspíš z hřbitovního návrší. Tam rostou mnohem silnější javory, než je ten jejich. Pěšina ke staré vesnické silnici vedla těsně kolem jeho kmenu. Stará žena zvedla hlavu a podívala se vzhůru, ale neviděla, zda se na něm nalévají pupeny či ne. Měly by tam být, už nastal jejich čas.

Teď až do samé střediskové obce neuvidí cestou jediný strom, jediný keř, po obou stranách silnice se do daleka táhnou pole, někde zůstalo šedivé žitné

strniště, někde černá půda, jinde se bude něžně zeletnat žitné osení. A jedině pohled na ně dokáže starou ženu potěšit. Ale jakmile je mine, zase ji čekají jen pusté lány, nad nimiž nezazní ani volání čejky, ani skřivánčí píseň. Jenže skřivani už přece museli přiletět. Zastavila se, aby jí hluk vlastních kroků nerušil a stáhla si z pravého ucha šátek. Ne, neslyšela ani hlásek. Stáhla si tedy šátek i z levého – zase ticho. Jak může nad jarní zemí panovat takové ticho?

Ještě letos neslyšela ani špačka. Nehluchne? Ne, to ne. To by přece neslyšela, jak kropenáť slípka kdáká, když jde snášet vejce. A špaček zpívá mnohem hlasitěji. Taky slyší tikot budíku, svůj dech, i hvízdání větru v koruně javoru – prostě všechno. Špačka neslyší proto, že tu není. Nemá tu kde žít. Budka, kterou vnuk kdysi pověsil na zadní zeď domu, je už dávno pryč, spadla na zem i s malými špačičky.

Ptáci i zvířata jeden po druhém její usedlost opouštějí. Bojí se něčeho anebo cosi tuší? Vzpomněla si, jak u boudy vyl poslední pes. Vyl jednu noc, pak druhou. A po několika dnech ho našla v boudě mrtvého. Byla zima, všude samé závěje, nemohla ho ani pohřbít. Byla by ho zakopala za stodolou, aby to místo neměla pořád na očích, ale takhle ho odvěkla na bramborové políčko a nechala ležet na sněhu. Následující dny sem za rozbřesku přilétalo hejno černých vran a kroužilo nad střechou stodoly. Proč ten starý pes tak žalostně vyl? Tušil svou smrt nebo její? Ne, její smrt nemohl tušit, přežila přece zimu a neumřela, dočkala se jara, dubnového slunce a teď si to šlape starou vesnickou silnicí do střediskové obce a stoupající ranní slunce

ozařuje její levou tvář, cítí jeho lehoučké teplo dokonce i přes vlněný šátek. Starý pes vyl z jiného důvodu. Chtěl jí něco říct. Tolik let mlčel a před smrtí promluvil. A ona, hloupá, mu neporozuměla, myslela si, že pro ni si brzo přijde zubatá. Pes vyl tak žalostně a hleděl přitom do oken chalupy, tolik se snažil, aby aspoň něco pochopila. Nechtěl jí třeba vyprávět o sobě? Možná litoval svého života, snad mu bylo líto, že se narodil jako pes. Co vlastně v životě měl? Jen svou boudu. U té se narodil, v ní žil a u ní taky pošel . . .

Bože! starou ženu najednou bodlo u srdce. Dyt mluvil o mně! O mym konci! Já taky zemřu u boudy . . . Komu to ale před svou smrtí povím já?

Při tom pomyšlení se pod ní podlomila kolena, nejraději by se posadila, ale byla tu jen blátivá cesta, rozbahněná pole za příkopem, a v příkopu stála kalná studená voda.

Šla ještě pomaleji, téměř se nedívala kolem sebe, jen se snažila dohlédnout, jak daleko je ještě k asfaltové silnici. Dokonce i kolem pole s osením prošla nevšímavě, jen se letmo podívala – zelená se žitko, zelená.

Když chodila touto cestou do vesnice dřív, honily se jí hlavou různé vzpomínky, myslela na svůj domov a na ostatní lidi. Pět let už neexistovala vesnice a nikdo z těch lidí už tu taky nežije. Zastavila se a otočila, střechu chalupy nebylo vidět, nad zemí se tyčila jen koruna javoru. A vysoké stromy na hřbitově. To znamená, že k nové silnici jí zbývá asi kilometr. A tam už budou hučet nákladáky, tam se jí půjde huř. A pak konečně z dálky uvidí střediskovou obec, která

ani nemá žádné jméno. Dřív v těch místech žádná vesnice nebyla, jenom pole, proto se obec nijak nejmenuje. Stejně je to divné – pes, slepice, velký kámen mají nějaké jméno – i les, i močál, i ten nejmenší potůček – a tohle je jen a jen středisková obec, nic víc. Až přijde k místu, kde dřív byla Klovova olšina a kde je teď pastvina obehnaná ostnatým drátem, naposledy se ohlédne na svůj dům. Uvidí odtud maličkou korunu javoru zvedající se sotva na píd nad zemí.

Ohlédla se. A okamžitě si vzpomněla na to, co si chtěla připomenout, když šla kolem javoru ke staré silnici. Velice přesně si vzpomněla na svůj dnešní ranní sen. Vlastně to ani nebyl sen, byla vzhůru, jen měla zavřené oči, ani se nepodívala, jestli už je ve světnici světlo. Myslela na to, že se jí v noci nic nezdálo: ani o muži, ani o synovi, ani o vnukovi, ani o otci či matce, ani o kamarádkách z mládí, ani o dávných mrtvých sousedech, spala jako zabitá. Co se to se mnou děje, že se mi nic nezdá? říkala si v duchu. Nejsem snad nemocná? A pak najednou pocítila, jak se pod ní pohnula postel. Polekala se a okamžitě otevřela oči. Ve světnici se ještě nerozednilo, ale vidět bylo. Postel se už nehýbala, ale sotva zavřela oči, opět se pohnula a pak ještě jednou . . . Vstala, odhodila příkrývku a podívala se pod postel – nic tam neviděla. Raději už si nelehla. To budou nervy, uklidňovala se, stáří.

Teď už viděla silnici vedoucí do nové střediskové obce. Vlastně neviděla samu silnici, ale červené korby uhánějících nákladáků. Zastavila se a přendala si prázdnou kabelu na druhý loket. Už se neotáčela,

věděla, že odtud už nic neuvidí ani vrcholek javoru, ani stromy na hřbitově.

V místech, kde se stará silnice stáčela na asfaltku, stál vysoký kámen, který tu vykopali při melioracích. Sednout si na něho nedokáže, ale může se o něho opřít a pohovět si. Už byla unavená a měla za sebou teprve polovinu cesty. Opřela se o kámen a zahleděla se na šedivé betonové sloupky a ostnatý drát dělicí obrovské pastviště na menší čtverce. Zavřela oči, aby si vybavila pocit, který měla dnes ráno, když se pod ní poprvé pohnula postel. Nešlo to, cítila v sobě prázdnotu, nic v ní neožívalo. Před očima jí vyvstaly jen dvě bílé skvrny. Pak se pohnuly: jedna nahoru, druhá dolů. Ale to nejsou skvrny, to jsou dva rukávy košile. A z nich čouhají dvě dlaně. Bože na nebesích, to je přece nebožtík její člověk, v košili a kožešinové vestě, v ruce svírá nebozez, navrtává jím kmen javoru a ona stojí vedle se džbánkem a dřevěným žlábkem. „Nevrtej tak do hloubky, vidíš, že je to ještě mládě!“ – „Nepoučuj!“ – „Dostaneš se až na dřev . . .“ – „Ty abys nekdákala jak slepice!“ – „Uvidíš, že uschne . . . Tu mízu si pij sám!“ Kožešinou vestu pak ona sama nosila ještě spoustu let, ani neví kolik. Ví jedno, jak ji oblékla, tak rázem zestárla. A když ji docela obnosila, dala ji psovi do boudy. Ano, a tohle je kmen jejich javoru, ještě není o moc silnější než sloupek u vrat. Má něžnou kůru a křehké kořeny nestačily ztvrdnout, berou si nesměle ze země vláhu a výživu. A později, rok za rokem – drsněly, tvrdly, pronikaly do hloubky a do šířky. Už jsou hluboko, hlouběji než základy domu, prorostly jimi až do světlice. A na kořenech

leží podlaha, na podlaze postel a na posteli – ona sama: zestárlá, seschlá, napůl spící, ani nemůže otevřít oči a podívat se, jestli už svítá. Když na jaře vanou dubnové větry, silně se oprou do větví javoru, větve rozhýbají kořeny a ty prorážejí stále víc do hloubky i do šířky a pohybují zemí. Takže ji, polospící, dnes budil javor, chválabohu vlídně a nepřilíš dotěrně. Proto se postel hýbala, nezpůsobily to její stařecké nervy.

Odlepila se od kamene a přebrodila se blátem na asfalt. Čekaly ji ještě dva kilometry chůze.

Není tak snadné pro starého člověka ujít dva kilometry po asfaltové silnici. Před ní i za ní rachotí auta, připadá jí, jako by se každé z nich řítilo přímo na ni, a ona – stará, nemotorná a vystrašená ženská – nestačí včas uhnout z cesty. Zejména ji děsí nákladáky přijíždějící zezadu, zaslechne je příliš pozdě, polekaně uskakuje na kraj do bláta, rychle odvrací obličej, avšak do tváře jí přesto udeří proud vzduchu spolu s dusivým kouřem a chvíli jí hučí v uších. A jen si na chvílku oddechne – už se řítí s rámusem další obluda. Tak se vlekla bahnem na kraji silnice až do střediskové obce, utírajíc si slzící oči, se šátkem staženým z jednoho ucha, aby lépe slyšela. Když náhodou nejelo žádné auto, přinášel vítr z farmy čerstvou vůni hnoje. Farma stála na kopci a silnice také trochu stoupala a ona si poprvé uvědomila, že už by si měla pořídít hůl. Koneckonců je jí víc než pětasedmdesát, žádná hanba, bude-li chodit o třech nohách. Doma se zatím bez hole obejde, ale když se vypraví do střediskové obce pro chleba, mléko nebo důchod, půjde se jí o holi líp.

Může být kluzko, blátivo, může ji nečekaně zastihnout déšť.

Na kopečku se zastavila, aby se trochu vydýchala. Asi tak kilometr před ní se už po obou stranách silnice bělaly silikátové domy střediskové obce. Není tu žádný dřevěný či starý dům, žádný vyšší strom, který by se zvedal nad eternitové střechy. Střediskové obci říkají kolonie. Staré ženě připomínala břehulí nory ve strmém říčním břehu, byly jich taky spousty a tísnily se jedna vedle druhé . . .

Před pěti lety začal zánik jejich vesnice a za dva roky nato zanikla docela. Nebýt hřbitovního návrší, ke kterému těsně přimykala její usedlost, asi by teď taky žila v téhle kolonii. Ale ne, nežila by tu. Copak by ona, samotná stará ženská, dokázala postavit nový dům? A za co? To by ji spíš odvezli do nějakého útulku, do domova pro přestárlé . . . A už dávno by bylo po ní.

Ostatní vdovy ve vsi na tom byly líp, měly vdané dcery nebo ženaté syny, ona neměla nikoho. Tedy, ne že by vůbec nikoho neměla, ale bylo to, jako kdyby nikoho neměla. Ženatý vnuk není totéž co ženatý syn. Vnukova rodina už je vzdálená přízeň, co naplat. Občas si ji prohlížíjí, jako by ji nemohli poznat. A jednou, když byl vnuk opilý, zeptal se rovnou: „No pověz, jak můžeš tak dlouho žít?“ Co má střízlivý na srdci, má opilý na jazyku. Ach bože, ta kořalka! Jejího člověka sprovodila ze světa, syna sprovodila ze světa a přijde čas – zabije i vnuka. Ale tenhle třetí pohřeb ona snad už neuvidí.

Příští zimu to bude přesně třicet let, co její člověk odpočívá v zemi. Občas v noci, zejména když vítr

hvízdá v koruně javoru, uvažuje o tom, jestli z něho v té zemi ještě něco zůstalo, aspoň nějaká nezetlelá kost. Anebo tam už není vůbec nic? Přemýšlí o tom klidně, bez nejmenšího dojetí, až se sama sobě diví. Jenže třicet let – to nejsou tři dny ani tři měsíce. Přesto na ten večer nikdy nezapomene, pamatuje si všechno, všecičko, avšak události jí proplouvají před očima, aniž hlouběji zasáhnou její srdce – tak běží vítr po žitném poli, dotýká se klasů, ale neohne jediné stéblo. Ostatně to přirovnání vůbec nesedí – tehdy byla zima, prosinec, právě udeřily silné mrazy. Napadl i snůh, i když ho zatím nebylo moc. Pamatuje si to ráno, když její člověk šel kolem javoru, pamatuje si jeho krátký nazrzlý kožíšek a černou beranici. A rovněž bílý sloup kouře stoupající nad jejich chalupou. Bílou zasněženou pěšinu posypanou mezi stodolou a chlévem slámou. A čtyři jabloně, už pokácené, rozřezané a složené pod stříškou stodoly. Měli jen ty čtyři, jenže z jabloní se tenkrát musely platit daně; a tak na podzim se její muž rozzuřil, přišel do světnice s pilou, byla právě neděle, a poručil synovi, aby se oblékl. „Čim si v zimě osladíme život?“ řekla ona, přestože věděla, že to, co muž dělá, je správné. „Přinesu ti pytel pláňat z lesa, a budeš jich mít co hrdlo ráčí . . .“ Stála ten den před jabloňovými poleny a netroufala si je nést do chalupy. Bůhvíproč vytahala zprostředka nejtenčí větve a narovnalá si je do náruče. I na to se pamatuje. Den uběhl rychle, prosincové dny jsou krátké, ale práce je plno jako vždycky. Krmila dobytek, vařila, myla nádobí, postavila na oheň velký kotel brambor pro prasata – jabloňové větve dobře

hořely, vůně brambor i pára stoupaly až ke stropu, ona seděla u okna, venku se už pomalu stmívalo, a pletla z bílé vlny ponožky. Sama nevěděla komu – i muž, i syn měli stejně velkou nohu. Ale spíš synovi, muž si mohl do práce ovinout nohy onucemi, syn ne; učil se na řídičských kursech daleko odtud, bude tam ještě čtyři měsíce, nehodí se, aby nosil onuce. Dnes po třiceti letech si ovšem pamatuje jen soumrak, horce sálající pec, stmívající se večer, nemůže si však vzpomenout, nač tehdy myslela, a už nikdy to nebude vědět. A potom se za oknem objevily tři kožešinové čepice – černá jejího muže, a za ní dvě šedivé ze zaječiny. Spěšně dokončovala řadu poslouchajíc, jak chlapi dupou na zápraží a potom v síni. Rychle odložila pletení na stůl, až jehlice zacinkaly. A když její člověk otevřel dveře do světnice, už stála na špičkách, natahovala se pro petrolejku a uvažovala o tom, co jim dá k jídlu. Na tohle se pamatuje, ale možná se jí jenom zdá, že si na to vzpomíná – nač jiného mohla myslet, když věděla, že jdou rovnou z práce? A taky věděla, co dnes dělali – mlýnkovali obilí. Zapálila lampu. Čepice mužů i límce jejich kožichů byly plné plev a osin. Sundali si čepice, rozepnuli kožíšky a všichni tři se posadili ke stolu. Rozběhla se do komory pro špek, ale z jejich chování pochopila, že si s sebou nepřinesli nic k pití – dokonce i ten její seděl u stolu v rozepnutém kožíšku, proto s jídlem přestala pospíchat. Bylo to tak, mlýnkovali ve čtyřech, pak se na sebe beze slova podívali, v příhodném okamžiku vynesli dva pytle zrní a schovali do stohu. Ten čtvrtý jim zaplatil, pytle si už vezme sám, bydlí nejbliž, půjde pro ně v noci a odnese

si je nebo odveze na saních, to už je jeho věc, oni teď měli jedinou starost, kde sehnat domácí pálenku, a tak uvažovali, kdo ze sousedů ji nedávno páčil. „Kolik toho budete chtít?“ zeptala se. „Tři.“ Šla tedy hledat tři prázdné láhve a vzala si také staré noviny, aby z nich stočila tři „zátky“; ty tři prázdné lahve vymění za plné. Už byla hotová, když do komory vešel její člověk – v zapnutém kožíšku a s černou beranicí na hlavě. „Pudu sám, jeden s nim zrovna nemluví a toho druhého bolí noha.“ Uchopila lucernu a posvítla mu na cestu z komory do síně, vyprovodila ho až na zápraží a chvíli postála venku, vdechujíc studený večerní vzduch a naslouchajíc, jak mu vrže sníh pod nohama. Pak se vrátila do komory a uřízla kus špeku. Nakrájí ho až ve světnici. Oba sousedi už si sundali kožíšky a ve světle petrolejky hráli karty. Rychle po nich přejela pohledem. Aha, jsou naše. Asi jim je vyndal ze stolu před tím, než odešel. Stáhla z ohně brambory a dělala si svou práci, nakrájela špek, chleba i cibuli, ale na stůl nic nenesla – až se vrátí hospodář. Pracovala mlčky, chlapi se s ní do žádného hovoru nepouštěli, jen se jí tu a tam na něco zeptali. Nezlobila se, nikdy se kvůli pití nezlobila, však taky hned první rok po svatbě mužovi řekla: „Radši si voď chlapy domů, nikdy ti nic neřeknu... Jenom... nechci předčasně zešedivět.“ I teď byla naprosto klidná, dělala to, co každý jiný večer, přítomnost sousedů jí nijak nevadila. Bývala tehdy málomluvná. Nerada si povídala s lidmi, všechny její myšlenky se od rána do večera točily kolem muže, syna, domu, dobytka a nespočetných drobných i všedních starostí, z nichž

se skládal její život. Vzala ze stolu pletení a posadila se na lavici vedle horké pece a pletla dál. Chlapi taky mlčeli, kdo hraje karty, moc si nepovídá, musí počítat svoje i cizí body, štychy, sledovat vynesené i zbylé trumfy. Podle něčeho si uvědomila, že venku už není večer, ale noc. Několikrát se při pletení spletla, musela pár řad vypárat a uplést je znovu. Jeden ze sousedů se nahnul přes stůl a připálil si cigaretu nad plamenem petrolejky, druhý míchal karty a s nakloněnou hlavou naslouchal – prosincová noc byla tichá, bezvětrná a temná. „Zbláznil se nebo co?“ řekl. „Dyť za tu dobu by došel do města a zpátky.“ První soused vyfoukl kouř, otočil se, odsunul kraj záclonky a naklonil se, jestli něco neuvidí, ale kdepak – sklo bylo černé jako dehet. „Nespíš tam nic nedostal a šel jinam.“ – „Kam jinam, kam jinam, prosím tě, dyť v celý vsi nikdo jiný pálenku nemá. Na vánoce nikdo eště nepálil, teprve se chystaj.“ – „Copak nevíš, jak to chodí? Třeba tam sedí chlapi, maj v sobě pár panáků, a nechtěj ho pustit; no, posad se, napij se s náma, a nalejou mu jednou, podruhé . . . To jenom nám, že čekáme, čas neubíhá . . . Však přijde . . .“ Chtěla vykřiknout: Ale tohle můj člověk nikdy nedělá, to přece dobře víte, avšak nevykřikla, ovládla se. Odložila pletení, přistoupila k polici a s přísně sevřenými rty (teď už se doopravdy zlobila, že si tohle můžou myslet o jejím muži) postavila doprostřed stolu sklenici, znovu odešla, znovu se vrátila a rozestavila talíře, chleba, špek i cibuli. K nim přistrčila dřevěnou solničku: tu máte, za chvílku přijde muž, nalejete si, přifuknete a pojíte, kdo bude mít málo soli, může si

přisolit. Její člověk nemá rád, když je jídlo moc slané. V tu chvíli všichni zaslechli jakési cinknutí. Chlapi ovšem nevěděli, co znamená, ona však ano, to se řetěz, na kterém byl uvázaný pes, dotkl prázdného plechového sudu zasazeného do země. Znovu chtěla zvolat: No copak jsem vám to neřikala? – ale mlčela, protože si uvědomila, že i tu první větu spolkla, a tak jen opět uchopila pletení a položila si je do klína. Až se mezi vrátky ukáže její člověk, který tak dlouho šel prosincovou nocí, až překročí práh a přinese s sebou vůni mrazu i zatuchlého skladu s obilím, ať nejdřív ze všeho spatří ji, jak tu klidně sedí u pece, aby si nemyslel, že se rozčilovala a znepokojovala, protože ji napadlo, že on někde vyседává a pije u cizích a zapomněl na ni, na domov i na oba čekající sousedy. To všechno mu poví i její pletení na klíně, i chleba, špek a sklenice na stole. „No konečně si vzpomněl na navrátila . . .“, řekl vesele soused a začal sklízet karty ze stolu. Všichni tři naslouchali, ale žádné další zvuky neslyšeli: ani vrzání sněhu pod oknem, ani kroky na zápraží. Třeba přišel celý mokrý, pomyslela si, a nechce jít hned do teplé světnice. Druhý soused znovu vzal se stolu karty, ale nemíchal je, jen si je přendával z ruky do ruky. Všichni stále poslouchali, i když nebylo nic slyšet – řetěz už nezvonil, pes nezačal kňučet, aby uvítal vracejícího se pána. Z onoho ticha se jí sevřelo srdce, sama nevěděla proč. Shodila z klína pletení, vložila si prsty mezi kolena a silně je sevřela. Někdo z nich tří by teď měl něco prohodit, cokoli, třeba: „Asi se nám to jenom zdálo . . .“ – ovšem všichni mlčeli. Měli by to říct mužští, ona nemohla –

nedovolovala jí to ani sklenice na stole, ani slanina stojící uprostřed. A pak zaslechli od chléva psí vytí, zpočátku nepřilíš hlasité, tlumené, jako by vycházelo zpod země, ale ozývalo se stále silněji a hlasitěji. Jako by pes zpočátku sám nevěřil neštěstí, které předpovídal anebo už možná ohlašoval. (To nebyl ten pes, co vyl pod jejími okny letos v zimě, to byl jiný, mnohem větší, v oněch dobách si lidé drželi buď velké hafany, anebo vůbec žádné. Jak by to taky mohl být ten stejný pes? Žádný pes nemůže žít třicet let.) Vyskočila a hrnula se ke svému kožíšku, který visel na hřebíku vedle dveří. Oba sousedé taky vstali. Mlčky, kvapně si navlékli kožichy, ve spěchu se nemohli trefit do rukávů, protože pes k nim promluvil lidskou řečí: v těch letech ještě všichni rozuměli psímu vytí, kdákání slepic v poledne a houkání sov v noci. Lucerna, kde je lucerna? vzpomněla si. Je v ní dost petroleje? Jeden ze sousedů ji popadl a všichni tři vyšli do tmy a mrazu, aniž sfoukli petrolejku ve světlici a zamkli domovní dveře. Šla hned za sousedem nesoucím světlo, ale kdyby aspoň trochu viděla, rozběhla by se dopředu necítíc únavu a neztrácejíc dech. Šli rovnou přes pole, a ne po silnici, bořili se do sněhu sotva po kotníky. Stranou od vsi tekla nevelká říčka Apšupis, v létě se dalo koupat jen v několika jejích tůních, jinde nesa hala voda ani do pasu. (Dnes ovšem říčka zmizela, teče přes pole hlubokým melioračním trativodem.) Za říčkou na kraji lesa byla vzdálená samota, do níž měl její muž právě namířeno. Došli ve tmě až k Apšupisu; přes říčku bylo přehozeno několik dlouhých prken, které nahrazovaly lávku, „Jděte po pořadě, já vám

posvítím,“ řekl soused s lucernou, ustoupil z pěšiny na stranu a zvedl světlo. Vykročila na ta zasněžená, skřípající prkna jako první, dole pod ní nebyla voda, ale zasněžený led. Uprostřed se prkna houpala a skřípala. Dostala strach, zastavila se a podívala dolů, neviděla však bílý sníh, nýbrž černou díru velkou jako polovina jejich světlice. Stála a dívala se, začínajíc chápat, ano, už tomu začínala rozumět. „No, co neješ?“ zeptal se soused, který ji měl následovat, jakmile ona sejde na druhý břeh. Mlčela. Oba sousedi viděli, jak se naklání a hledí dolů – sníh byl zalitý vodou a celý zčernal. „To se bojí, že se zastavila, nebo co?“ slyšela hlas druhého souseda, ale ani teď nebyla schopna odpovědět. Zdálo se jí, že tam dole, kde ve sněhu zeje onen černý otvor, přesněji řečeno, v tom černém otvoru, cosi leskne, ale světlo lucerny bylo příliš slabé, aby to dokázala rozpoznat. Nikdy jindy, a to i tehdy, když ještě měla oči jako rys, by to nerozpoznala, ale tehdy ano. Nazpátek utíkala hlava nehlava, ani nevěděla, jak se octla u obou mužů. Křečovitě sevřela rukáv souseda držícího lucernu a táhla ho dolů k říčce. „Tam je v ledu díra!“ Soused se bránil: „No tak snad tam nepolezem, když je tam díra . . .“ Chtěla mu lucernu vyškubnout, ale soused ji držel pevně. „Na ledu leží láhev!“ vykřikla a ucítila, jak soused povolil a lucerna se octla v její ruce.

Do kopečka se s namáhavým supěním vyškřábal naložený nákladák, počkala na kraji silnice, až přejede kolem ní, a belhala se za ním. Začalo jí hučet v uších a ještě dlouho potom se toho hukotu nemohla zbavit. Nedokázala by žít ve střediskové obci ani za nic, od

rána do večera tam pod okny hučí, řvou, rachotí, duní a supí auta. Copak není na světě kousek místa, kde by mohl žít člověk v klidu, při východu slunce poslouchat špačka, v poledne volání čejky a navečer za dveřmi mňoukání kočky dožadující se, aby jí otevřela a dala napít? Tyhle obyčejné zvuky přece dávají člověku jistotu a vědomí, že žije tam, kde má, a že nikomu nepřekáží – žádnému zvířeti, žádné květině ani žádnému člověku. Jen v tichu může člověk pochopit, zda žije dobře a správně, zda někomu neublížil, někoho neranil, jenom v klidu si může promyslet, jaké ho čekají příští dny práce, bez nichž se neobejde ani země, ani dobytek, ani jeho nejbližší. Uši člověka, jeho srdce, nervy, myšlení, zkrátka všechno ztratilo navždy klid. Sama podle sebe věděla, jak ji příroda, šum větru v koruně javoru i ve větvích stromů na hřbitově dokáže uklidnit. Zejména za podzimních nocí a při jarních bouřkách. Ví, že je v chalupě sama, že kolem zuří hrůzostrašné síly – noc, tma, déšť, blesky, a přesto má jistotu, že se jí nic nestane; chrání ji stromy, obklopující její dům, ohýbají se, praskají a skřípou, ale nezradí ji, protože žije nad jejich kořeny a pod jejich korunami; já jsem jejich člověk a ony jsou moje stromy. Proto ji jejich šum uklidňuje, i když v nich zuří a řadí noční bouře. Zpočátku napjatě poslouchá, pak se pomalu začne uklidňovat a nakonec usne. Ale jak by to dopadlo, kdyby ve tmě za okny nešuměly větve, nýbrž tam drnčely a rámusily stroje, auta, plechy, prázdné barely a všelijaké jiné kovové mechanismy? Dokázala by vůbec zavřít oči? A kdyby to trvalo celý den? A den za dnem, měsíc za měsícem,

pořád, bez ustání? Ona je opuštěná, stará a bezmocná ženská, samotné se jí žije těžko, ale veškerou svou sílu čerpá z ticha a z klidu. Vždyť i na náhrobním kříži stojí: „Odpočívajte v pokoji.“ Žil jsi, člověče, v neklidu, tak si aspoň teď odpočiň. Neklidu a nepokoje je beztak dost, i v tom jejím životě i v životě ostatních lidí. Nač tedy stavět takové kolonie, aby v nich lidé žili ještě neklidněji?

Konečně se došourala do střediskové obce. Belhala se těsně podél domů a otáčela hlavu nalevo i napravo. Nepoznávala je a nevěděla, kdo v nich bydlí. Lidé jejího věku, s nimiž tolik let žila a pracovala v jedné vesnici, už většinou nebyli naživu. Dobře znala jen dům svého vnuka, Anulky, poštu a obchod. Všechny ostatní domy byly cizí, nepříjemné a neútluné. Zejména ty, které ještě nebyly dostavěné a stály tu bez dveří a bez oken. Tyčily se kolem nich hromady cihel, hlíny a písku, míchačky na beton, ležela tam pohozená špinavá prkna, kameny do nových základů postříkané asfaltem, polámané eternitové desky, všelijaké harampádí, samý nepořádek a smetí. Věděla, co to dá práce, kolik starostí, potu i peněz to ještě bude stát, než to tu jakž takž uvedou do pořádku, uklidí, uhrabou, vyloží pěšiny dlaždicemi, navozí dobrou půdu a rašelinu, založí pod okny trávník, do něho zasadí pár keříků růží, jakési nevídané stromy a keře, ze silných železných tyčí svaří vrata, natrou je nazeleno, namodro či nažluto a z cizího hrobu ukradnou begónie a barvínek, aby jejich zahrádka byla co nejkrásnější a nejbohatší, přivalí sem ty největší kameny z pole – a přesto po několika letech stojí člověk rozpačitě a neví, ko-

mu dům patří, zda člověku, kterého hledá, nebo jeho sousedovi.

Nejdřív ze všeho by měla jít na poštu pro důchod. S důchodem je to moc špatné. Měli by jí ho doručit domů. Dokud byla dřív ve vsi listonoška (už umřela), pokaždé jí ho přinesla, ale kdo jí ho bude nosit teď, když jejich vesnice vlastně dávno neexistuje? Není ani listonoška, ani vesnice. Její maličká usedlost pod hřbitovním návrším – copak to je vesnice? Ve střediskové obci listonošku mají, ale ona není povinna doručovat poštu tak daleko. Stará žena vlastně ani sama neví, kde bydlí: zda ve střediskové obci nebo ve vsi. Když se jí ptají, pokaždé odpovídá – ve vsi Budriaie. Ví, že trochu lže, bylo by správnější, kdyby odpověděla: No, tam v polích, u morového hřbitůvku, co dřív tekl Apšupis. Apšupis sice teče i teď, ovšem trativodem, který za suchého léta vysychá tak, že se v něm neschová ani žabička, ale přesto existuje – jako sotva patrný pramínek, ještě na něm tu a tam vyrostle travička a po hladině se občas proběhne potápník nebo nějaký jiný pavouček. No a vesnice? Možná neexistuje pro toho, kdo v ní nikdy nežil, nikdy ji neviděl, neznal lidi, nikdy s nimi nepracoval a nechodil tudy, kudy chodili oni – pro takového člověka možná opravdu neexistuje. Pro něho nejspíš ani nikdy neexistovala, jenže to se jí netýká. Loni v létě, když žito už metalo (na obrovském lánu těsně u Apšupisu i na vzdáleném, odtud sotva viditelném žitném poli, jež se táhlo do setých luk přiléhajících až ke střediskové obci), vystoupila na hřbitovní návrší. Říkalo se mu všelijak – švédský hřbitov, morový hřbitůvek i Havraní kopec.

Z jejich vesnice tu nikdy nikoho nepohřbili, jezdili až do Budvyšají, za Apšupis přes pole, přes les, na farní hřbitov. Ale všichni ve vesnici, dokonce i úplně malé děti, věděli, že tu leží mrtví – snad místní, tedy Žemaité, snad cizí, Švédové nebo Francouzi, v každém případě tu v zemi tlely lidské kosti, proto sem nikdo zbytečně nechodil, dokonce i babky vodily svou jedinou kozu na pastvu jinam. Na jednom ze svahů rostly lísky, ale jejich ořechy lidé taky netrhali: jak by je mohli dát do úst, vždyť vyrostly na hrobech. Když byla mladá, ale i později, už po válce, sem chodily v nedělním podvečeru s květinami ženské z jejich vesnice, děvčata i odrůstající holčiny, aby tu zpívaly májové písně. Z návrší byl velice pěkný výhled: na vesnici, její pole i louky, na les černající se za Apšupisem, na dobytek, osevy, střechy, stromy v zahradách – bylo odtud vidět úplně všechno. Při zpěvu bezděčně poklekaly a hleděly shora na zemi, po jejíž trávě, květech, pěšinách i blátě šlapaly od dětství. I ona si při zpěvu říkala, v duchu: Bože na nebesích, jak musí ta naše matička země připadat krásná ptákům, co se na ni denně dívají z výšky . . . Možná právě proto každý jaro letí přes moře a oceány, hory i cizí kraje . . . A jen přiletí, zakrouží nad místem, kde poprvé spatřili svět, posadějí se na vrcholku javoru – a začnou zpívat. A zpívají tak, že člověka, co všechno zná a chápe, slastně zabolí na prsou a sevře se mu srdce . . . Takhle nějak si to říkala. A už nikdy v životě jí nepřipadala země tak krásná jako tehdy v mládí, v nedělních májových podvečerech. Loni se opět vydrápala na hřbitovní návrší, když metalo žito. Šlo se

jí těžce, trvalo jí to dobrou půlhodinu, ale vyšla až nahoru. Od časného rána měla jedinou myšlenku: Musím tam jít letos, napřesrok budu třeba na marách a už to nikdy neuvidím. A tak se odhodlala. Stoupala zvolna, odpočívala v půli cesty i před samým vrcholkem, dokonce si sundala z hlavy černý šátek. Bože, copak je ten kopec tak vysoký? Vždyť není vyšší než dvě chalupy postavené na sebe. Po každých několika krocích si otírala obličej šátkem. Ovšemže to nebyl ten šátek, který si poprvé uvázala na hlavu, když pochovávala muže, ale nejmíň třicátý nebo čtyřicátý. Brzo vyblednou, roztřepí se a potrhají. A musela jich mít víc – na neděli, do kostela, i když šla třeba jen do střediskové obce. A taky jeden silnější a teplejší na zimu. Pravda, pár let po mužově pohřbu by ho byla přestala nosit, ale zemřel syn a od té doby už jiný šátek než černý nenosila, a nosí ho dodnes. Však jí taky kvůli tomu říkají Černá Kairyska. Na hřbitovním návrší foukal lehounký červený větřík a rozevlál její prořídle šedivé vlasy a ochladil šiji. Udělala několik kroků a objala rukama kmen největšího javoru. Sotva popadala dech, ale přešla pohledem lány rozprostírající se až po zelenou smrčinu na obzoru. Do dálky dosud viděla dobře. Oči se tu mohly rozletět na všechny strany a potěšit se svěží zelení. Tak obrovské, téměř nedozírné zelené pole ještě nikdy neviděla. Místy bylo našedlé, místy světle zelené, jinde zase temně zelené, ale hlavně bylo celé v pohybu, kroužilo v lehounkých vlnách, místy dokonce vznikaly víry, velikánské víry klasů, jež se stále měnily, přelévaly, houpaly, vlnily a čeřily. Tak nedozírné žitné pole

opravdu ještě neviděla. Dokonce se jí z onoho zeleného vlnění lehounce zatočila hlava. Zavravorala, ale neupadla, opřela se ramenem o javorový kmen. Dívala se dlouho a dychtivě. Hluboko v nitru se v ní cosi dělo. Už si nepamatovala (přesněji řečeno – její oči), jak vypadala vesnice tehdy, když ji spatřila poprvé. Neviděla v čeřícím se oparu ani doškové střechy bývalé vesnice, ani silnici, ani dobytek, ani lidi pracující okolo svých domů, ti už dávno umřeli. Všude, kam pohlédla, byla ona nevidaná pohybující se a vlnící zeleň. Samá zeleň a samý pohyb. Stará žena zdvihla obě ruce vzhůru a pak je nechala klesnout podél boků. Bože na nebesích, pomyslela si, tolik obilí a chleba! Přimhouřila oči, aby se jí tolik netočila hlava, a zeleň začala nečekaně blednout, přecházela do světle žluté, do barvy slámy, jako by za těch několik vteřin sotva viditelná zelená pole stačila dozrát a skonat v pokoji, očekávající první úder kosou. Potom se z té žlutí k jejímu údivu vyloupil její člověk. Vypadal jako na staré zažloutlé fotografii, co visí na zdi. Stál uprostřed světlice s prázdným šedivým pytlem v ruce a unaveně a plaše se usmíval. Jen ona věděla, kde tehdy byl a co dělal: ve dne vykopal v lese jámu a v noci, až vyšel měsíc, do ní schoval zrní. Proto byl tak unavený, proto má na tváři tak plachý a přitom trochu tajuplný úsměv. Pak se pomalu pohnul na fotografii její paměti, blíž ke kuchyňskému stolu. Posadil se, opřel se o něj lokty a dlaněmi sevřel hlavu, jako by nemohl déle snášet hluk, hněvivá urážlivá slova a zlý cizí hlas. Sebe stará žena neviděla, ale ví, kde tehdy stála: vedle peci, u hraničky dříví, a nohy jí podklesávaly strachem;

i nyní viděla naprosto jasně záda dvou cizích mužů, papíry rozházené po stole, mezi těmi zády sedí na lavici její člověk čelem k ní, hlavu má sklopenou, za ním je okno a za oknem – studna, dvůr, střecha stodoly a tři chlapi s dlouhými puškami procházející se kolem studny.

„Hleďte,“ slyší zastřený hlas svého muže, „a vezte si mě, kam chcete . . .“ – „Rozbiju ti hubu, jestli něco najdeme . . . Skončíš na Sibiři!“ rozkřikl se cizí muž a podíval se po světlici, jako by očima hledal, co ještě z jejich domu by mohlo skončit na Sibiři: její člověk, ona sama, jejich syn, ale syna bůhvíproč nevidí, asi nebyl ten den doma – jinak by ho určitě viděla. Jako vidí lesklá skla brýlí onoho křičícího muže, jeho otevírající se ústa, jeho ruku, v níž za hlaveň držel černý revolver. „Tři pytle tu nechte, ostatní rekvíruje stát . . .“ a mávl rukou s revolverem na toho druhého. Stará žena slyší znovu tichý hlas svého člověka: „Takže se váš stát neudrží do příštího roku?“ – „Víš, co bys zasloužil za takový slova?“ a rukojeť revolveru udeřila do stolu a těsně přitom minula obličej jejího člověka. (Dodnes je vidět na tom místě hluboký zářez.) Pokrčil rameny, zvedl hlavu a podíval se cizímu muži do brýlí: „Když berete rolníkům osivo, tak příští rok nebude váš stát obilí potřebovat.“ – „Ty ho nebudeš potřebovat! A to hned.“ Její člověk opět sklopil hlavu a zakryl si dlaněmi oči. „Jdeme!“ kývl hlavou na dveře obrýlený muž. Její člověk vstal, sundal z hřebíku černou beranici, už už se chtěla k němu rozběhnout, ale jeho pohled ji zarazil: Stůj tady, nikam nechod. Člověk v brýlích zastrčil revolver do kapsy,

taky si všiml jejich pohledů: „Pojď podržet pytle.“ – „Kdepak. Je to tvůj stát, tak si je drž sám. Já tu nejsem od toho!“ A oběma rukama si nasadil hluboko do čela černou beranici, tu, v níž se potom utopil. Co by tehdy jedli v zimě i v létě, kdyby nezakopali několik pytlů obilí v lese? Co by byli seli? A takhle měli co. Copak vesnice může žít bez žita? Když z vesnice zmizí poslední žitné zrnko – celá vesnice jde dobrovolně za ním. Nechybělo mnoho a všichni by odtud byli odešli: do Šiauliajů, do Liepáji, do Rigy, do Klaipedy . . . Oni dva zůstali. Dokud mohli, seli své žito a s obavami čekali na sklonek podzimu, až opět nadejde čas dodávek. Dodnes si pamatuje onen poslední podzim, než se začaly zakládat kolchozy: bylo mlhavé tiché ráno, od zavlhle cesty se už neprášilo, stromy stály bez listů. Rozléhalo se tu frkání koní, skřípot povozů i mužské hlasy, třebaže v mlze nebylo nic vidět. Rychle si odvázála zástěru, hodila ji na zem a kolem javoru vyběhla na silnici, do mlhy. Stála tam řada povozů s pytli, na nich seděli chlapi, po jednom i po dvou, mlčeli, kouřili a tiše si povídali. Kdesi vpředu někdo nahlas zakřičel. Připadalo jí, že je to hlas toho brýlatého muže. Její člověk seděl na svém voze, spatřila vlastně jen jeho černou beranici. Vysoko nad ní bylo mezi dvěma žerděmi nataženo červené navlhle plátno s bílým nápisem: Všechno obilí – státu. I černá beranice jejího muže navlhla mlhou. U vozu se vynořilo několik ozbrojených chlapů. „Jdi dál od toho žebříňáku, táhni!“ řekl její člověk a dál seděl shrbeně na svých pytlích. „Nezůstávejte pozadu! Nezůstávejte pozadu!“ křičel hlas v mlze. Vrátila se domů, ale nešla

do chalupy, zůstala stát na pěšině pod jejich javorem a naslouchala. Kdesi vpředu zapištěl klarinet, pak se přidala harmonika a zaduněl buben. Kola vozů zaskřípala, ozvalo se práskání biče. Kolem ní proplouvaly siluety koňských spřežení i postavy sedících lidí. Nelibozvučná muzika byla slyšet o něco méně, když se povozy stočily ke hřbitovnímu návrší. V mlze zaskřípal poslední vůz, za ním prošel oddíl ozbrojených mužů. Zašla do chalupy, ale před očima stále viděla svého člověka, jak nahrbeně sedí na pytlech, a slyšela jeho hlas: „Jdi dál od toho žebříňáku, táhni!“ Ještě ten podzim v jejich vesnici začali lidé vstupovat do kolchozu. A ten podzim začal její člověk pít. Nepil sám, ovšem ti druzí jí mohli být lhostejní, jenže ten její? Viděla jeho popelavý obličej plný vrásek, prošeďivělé vlasy, strnulý pohled civějící do jednoho bodu – do okna kuchyně, na studniční váhu, na střechu stodoly či do šedivého nízkého zimního nebe? Její člověk nekouřil, ovšem když se někdy znenadání probudila o půlnoci, rukou nahmatala, jak sedí svlečený ve tmě na pelesti postele. Polekala se – ne svého muže, ale té představy: v černočerné tmě profukované studenými větry, pod zasněženými střechami vesnických chalup sedí muži v pouhém prádle, kouří a srdce se jim téměř zastavila strachy, nejistotou a starostmi, co bude s jejich půdou, obilím, dětmi, ženami, matkami. Pod postelemi, na nichž sedí s bosýma nohama, pod podlahou, pod kamennými základy cosi sotva slyšitelně šustí, jako by to chtělo proniknout či prokousat se ještě hlouběji – jako červotoč do trámu: jak budeme žít bez půdy? Jak budeme žít bez své půdy, bez obilí

v dlani, jak budeme v takové nejistotě žít? Prožili války, převraty a spousty neštěstí. Zažili nouzi, požáry, záplavy i epidemie, život se hodně změnil, i lidské osudy, jedno však zůstávalo beze změny: ať se stalo co se stalo, ať bylo co bylo, člověk měl svůj kousek půdy, který nemohl shořet, který nikdo nemohl nikam odnést, zničit nebo vyhodit do vzduchu. A ten ho vždycky zachránil před hladem, před žebračkou holí, před vším. I kdyby byl sebemenší, sebe-neúrodnější – nevadí, postaví se na něj, obejmě své děti, přitiskne jejich malé hlavičky ke své hlavě a může pokojně hledět, jak kolem něho hřmí a otrásá se celý svět, jak to duní na východě i na západě, jak zuří vládci i mocní tohoto světa, jak jsou všechny cesty plné hrůzostrašných hord jejich slouhů – ale nakonec stejně všechno doduní, dozuří a dobouří. A všechno se uklidní, utichne, nic přece netrvá věčně. Nad hlavou se rozezpívá skřivánek, z rozorané půdy začne stoupat vůně a v rolnické dlani se zaleskne zrní ozářené jarním sluncem. Zůstala ti půda – zůstaneš i ty. Teď bylo všechno mnohem horší – člověku brali půdu, trhali na kousky sílu jeho srdce, bořili nejen celý jeho život, ale i veškeré základy jeho života. Proto viděla v duchu chlapy z vesnice, jak sedí v košilích a čekají na ranní úsvit. A když nastal zimní den, chodili se navzájem navštěvovat, polohlasně se mezi sebou radili, ale nic nevymysleli, jen v jejich sinalých obličejích se ještě více prohloubily vrásky. Přitom se na stole objevila láhev domácí pálenky, pak druhá a třetí. Nebylo však slyšet zpěv ani bujaré hlasy. Navečer se v tichosti zase rozešli do svých chalup.

Doma něco pojedli a šli si lehnout. Večer usnuli a k ránu se probouzeli už střízliví, posadili se na posteli a znovu naslouchali, jak se cosi neviditelné prokoušává hlouběji a hlouběji – podlahou i zdi chalupy . . .

Stará žena stála se zavřenýma očima. Jen je otevřela – znovu se jí před očima objevila rozhoupaná, rozvlákněná a rozčeřená zeleň žitných lánů. To do nich se jak do hluboké vody propadla stará vesnice. Věděla, že žito sahá člověku leda po prsa, ovšem odtud, ze hrbitovního návrší, jí připadala ona zeleň nesmírně hluboká a vysoká – vždyť v ní zmizely nejen ploché silnice a pěšiny, nejen střechy domů, ale i špičky studničních vah a vrcholky nejvyšších vesnických javorů a lip! A ve vesnici byla spousta stromů a dokonce vyšších než jejich javor, jenže pily přemůžou ty nejsilnější kmeny. Půl dne se meliorátoři mořili s jedním stromem, kroužili s těmi svými motorovými pilami kolem něho, dělali záseky ze všech stran – až nad ním nakonec zvítězili. Kde by to dokázali obyčejnou pilou! Tak dlouhou pilu člověk ještě nevymyslel, aby s ní mohl na jeden ráz podříznout strom. A nač taky? Dřív se tak vysoké stromy nekácely – proč by někdo kácel strom v usedlosti starý několik set let? A všechny zmizely pod mořem života, nebyly vlastně pokáceny, ale zatopeny. Stará žena otevřela oči a stále přejížděla očima onen lán: od vzdálených smrčín na obzoru až po své bosé nohy. Cožpak opravdu zmizelo všechno beze stopy, opravdu tu nic nezbylo? To je země tak krutá, že neuchová sebemenší stopu života? Země nebo člověk? Spíš člověk. Jen on je tak krutý. Země je dobrá, laskavá a milosrdná. V tom si stará žena všimla,

že obrovský žitný lán není všude stejně zelený. V rozhoupaných zelených vlnách najednou spatřila jakési temnější záplaty. A nebylo jich málo. Bože na nebesích! To jsou místa, kde dřív bývaly jednotlivé usedlosti. To je země, kde dřív stával dům, stodola, chlév, kde dřív byl dvůr a zahrada! Dívala se na ty temnější záplaty a bezděčně začala šeptat: „Sutkasova usedlost . . . Rimkusova usedlost . . . Pociusova . . . Dlouhého Včelaře . . . Jednonohého Paulauskase . . . Vdovy Geležauskasové . . .“ Jako by pronášela modlitbu nebo litanie ke všem svatým . . . V Žemaitii se však většinou neříká usedlost, nýbrž život; toto slovo zde znamená nejen lidské bytí, živého člověka či souhrn vlastností pro živého člověka příznačných, ale i místo, kde člověk svůj život žije . . . Stará žena v tuto chvíli sama nevěděla, zda pocítuje lítost nebo smutek. Spíš ani jedno ani druhé. Dokonce jako by se radovala. Říkají, že stará vesnice neexistuje . . . Jak to, že ne? V těch tmavších záplatách roste žito hustší a úrodnější, jeho klasy mají víc zrní, dávají víc chleba, takže země v sobě onen život udržela, hluboko ve svém nitru si její paměť uchovala lidi, kteří po ní chodili; země má paměť, dokonce dobrou paměť, to není voda, která si odplyne a nezanechá po sobě ani stopy. Když člověk chodí po zemi, ona si pamatuje jeho kroky, když ji pleje, okopává a kosí – pamatuje si jeho ruce, prsty a dlaně; a pokud na ni dopadne kapka jeho potu – ani na ni nazapomene, vsaje ji, ale nezapomene. A co když to není jen jedna kapka nebo dvě? Co když ji pot člověka zalévá jako déšť? Může na to zapomenout? Nemůže. A ani nezapomíná – v místech, kde

lidé pracovali a chodili, prostě žili, roste žito úrodnější, hustší a temnější. Jak by mohla neexistovat vesnice Budriaže, když z potu jejích obyvatel dál roste žito? Nezbyly tu usedlosti, domy, stromy, pěšiny a studny, ale pot ano, ještě teď zůstal vsáklý do země a obilné kořínky jej zvolna vstřebávají jako dlouho působící hnojivo. Napřesrok tu už třeba neporoste žito, bude se tu zelenat jiný druh obilí – pot vesnice vyživí i je a bude zdvihát jeho temně zelená stébla i listy do výšky. Tak jak by mohla neexistovat vesnice, když i zbořená a stržená lidská obydlí dál pěstují obilí? Tato myšlenka napadla starou ženu poprvé. Možná proto, že dosud neviděla z výšky tak velký lán žita. Připadala si jako pták, který nad ním létá – jako pták, který se vrátil do rodných míst, k rodnému stromu i rodnému hnízdu, a ono tu už není, a tak pták tiše krouží ve vzduchu, překvapený tím, co všechno vidí. Tady na hřbitovním návrší mohla stará žena opravdu připomínat černého ptáka, vránu nebo havrana; tmavým oblečením, dlouhou, rozevlátou sukni, vystouplým nosem i svrtaštelými ústy, kývajícím malou hlavou: „Pociusova usedlost . . . Narkusova usedlost . . . Rimkusova usedlost . . .“ Jen tu svou k nim dosud nepočítala, ještě existovala, tiskla se ke svahu hřbitovního návrší za jejími zády, i chalupa tady ještě stála, zelenal se javor a po dvoře se procházely tři slepice. Všechny usedlosti vesnice zmizely z povrchu země. Nespálil je požár, nesmetla voda, neroztrhaly je ani bomby, ani granáty. V místech někdejších usedlostí se netyčily zčernalé krovky a komíny, nerostl tu dívoce pelyněk, bodláky a kopřivy. Krásně, jakoby

za zpěvu se vesnice pohroužila do žitného lánu. Nepostihla ji snad ta nejkrásnější a nejsvětější smrt? Může být něco hezčího? Teprve teď si stará žena uvědomila, že jí vyprahlo v krku a oči má zastřené lehoučkou, průzračnou, chvějící se mlhou. Na prsou pocítila slabost a kolena se pod ní podlomila. Její šaty šustivě narážely do kmenů stromů, když klopytala pěšinou, tisknouc si dlaň k hrdlu. Mlha před očima nemizela, ale stará žena se jí nebála – nebyla projevem stáří nebo nemohoucnosti, ani v nejmenším. Svým způsobem se v té mlze šlo pěkně – červenové slunce žhnulo a teplý větřík rozevlával šaty staré ženy. Mlhu měla jen ve svých očích, které hleděly na rozvláčenou zezeň velkého žitného lánu. Byla to dobrá a milosrdná mlha. A z ní se najednou ozval tenký a rozechvělý hlas, za ním druhý, třetí a pak se přidávaly další a další hlasy. Stará žena poklekla pod stromem a začala zpívat. Už dávno tu píseň nezpívala – naposledy snad jako mladá urostlá žena, když sem chodila s kyticí polních květů spolu s ostatními. Hlas se jí třásl, nikdo jiný kromě ní by ho nemohl slyšet a nikdo ho také neslyšel. Nebylo důležité, zda má krásný hlas, nebyla důležitá ani slova – jsou na zemi místa, kde člověk mimovolně pokleká a prožívá chvíle, při nichž se mu ruce samy od sebe zdvihají k hrdlu a to se jakoby samo rozezpívá . . . Stará žena nezpívala dlouho, snad jen dvě tři sloky, i když píseň byla dlouhá a ona nezapomněla jediné slovo. Opřela se o kmen stromu a vstala. Zastyděla se, že zpívala prostovlasá, že si neuvázala na hlavu šátek, jako by ji tu mohl někdo vidět. Když sestupovala dolů z návrší, cítila v srdci úlevu. Ještě

stále ji bolelo její stáří, vdovský úděl i dlouhá a tesklivá samota, ale mnohem méně než dříve.

Když šla ulicí střediskové obce, otáčela hlavu na obě strany, aby popatřila, jestli se tady přes zimu něco změnilo, zatímco ona seděla ve své zasněžené chalupě vycházejíc z ní ven jenom pro uhlí do stodoly a pro vodu ke studni. Roztálý sníh tu všude zanechal spoustu špíny a nepořádku. Později to lidé samozřejmě uklidí a zametou. Zatím se zde neobjevila ani žádná nová stavba. Ulice byla stejně dlouhá jako předtím. Přesněji řečeno, ona to vlastně nebyla ulice: jen asfaltová silnice, podél které si lidé stavějí domy. Hodně jich už stálo, hodně se stavělo a ještě bude stavět, jakmile vyschne země a bude možné kopat základy beze strachu, že se potom zhortí. Stará žena si uvědomovala, že v celé střediskové obci není jediný dřevěný dům, jediná došková střecha, jediná studniční váha. Voda přitéká lidem potrubím v zemi, z míst, kde se tyčí vysoká plechová věž. Ale odkud ji berou? Z jezera, do něhož teče močůvka z farmy? To určitě ne. Jak si vzpomněla na farmu, hned se po ní podívala. Stála na kopečku, na nejkrásnějším místě, zatímco lidé se tísnili se svými domy podél silnice, kde je před zimními větry neochrání les, kde je žádné stromy a keře neochrání před letním horkem a prachem ze silnice. Proč to tak je? podívovala se stará žena. Proč mají prasata lepší místo než lidi? Staví se vepřín u obce nebo obec u vepřína? Proč zničili staré Budriaje? Nebylo by levnější, kdyby novou farmu postavili u Budriají? Z těch cihel, co se spotřebovaly na stavbu domů, by postavili pět takových farem. A když

se k tomu ještě připočítaj zbořené staré usedlosti, pokácené staré stromy, zničené krásné zahrady! Copak si lidi stěžovali, že už nechtěj dál žít ve staré vesnici? Copak by je něco takového mohlo napadnout, když se tu narodili? To bych ráda věděla, kde se narodil ten, co tohle všechno spískal. Pod mostem? V příkopu u silnice? Bože na nebesích. Vlastníma rukama všechno pobořil, zničil a pokácel – a přestěhoval se k vepřínu! Když už chtěli mít tak obrovský žitný lán, mohli ho přece mít tady, co je středisková obec. A já si eště naříkala, jak jsem na tom špatně, když tam žiju tak sama. Ale co by mě čekalo tady? Proti ní jel traktor a ona se zadívala pozorněji: nejede to náhodou její vnuk? V kabině seděl někdo jiný, ani se po ní, staré ženské šourající se při kraji silnice, nepodíval. Nepoznal ji, toseví, jinak by určitě zastavil a vystrčil hlavu z okýnka: Proboha, Kairysová . . . Ty eště žiješ, přestála si zimu ve zdraví?“ Ne, tohle byl cizí člověk, nikdo z Budriají. Všichni tu byli cizí – budriajští, lygumajští, i ti, co se sem přistěhovali až od lotyšských hranic. A mládež? Zootechnici, učitelky, agronomky a účetní? Sjeli se sem z celé Litvy – a žemaitsky nerozuměli ani slovo. Nejedno pokolení tady budou muset žít, aby si tu začali připadat jako doma – jenže jak to dopadne, když jedni z téhle nové střediskové obce utečou do města a z města sem přijedou z donucení zase další? To bude pěkný galimatyáš. A co práce? Co ta dá lidem? No něco snad ano, ale nikdo z ní přece nemůže mít radost. Aspoň já si to myslím, dodává v duchu stará žena. Dneska se pracuje úplně jinak, všechno dělaj stroje a traktory. Kosí a mlátí, ale žitný zrnko do dlaně nevemou.

Už přešla půl obce, brzy spatří poštu i obchod – stojí proti sobě na opačných stranách silnice. Až je uvidí, ještě jednou si v hlavě přepočítá, kolik toho důchodu vlastně dostane, i když si to doma už nejednou přepočítala. Tři měsíce nevytáhla paty ze dvora, tři dlouhé zimní měsíce. Dostane sto dvacet rublů, v peněžence má ještě patnáct – bože na nebesích, ani si už nepamatuje, kdy měla u sebe tolik peněz. Kromě těch pěti set, co má stranou na pohřeb, ty se nepočítají – každou sturublovou bankovku zabalila do papíru a strčila do polštáře. Až ji najdou po smrti, spolu s ní najdou i peníze. Každý přece ví, že staří lidé schovávají peníze na pohřeb do postele, zašívají je do matrace nebo do polštáře; všechno promačkají, promnou a papír zašustí. Určitě je najde vnukova žena, ta je začne hledat jako první. Už dávno nemluví o ničem jiném: Vůbec nemáme peníze . . . Žijem hůř, než kdybysme vyhořeli. Nedej bože, abysme museli stavět. Stavět sice není žádná slast, ale oba jsou mladí, zdraví, kolchoz stavebníkům pomáhá, dává jim velké půjčky, které můžou splatit do dvaceti – anebo kolika – let. Koneckonců, sami taky dost vydělají; vnuk je traktorista, v létě sedí na kombajnu, ona taky dělá . . . Měsíčně musejí mít několik stovek. Ona musí vystačit se čtyřiceti rublíky . . . A to se ještě vnukova žena ptá, jako by se chtěla posmívat: Co vlastně děláš s tou penzí? Strkáš ji do punčochy? Oba dva si myslí, že má peněz plný štrozok, ale jim nechce nic dát, lakota stará, potvora, sedí na nich, pro vlastního vnuka jí je líto peněz. A kdyby se jí něco stalo – třeba už se vůbec nepostaví na nohy – copak nepřijde žít k nim,

nebudou muset o ní pečovat, živit ji a pak pohřbít? Podobnými rozhovory ji vnukova žena oblažuje často. Nikdo si nespočítá, že dostává čtyřicet rublů a že měsíc má třicet dnů a že každý den se chce jíst. Může utratit jen jeden rubl denně, jen jeden jediný rubl. Je vůbec možné z toho žít? Kupovat chleba, maso, máslo, cukr, olej? A co oblečení? Co boty? Vždyť to stojí desítky rublů. Bože na nebesích, kde je uhlí a dříví na zimu? A taky musí zaplatit za to, že jí ho přivezou a naštipou. Nikdo se nebude dít za míň než za deset nebo patnáct rublů. A dokonce ani za tyhle peníze se nenajde mnoho mužských, kteří by šli od domu k domu a štípali starým lidem dříví. A když se jí podaří uprosit nějakého ochechulu – musí pro něho mít třikrát denně maso, lahvové pivo a cigarety a večer navíc postavit na stůl láhev pálenky. Kolikpak to asi stojí dohromady? A ještě zaplatí za práci patnáct rublů. Takže na naštipání dříví padne celý měsíční důchod. Jen na naštipání dříví. Jenže napřed musí to dříví mít na dvoře. Koupit ho v okresním městě, nikde jinde, potom najít někoho, kdo by ho přivezl, složil a nařezal. K tomu je zapotřebí dvou chlapů, to jest dvojnásobné množství jídla, dvě láhve pálenky. Kořalku nikdo do práce nezapočítává, jídlo taky ne. Musí tedy vysázet čtyři měsíční důchody, aby byla na zimu zajištěná dřívím a uhlím. A co to všechno ostatní? Bože na nebesích . . . Když to všechno propočte, vyjde jí sotva třicet kopejek na jeden den. Co může za to koupit? Pravda starý člověk toho moc nesní. Navíc nikdy nebyla marnotratná, celý život počítala každý groš, a teď už je hodně dlouho vdova,

jenže tak těžce jako teď jí nebylo nikdy. Dokonce ani v tom roce, když se utopil její člověk a ona se musela o všechno starat sama a když za celý rok práce přinesla na podzim půl pytle nahnílého zrní. Všem ostatním lidem se vedlo stále líp a líp, jenom jí hůř a hůř. A jak zrušili vesnici, bylo to ještě horší. Dřív ji zachraňovala kráva. Sama často říkala: Dokud si vdova drží krávu, je jen poloviční vdova. Taky ji držela, pokud mohla. Měla by ji i teď, kdyby to bylo jen trochu možné – nějakou menší, klidnou kravku, ovšem to by kolem musela být vesnice a sousedi. Přece jenom někdo z nich tu a tam posekal trávu, přivezl seno, třeba mokré a třeba později než všem ostatním. Ale co by si s ní počala teď? Než by krávu opatřila na zimu, musela by zaplatit několik stovek. Za seno, za píci, za slámu na podestýlku, za vyklizení a odvoz hnoje a tak dále, a tak dále . . . Upřímně řečeno, kráva by si na sebe vydělala. A ještě by zbylo pro hospodyně, jenže pro starého člověka je to přece jen starost navíc, večer si bere prášky, aby usnul a ráno by měl čile vstát a dát se do práce. A co když onemocní, kdo přijde krávu podojit, kdo ji napojí a odvede na pastvu? Koho se dovolá, když tu široko daleko žije sama? A pak, co by dělala s mlékem? Dokud tu byla vesnice, mohla odnést konev k silnici a auto, které sváželo mléko do mlékáren, by ho odvezlo. Ale teď? Copak může donést mléko do osmi hodin do střediskové obce? Po mléku se jí moc stýská, na čaj se někdy nemůže už ani podívat. Pokaždé, když jde do obchodu, koupí si ho aspoň půl litru, ukrojí si chleba, posadí se k oknu a jí. Jí pomalu, beze spěchu, dívá se na pole kolem sebe, na

dvůr, na poslední slepice důležitě se procházející kolem studny. Kdo by si pomyslel, že tu jednou zůstane úplně sama – jako kůl v plotě – v opuštěné, rozbořené vesnici a mléko budou prodávat v obchodě až několik kilometrů daleko? A ještě může být ráda, když se jí ho podaří koupit – nebývá totiž vždycky: buď ho ještě nepřivezli, nebo už došlo.

Stará žena otevřela dveře na poštu.

Pošta – to je obrovská místnost rozdělená nepříliš vysokou dřevěnou přepážkou na dvě poloviny. Na téhle straně stojí stolec s několika čistými bílými papíry a dvě židle. Stěny jsou ověšeny bílými mírovými holubicemi, rudými prapory, srpy a kladivy, hvězdami a heřmánkem. Tu a tam se tu objeví něco nového. Ke stěně jsou tu ještě připíchnuté noviny – tam, kde je nástěnka. Nad přepážkou je vidět hlavu mladé ženy. Sedí u stolu, na něm jsou dva telefony, několik pohlednic a halda obálek. Staré Kairysové stačí jediný pohled, aby poznala, že je vdaná, i když je ještě hodně mladá – z toho, jak naklání hlavu, jak sedí, jak pohybuje rukou, stará žena pochopí ledacos, dokonce i to, jakou má povahu. Pozdravila, mladá žena jí odpověděla a dívá se na ni trochu udiveně, třeba na poště málokdy vidí tak staré lidi, anebo vidí starou Kairysovou poprvé v životě, taky ji mohl překvapit ženin černý šátek a černé šaty, jako by právě přišla z pohřbu.

„Jdu kvůli důchodu,“ řekla stará žena. „Tři měsíce jsem si pro něj nebyla. Ani mi ho nepřinesli.“

„Jak se jmenujete?“

„Monika Kairysová.“

Žena otevřela zásuvku, vytáhla z ní nějaký sešit,

rozevřela ho, pak vytáhla ještě jeden, mnohem silnější a taky ho otevřela.

„Kairysová . . . Kairysová . . .“, jela prstem od shora dolů, až se zastavila a obrátila hlavu ke staré: „Důchod ste převzala.“

„Ale já žádný důchod nedostala! Na mou duši, já bych to přece neřikala, dyby to nebyla pravda!“

„Kde bydlíte?“

„Ve vesnici Budriaje.“

„Jste přihlášená ve střediskové obci, patříte k naší doručovatelce.“

„Jenže já nebydlím ve střediskové obci. Já bydlím ve vesnici Budriaje!“

„Musíte si to vyřídit s poštačkou . . . Podívejte, tamhle zrovna jde.“

Stará Kairysová vidí, jak po asfaltové silnici kráčí asi padesátiletá žena. Je to dcera Dlouhého Včelaře, zná ji už hezky dlouho. Postavila si dům o kousek dál než stařenčin vnuk. Její otec žil v Budriajích u lesa, u Apšupisu, pěstoval včely a byl vyhlášený včelař v širém okolí, asi tak před patnácti lety zemřel. S koňmi už se mu tak nedařilo, věčně páchl kreozotem, jak jim pořád mazal odřené hřbety – že to ty včely vůbec vydržely? Listonoška měla na sobě červenou nylonovou bundu, červenou sukni a na nohách špinavé gumové holínky. Ale když přišla k poště, odbočila na stranu a prošla podél oken. Stará žena se polekala, že poštu mine. Co by si potom počala? A co by bylo s jejím tříměsíčním důchodem, když jí řekli, že si ho vyzvedla a ona z něho neviděla jediný rubl? Mladá žena si jejího úleku všimla.

„Nebojte se, přide, přide, musí zadním vchodem.“

Za přepážkou na druhé straně jsou ještě jedny dveře, právě teď se otevřely a stará žena slyší, jak si listonoška čistí holínky. Mladá žena na ni zavolala:

„Veroniko, jak je to s důchodem Kairysové? Podle dokladů ho dostala!“

„Převzala jí ho snacha,“ slyší stará žena listonoščin hlas.

„Řekla mi: nech ho tady, já jí ho vezmu. A jestli přes zimu nenatáhne bačkory, tak jí ho na jaře dám.“ Stará žena slyší listonoščina slova stále zřetelněji. Oběma rukama si přitiskla na břicho prázdnou kabelu a dívá se na dveře. Za nimi chodí listonoška, ale stará žena ji stále ještě nevidí. „Povídala: přece se tam nebudeš bořit sněhem . . . Stejně ho teď nepotřebuje!“

Mladá žena vstala od stolu, zmizela v druhé místnosti a dveře za sebou pečlivě zavřela. Stará žena slyší, jak tikají velké kulaté hodiny pověšené vysoko na zdi. Mezi dveřmi se objevuje listonoška v červené bundě, míří k přepážce a opírá se o ni.

„Kdo to tu dělá skandál? Nikdo tu tvou penzi neukrad! Jdi si ke své snaše a vezmi si ji. Nebo myslíš, že je zlodějka? Stejně se u ní zastavíš, když sem přijdeš . . .“

Stará žena pozpátku couvá k východu a kývá hlavou:

„Děkuju, děkuju . . . Já k ní zajdu, určitě . . . Jak bych k ní teď mohla nejít?“

Mladá žena se už neukázala. Stará žena vyšla ven, zastavila se na betonových schůdcích a zadívala se dolů pod nohy. Točila se jí hlava, bála se jít dál, aby

neupadla. Když se jí trošku ulevilo, sestoupila opatrně dolů a došla až k silnici. Na protější straně se leskly obrovské výklady obchodu, viděla, jak do něho vcházejí a zase vycházejí lidé, ovšem teď tam neměla co dělat. Rozhlížela se, není-li poblíž nějaká lavička, ale žádnou blízko neviděla. O jedné věděla, je tam na druhé straně silnice za obchodem, vždycky tam sedí chlapi a pijou pivo. Ale třeba najde aspoň nějakou bednu, aby si mohla aspoň chvilku odpočinout, posedět, jen co ji přejde slabost a přestane se jí točit hlava.

Belhájíc se zaměřila na druhou stranu silnice.

Za obchodem, na špinavém, auty rozježděném dvoře to vypadalo jak na skládce. Povalovaly se tu dřevěné bedny, mokré špinavé papíry a všelijaké haraburdí. Pod nohama se pletly jakési kovové pásky a kotouče drátů. Lavička byla prázdná, ale stará žena by tu nerada seděla dlouho, jakmile si trochu odpočine, zase půjde. K vnukovi by stejně musela zajít, vždyť kvůli němu šla do střediskové obce, chtěla ho poprosit o pomoc, jenže je něco jiného zajít k vnukovi a jeho ženě s prosbou, a něco docela jiného chtít po nich peníze, i když jsou její. Tušila, že to nedopadne dobře, že to bude dokonce velmi zlé. No, chvilku si posedí a pak vstane. Do obchodu teď nepůjde, dělá jí starosti důchod za tři měsíce, má stále větší strach, že doma nikoho nenajde: vnuk bude v práci a jeho žena se určitě rozjela do města nebo do Klaipedy – pořád ještě staví a pořád potřebujou něco, co se v místním obchodě nesežene. Bože na nebesích! Vždyť vnukova žena taky pracuje! Šla do práce ještě před novým

rokem! Jenomže ona neví, kde pracuje, buď zapoměla, anebo jí to řekli na půl úst. Oba dva teď pracují! Jakmile odvezli Ignelise do toho útulku nebo školy či co, hned šla do práce. Stará žena ovšem nevěří, že ho odvezli do školy – copak takové děti jako Ignelis se můžou učit, a ještě když je jich víc pohromadě? Čemu je taky můžou naučit, když se narodili méněcenné? Nenaucí je ani hníst hlínu. Zabořelo ji u srdce, když si vzpomněla, jak ho viděla naposledy: seděl v kuchyni nad sešitem, matka mu právě nařezala, díval se oknem ven, oči měl plné slzí, a z pusy mu tekly sliny až na stůl... Stará žena mu nikdy neopomněla přinést bonbóny, když za ním šla, a její příchod Ignelise vždycky potěšil, byly to snad jeho jediné trochu šťastné chvílky – ve škole ho neustále hubovali, že těm druhým nestačí, děti si s ním nechtěly hrát, matka ani otec ho neměli rádi – co má dělat, za kým má to nešťastné stvoření jít? Jakmile ji už z dálky spatřil, rozběhl se k ní po silnici a volal: „Bába! Bába!“ Stará žena si ho přitiskla k prsům, a když zaslechla, jak se mu rozbušilo srdíčko, začalo rychleji tlouci i její. Určitě se tam v té dálce trápí, kdo ho chudinku pohladí, když si připadá nešťastný a ublížený? Ani dopis mu nemůže napsat. Sotva se kdy naučí číst a psát. Radši kdyby se byl vůbec nenarodil, raději kdyby vůbec nespátřil světlo světa. Co s takovými dětmi? Samy žít nemůžou, vydělávat si na živobytí taky ne, a nemůžeš je přitom utopit jako kořata nebo zavést do lesa a opustit.

Stará žena chvíli poseděla na špinavém dvoře a opět se vydala na cestu, chtěla přejít silnici, ale zleva jelo

modré auto, a tak čekala, až přejede. Auto však těsně u ní, tady u obchodu, zastavilo. Jakási obtlouklá žena pootevřela dvířka a nemotorně se soukala ven.

„Dobrý den,“ pozdravila. „Ty mě nepoznáš?“

„Skoro ne,“ odpověděla stará žena, když se na ni pozorně podívala a oběma rukama uchopila kabelu. „Skoro sem tě nepoznala . . .“

„Ty eště chodíš?“

„Chodím, chodím,“ stará žena se jí dívala zpříma do očí, neuhýbajíc pohledem.

„To tu chceš být do sta?“ tlustá žena mluvila hlasitě, hlasitě se smála a rozhlížela se přitom kolem sebe, dívala se na poštu i na obchod. Jednou rukou se opírala o střechu auta, druhou si založila v bok. „Jedu autem a najednou vidím obchod. Dostala sem takovou chuť na limonádu.“

Stará žena se malinko nahnula a nakoukla do auta. Za volantem seděl mladý muž, stejně starý jako vnuk, možná o něco mladší.

„No jo, limonáda!“ řekla a prohlédla si ženu od hlavy až k patě. „Takový pamlsek! To ses tak nadřela na hrobě, žes dostala žízeň?“

„Ty ses snad zbláznila?“ žena překvapeně spráskla ruce.

„Je tu matka, je tu syn, a já budu jezdit až z Klaipedy dávat do pořádku hrob?! Že tě huba nebolí!“

„No když ti dou ruce dozadu, nedá se nic dělat, ani jednou sme tě eště o nic neprosili. Jen sem si řekla, že když už jedeš kolem . . . Přece jen ste spolu tolik let žili. Aspoň zajít bys tam snad mohla. Před . . . před . . .“ stará žena v duchu počítala, „před čtyřmi

lety sem koupila náhrobní kámen, žes ho eště ani neviděla?“

Stará žena nemluvila hlasitě a dívala se té druhé upřeně do očí, jenže ta uhýbala očima. Už se neopírala jednou rukou o střechu auta a druhou neměla založenou v bok. Nedívala se ani na poštu a obchod – jestli někdo vidí, že přijela ve vlastním autě. Teď oběma rukama nervózně žmolila knoflíky paleta, pak si zase upravovala šátek kolem krku.

„Tohle mi o hlavu neotloukej!“ žena opět zvýšila hlas, ale z obchodu vyšly dvě ženské, musela ho chtít nechtě ztišit. „Na ten tvůj pomník sem se něco nadívala!“

„A kdys tam vlastně byla?“ nepochopila ji stará žena.

„Tam sem ani chodit nemusela. Vynadívala sem se na něho, když se válel u plotu nebo na hnoji . . .“

Staré ženě se sevřelo hrdlo.

„Byl to přece tvůj muž.“

„A tvůj syn!“

„Jenže já se ho nezřekla, když zemřel. Ani ty nemužeš!“

„Ale muži! On nezemřel, on chcíp na ulici!“

„Muž, který má dobrou ženu, nechcípne na ulici.“

„A syn dobrý matky takhle nechlastá! To už si nepamatuješ, kolik toho dokázal vypít? Jak měl mokry kalhoty a byl celý pozvracený? Jak se uměl zřít? Vypadal hůř než ten poslední žebrák, to už nebyl člověk!“

„Tak proč sis ho brala, když byl takový?! Proč si za nim běhala a nedala mu pokoj? Proč si mu hrozila

pohrabáčem, když k někomu zašel na návštěvu?“

„Chtěla sem, abysme žili jako lidi.“

„A to sis myslela, že stačí, když vemeš do ruky pohrabáč?“

Na straně do ulice bouchly dvířka a z auta vystoupil mladý muž; když šel kolem nich, stručně prohodil:

„Jdu pro cigarety.“

Nepodíval se na starou ženu, nedíval se ani na jednu z nich, ale ona pochopila, že se za ně stydí, že je mu hanba, když ty dvě staré ženské na sebe křičí tady na silnici. Byl vysoký, mladý, urostlý, dobře oblečený. Stará žena ho provázela pohledem až ke dveřím obchodu. A pak se na sebe podívala jakoby jeho očima. Bože na nebesích! Co to dělají, o čem to spolu mluví? Ona sice neříká nic špatného, jen hájí svého mrtvého syna, ale jaká slova říká ta, co stojí proti ní!

„Že se nestydíš, že se nestydíš,“ pokyvuje hlavou stará žena.

„Já se mám stydět, anebo ty? Já sem jeho matka, nebo ty?! Já ho takhle vychovala?“

„Já ho ničemu špatnému neučila. Tohle ti potvrdí každý. Dokud žil se mnou, nepil. Jen začal žít s tebou, už se topil v kořalce. Co večerů se u mě navysedával! Aby ne, tys byla v komsomolu, v hlavě si měla samej vítr a po večerech si běhala po schůzích. Když si chtěla mít rodinu, měla sis víc hledět muže i dítěte . . . Kolikrát si mi stěžoval: Přídu večer domů utahaný, chci si odpočinout, všude samá špína a Antose nikde. A jídlo taky ne. Zase dřepí někde na schůzi . . . Jak mohl chudák vědět, že se na těch schůzích slízáš s jiným? To tě netrápí?“

„A ty, stará potvoro, tys viděla, jak se slízám s jiným? Na vlastní oči?“

Stará žena se ani trochu nepolekala, jen si přitiskla prázdnou kabelu na prsa.

„Já se tě nebojim! I dybys mě zabila, stejně se tě nebojim. Moje dny jsou sečtený, ale aspoň ti před smrtí povim pravdu!“ Na schodech u obchodu stály tři místní ženské a dívaly se na ně, mladý muž byl ještě uvnitř. „Jen ať všichni vědí, co si udělala s mym synem!“

„A tys to viděla, ty stará čarodějnice? Naposledy se tě ptám – videlas mě, nebo neviděla?!“

„Jak sem tě mohla vidět? Nestála sem vedle tebe a nesvítla ti, ale viděli tě jiný. Cizímu člověku pusu nezamkneš! Řekneš snad, že si neběhala do hasičský zbrojnice? Že ses netahala kolik let s tím hasičem? Celý okres to věděl! A eště teď to ví. Chceš snad i tohle zapírat?“

„Koukejme, zbrojnice jí vadí! Všechno bys chtěla shodit jen na mě! Ale já byla tenkrát mladá ženská. Já za to nemohla, tak proč obviňuješ jenom mě? Když se ti se vším svěfoval a tys ho přitom hladila po hlavice, třeba ti taky řek, proč to všechno . . .“

„Co mi měl říct?“ nepochopila stará žena.

„A to, že plno let nosil jen prázdný kalhoty!“ Když viděla, jak se stará žena polekala, dodala tišeji: „To ti neřek, co? To ti ale měl říct! Vidíš, tohle taky dokáže kořalka! A mně to v noci lezlo na rozum.“

O čem to vlastně mluvíme, s hrůzou si opět pomyslela stará žena, ale už se nedokázala ovládnout ani začít mluvit o něčem jiném. Bránila svého mrtvého

syna, bránila ho z posledních sil; nemohla jinak, dokonce i tehdy, když věděla, že není v právu.

„A proč mně to nelezlo na rozum? Taky sem byla mladá, když se muž utopil. A já přitom mohla – byla sem vdova, kdo by mi moh co říct. Jenže já mu zůstala věrná, nikdo u mě nepřespával, nikdo za mnou nelez oknem. Všichni věděli, že si s žádným nic nazačnu. A abych já sama někde někoho hledala jako nějaká . . ., to mně ani v duchu nenapadlo . . .“

„Třeba si nebyla úplně zdravá.“

„Dybych nebyla zdravá, tak bych se asi nedožila takového stáří! Ale já měla svého člověka ráda a jiného sem nikdy nepotřebovala. A ty . . . Nejenže si neměla mého syna ráda, ty si ho ani neměla za člověka . . .“

„A kdo měl rád mě?“

„Dyby tě neměl rád, copak by začal pít? Jen tak pro nic za nic? Žila sem na světě dost dlouho, abych věděla, kde čert vejce snese. Považovala si ho za hlupáka, jenže on měl srdce, všechno cítil a viděl.“

„A já podle tebe srdce neměla?“

„Ne. Dybys ho byla měla . . .“

„Co já všechno neměla! Napřed ho najít někde u plotu celého poblitého, přivést domů, zout a pak uložit, zulíbat a pomilovat, ne? Ať si leží na podlaze, když je tak namol, že o sobě neví. To sem ho snad měla vzít k sobě do postele?“

„To bylo až těsně před smrtí. Ale napřed . . .“

„Napřed začal pít sám. Já ho nenutila ani mu nenalívala. Asi se to naučil doma . . .“

„Depak, doma se na kořalku ani nepodíval.“

„Dyby to neměl z domova, tak by nepil ani potom!“

„Dyt' ti říkám, proč začal.“

„To říkáš ty! Ale já s ním žila, ne ty, já to musím vědět líp!“

„Klidně si s tím žij . . .“, stará žena si najednou uvědomila, že je velmi unavená. Už necítila bolest ani hněv, chtěla si jen sednout a na chvílku odpočinout, se zavřenýma očima, třeba hned tady, na mokřém asfaltu.

„Jeď pryč . . .“, řekla. „My dvě se už nevidíme. Taky proč. Hádat se je zbytečný. Už ho tím nevzkřísíme.“

„To ty ses na mě vrhla!“

„Depak, já se jen zeptala, proč nezajdeš na hrob mého syna, když jedeš kolem. Nebylo to žádný divý zvíře, ale tvůj člověk . . . A máš s ním syna.“

Žena mlčky hleděla na dveře obchodu. Na schůdkách už nikdo nestál. Tetky se sebraly a šly pryč, jakmile ony dvě přestaly mluvit nahlas. Stačilo jim i to, co slyšely. A mládenec stále ještě nevyšel ven.

„Nevlastní syn?“ zeptala se stará žena.

„Jo. Je moc hodnej. Oba nevlastní synové sou hodný. Sama vidíš, vozí mě jako královnu.“

„To je jeho auto?“

„Jeho, jeho. Ten druhý si ho taky brzo koupí. Aspoň se na stará kolena trochu povozim.“

„Jen proto si sem přijela?“

„No a co. Sem v důchodu, času mám dost, oblečená taky sem – nemusím se za nic stydět, proč bych se tu nemohla ukázat.“

„Jen u hrobu mého syna se nemůžeš ukázat . . .“

„No dyť se tam stavím. Á, už se vrací.“

„Jestlipak si byla u syna?“

Žena trochu zrozpačitěla. Z obchodu vyšel její nevlastní syn a v chůzi otvíral krabičku cigaret.

„Byli sme tam, byli . . . Jenže sme nikoho nezastihli doma. Dveře byly zamčený, asi sou v práci, co se dá dělat . . .“, drmolila a usazovala se do auta, dvířka ještě nechala otevřená a vystrčila hlavu ven z vozu. Mladík se ani teď na starou ženu nepodíval, vlezl do auta a bouchl dvířky. Možná se za svou macechu stydí, možná vůbec neví, jak se má chovat.

„No tak sbohem,“ řekla staré ženě stojící na kraji silnice. „Asi se už opravdu neuvidíme . . . Přeju ti lehkou smrt . . .“

„Děkuju,“ nepolekala se stará žena. „Nápodobně.“
Auto se rozjelo.

Stará žena nebyla s to jít dál, musela aspoň chvíli postát na místě. Trásl se jí nohy, kolena měla tak zesláblá, že jí připadalo, jako by je měla plné vody. Ale i srdce jí tlouklo silněji než jindy a těžko se jí dýchalo. A přitom pocítovala úlevu, jako kdyby dlouho odkládala nějakou těžkou a nepříjemnou práci, a teď se odhodlala a udělala ji. Necítila k té ženě nenávisť, a když zavřela oči, nevybavila si ani její obličej. To je dobře, že sem ji ani jednou neoslovila jako snachu, pomyslela si, moc dobře. Není moje snacha, vždyť se zřekla mého syna. Tolik let spolu žili a v ní nezůstala ani jiskřička. Nyní už by si docela ráda vyvolala v paměti tvář bývalé snachy, aby si ji mohla beze spěchu prohlédnout: jestlipak se hodně změnila a zestárla, ale

bylo to marné – nesvede to. Stále viděla jen jejího nevlastního syna, jak otvírá krabičku cigaret, a pak už jen odjíždějící auto. Bože na nebesích! Stará žena v mžiku otevřela oči. Oklamala mě jako malou holku! Podle směru, kterým odjeli, stará žena pochopila, že jedou do Klaipedy. Přes okresní město už nejedou a na hřbitov nepůjdou. Jeli přece odtud. Možná byli u příbuzných, třeba u někoho přenocovali – však ona určitě objela všechny, aby se pochlubila autem. Hned nato si stará žena uvědomila, jak bývalá snacha upadla do rozpaků, když se jí ptala na syna. Nebyla u něho, jako že je bůh nade mnou! Se svou snachou nemluví, zlobí se na sebe už dlouho. No, však se přeptá. Hlavně aby nezapomněla. Umiňovala si, že se zeptá hned, jak vnukovu ženu uvidí, jen co se s ní pozdraví.

Jak se může stát, že žena zapomene na svého muže? Na otce svého dítěte? Jí posel pes – a pořád na něho vzpomíná, slyší jeho štěkot a v duchu ho vidí. A tohle byl člověk! Ale třeba vzpomíná, i když žije s tím druhým, s otcem dvou synů, v Klaipedě, jen to nechce přiznat? Třeba byla i u Štěpánova hrobu a viděla pomník, a řekla, že tam nebyla, jenom aby jí, staré bábě, způsobila bolest. Všelicos je možné. Občas jí připadá, že už žije na světě příliš dlouho – čím dál tím míň chápe, co se to s lidmi děje.

Stará žena pomalu jde střediskovou obcí a vzpomíná na celý synův život, zejména od onoho dne, kdy znenadání, bez jakéhokoliv varování, přijel do usedlosti na kole. A na rámu seděla dívka s balíčkem v ruce. Když si všimla, že děvče není z jejich vesnice a že ji vůbec nezná, okamžitě všechno pochopila. Šla

právě zalévat zahradu, odhodila stranou konev a horní ret se jí chvěl, jako by měla slzy na krajíčku, a hlavou jí zněla jediná věta: Tak sem přišla o dítě . . . Tak sem přišla o dítě . . . Neznámá dívka seskočila z kola, ale nestála tu vyjeveně jak telátko před novými vraty. Popadla syna za ruku a směle ho přivedla až k ní. Pozdravila, řekla pár vět a podávala jí balíček zabalený do novin: „To je pro vás, maminko.“ Byl v něm krásný sváteční šátek s drobounkými růžičkami na černém pozadí. Asi jí syn stačil upozornit, že matka jiné šátky než černé nenosí.

Budoucí snacha cosi vyprávěla, sebevědomě se procházela po dvoře a i potom ve světnici se chovala tak, jako by vůbec nepochybovala o tom, že se tchyni zalíbí. Ošklivá nebyla, ani příliš vysoká, měla štíhlou, pěkně rostlou postavu, nos trošku nahoru, světlé vlasy spíš řídké než husté, ale byly dobře ostrihané a učesané, ostatně celá vypadala velmi upraveně, a bylo patrné, že je taková vždycky, nejen teď, aby udělala dojem. Když se setmělo, usedli k první společné večeři. Synovi po jízdě na kole vyhládlo a cpal se jako nezavřený. Žil v okresním městě v internátě a domácí jídlo mu bylo vzácné. Když stará žena na chvílku vstala od stolu, aby něco podala z police nebo z pece, zaslechla za zády hlas nastávající snachy: „Nehltej tak velký sousta a pořádně kousej!“ strnula a nějakou chvíli nebyla s to se na ně ani podívat. Pochopila, že v synově budoucí rodině bude vládnout jen jeden člověk, jen on bude mít poslední slovo, jen jeho vůle a jeho přání bude nejdůležitější na světě – a tím člověkem bude tato světlolvasá dívčina s ohrnutým

nosíkem. Stará žena se nezmýlila. Po svatbě (ostatně po jaké svatbě, žádná nebyla, šli na úřad, nechali se oddat a zase se vrátili) žili v internátě, vnuk ještě nebyl na světě. Snacha pracovala v mykárně, vyplňovala tam nějaké formuláře. Byla hbitá, šikovná a pracovitá, to se jí musí nechat, moc tříd sice neměla, snad sedm a možná i míň. Ale kdykoli k nim přijela na návštěvu, byla podlaha čistě umytá, záclonky na oknech naškrobené, dala jim jeden muškát v květináči – i ten měl čistě omyté listy. Ovšem od prvního dne vzala všecko do svých rukou: výplatu jí musel odevzdat do poslední kopejky. Cigarety si nesměl kupovat, přidělovala mu jednu krabičku na den – a ne abys zbytečně někomu nabízel, jen ať si každý kouří svoje. A co se skleničky týkalo – na to úplně zapomeň! „Jak to má dělat?“ zeptala se jednou stará žena. „Tu a tam má přece někdo svátek nebo dou zapít konec práce, a on aby tam seděl na suchu a polykal sliny jako nějaký žebrák?“ – „Ať radši maže domů,“ odsekla snacha. „Jakýpak slavení? Nemá snad domov a dítě?“ Když mi udělal dítě, tak se nemá co toulat.“ Jestliže někdy přišel z práce maličko podnapilý, uvítala ho hned na prahu: „Za jaký peníze si zase pil, ty tuláku?“ – „Kamarádi mě pohostili . . .“ – „Ty kamarády bych chtěla vidět! Já jim ukážu pohoštění!“ Opíral se o rám dveří, láskyplně se na ni díval a usmíval se: „Dyť ty je, Antosičko, stejně neznáš . . .“ – „Já je poznám, žádný strachy! Hned zítra ráno pudu za vašim inženýrem a zeptám se, kdy to vlastně pracujete, když pořád pijete . . . A proč tě ti tvoji kamarádi vůbec hostí? Pro tvoje modré oči? Cos jim tak dobrého udělal? Ale já

tyhle kamarádšofty zarazim!“ Stará žena věděla, jak se chlapi dívají na mužské, kteří u sebe nemají ani kopejku. Jak si z nich nemilosrdně utahují, až jim práce připadá horší než peklo. A když jednou přijel domů a sám (okopávat brambory či co, už si přesně nepamatuje), zavedla řeč na jeho práci a pak se ho zeptala rovnou: „Nesmějou se ti někdy?“ – „Ne,“ odpověděl, „proč by se mi měli smát?“ Ale po chvíli prohodil, že by chtěl jít dělat na meliorace. Nabídla se, že mu dá pár rublů, aby měl aspoň něco. Odmítl; odmítl však takovým způsobem, že jí ho bylo ještě víc líto: „Víš, co by bylo, dyby je Antose našla?“ Na to nepomyslela. „Tak si je schovej do nějaký malý kapsičky, nebo pod podšívku.“ Zavrtěl hlavou: „Stejně je najde. Nedokážu je před ní schovat.“ A jel zpátky. Tehdy na tom ještě nebyla tak zle jako dnes, držela si krávu, tele, dva čuníky, plno slepic, husí měla celé hejno. Jedno prase dávala na podzim mladým, druhé si nechala pro sebe. Ani necítila, že jí chybí mužské ruce – syn sel, oral i vyvážel hnůj. Dokonce si mohli v dohodnutý den půjčit v kolchozu koně. Selské práce se syn neštítel. Matka nevěděla, jak se mu daří v zaměstnání, ale nepochybovala, že tam má dobrou pověst. Nebyl příliš výřečný, na učení taky moc nebyl, snad ještě míň než Antose, ale nikdy neslyšela, že by o jejím synovi mluvili špatně: není ani chuligán, ani rváč, ani opilec, ani sukničkář, svět by byl rázem lepší, kdyby všichni byli jako on. Při práci mlčel, ale viděla, s jakou chutí a elánem ji dělá. Říkala mu: „Přestěhujte se ke mně a žijte tady!“ Vrtěl hlavou: „Antose by sem nešla.“ Nemusela vůbec přemýšlet o tom, kdy má sázet bram-

bory, kdy orat, na všechno pamatoval on – a pokaždé přijel na kole. Tou dobou už jezdil do vesnice autobus – přijížděl dopoledne kolem jedenácté a večer se vracel zpátky. Říkala mu: „Proč se trmácíš takovou dálku, jed' autobusem!“ – „Ále,“ odpovídal, „mně to takhle líp vyhovuje . . .“ Dlouho nechápala proč. Jednou přijel, aby posekal ječmen – vyseli ho do nevelkého pruhu za stodolou. Pověsil kosu pod přístřešek, ale do světnice nešel, bloumal po dvoře, chodil kolem chléva, pak postával u plotu a nakonec si sedl pod javor. Seděl dlouho a díval se na sousední chalupy, na mohutné stromy na hřbitově. Byl neobyčejně krásný podvečer, skoro jako v létě, i když na mezích se už dávno červenaly jeřáby s bohatými hrozny jeřabin a slibovaly deštivý podzim. I na jeřáby se dlouho díval. Nešla za ním, nepromluvila na něho, nezvala ho ani na večeri, přestože ji už dávno přichystala a donesla na stůl. Cítila, že ho cosi tíží nebo trápí. Moc toho o něm nevěděla, syn neměl ve zvyku se zpovídat. Ale když se slunce chýlilo k západu, pomyslela si, že v takové tmě nedojede domů, určitě spadne někam do příkopu. Tiše k němu přistoupila a posadila se vedle něho pod javor. „Štěpáne,“ odhodlala se po chvíli, „ty dnes večer nepojedeš domů?“ – „Času dost.“ Už dávno se netísnil v ubytovně, dostali byt, dva pokoje a kuchyň, ale jim to stačilo. „Nebude se Antose zlobit, že se vracíš za tmy? Zase řekne, že tady u mě otročíš.“ – „Tak ať.“ Odhodil nedopalek do trávy, podíval se matce do očí a vzal ji za ruce. V jeho očích bylo tolik smutku a stesku, že starou ženu napadlo, zda nepláče. Ale byl to jen odlesk zapadajícího slunce. „Mami,“

prosil ji, „dej mi něčeho napít, tedy jesli máš.“ – „Mám, synku, ale to chceš pít sám?“ – „A s kým bych pil?“ – „No snad by to bylo lepší, dybys vzal celou láhev a šel s ní na návštěvu ke Gedrimasovi anebo k Palauskasovým . . .“ – „Nemám náladu, co bych si s nima povídal?“ – „Tak di do světnice a aspoň se napřed najez, už sem to nachystala na stůl.“ – „Ne, přines mi to sem, já jíst nechci.“ – „Ale když se vrátíš hladový, bude Antose láteřit, že u mě dřeš a já ti ani nedám najíst a že ona tě musí krmit. Že ti maj dát najíst tam, kde děláš! Myslíš, že to neřekne?“ – „Tak at.“ – „Bože na nebesích, když vypiješ celou láhev sám, tak se nepostavíš na nohy!“ – „Já nechci celou láhev, jen jednu skleničku.“ Přinesla tedy pálenku a podala ji synovi, nechápajíc, co se děje v jeho srdci, ale neptala se, věděla, že by ji stejně odbyl. Štěpán vzal sklenku, hodil ji do sebe, několikrát polkl, pak znovu skousl mezi zuby cigaretu a znovu se díval na zapadající slunce. Neudržela se: „Synku, aspoň mi pověz, co se stalo.“ – „Nic se nestalo. Sem jenom utahanej, nic, víc . . . No a teď už pojedu.“ – „Proboha, to se ani trochu nenajíš?“ – „Ne.“ Vyprovodila ho až k vrátkům. „Kdy tě mám čekat?“ – „Přijedu v neděli.“ – „A zase sám? Vem s sebou aspoň to dítě, už dávno sem ho neviděla. Za celý léto si ho přivez jen třikrát. A vůbec, přijedte všichni tři.“ – „Antose musí jít na zkoušku.“ – „Tak vem aspoň kluka.“ – „Když mi to dovolí . . .“ A odjel. Zůstala stát u vrátek a dívala se na silnici vedoucí do vesnici, na svůj javor, na červánky nad rudými jeřabinami. Ale viděla něco jiného – syna sedícího na zemi, jak hleděl do dálky a v očích měl tolik

smutku . . . Nebyl unavený, přestože celý týden dřel, dokonce ani v neděli si neodpočinul, napřed jel na kole a pak přes hodinu kosil ječmen, v tom musí být něco jiného . . . A to jeho vysedávání pod javorem, bloumání po usedlosti sem a tam . . . Znenadání ji svitlo: něco se děje u něho doma! Jezdí teď k ní každou neděli, dokonce i tehdy, když nemá co na práci. Nikdo ho tady nehubuje, může si tu pohovět. A autobusem nejezdí proto, že se vrací už v půl čtvrté odpoledne. A to zbývá do večera ještě plno hodin. A je to ta nejhezčí podvečerní doba, kdy se ve vesnici rozhostí naprostý klid . . . Stará žena už dávno pochopila, že se k ní nepřistěhují, i když Štěpán by snadno našel práci i tady – kolchoz pořád potřebuje lidi. I Antose by tu dostala práci, je mladá, zdravá, pracovitá, i pro ni by se něco našlo. Není žádná doktorka, je obyčejná ženská jako všechny ostatní. Má brát tu svou ubohou mzdu v mykárně nebo tady? Jaký je v tom rozdíl? Tady by žili levněji, mohla by tu mít dobytek, drůbež – a třeba i úl. Jenže ona nechce žít na vesnici, ona se chce natrásat jako svobodná. Tady na vsi by na to neměla čas. Musela by se starat o muže, syna i dobytek. Ale ona se jí ani nediví, proč by se nenatřásala, dyť jí musí bolet zadek od toho věčného dřepění v mykárně. A času má tady habaděj. Nemusí vařit oběd ani večeři; Štěpán chodí domů až navečer, ten si něco vezme sám, a syn utíká ze školy ke druhé bábě, bydlí v sousední ulici. Jsou teď s Antosinou matkou spřízněné, ale stará žena s ní žádné příbuzenské styky neudrží. Zná ji od vidění už mnoho let, ještě z první republiky, ovšem nikdy ji nenapadlo, že dcera trhov-

kyně Buivydasové se stane její snachou. Buivydasovi byli ti nejchudší z nejchudších. Bydleli málem pod mostem, v boudě stlučené ze starých pražců a odřezků prken a měli čtyři děti: tři dcerky a jednoho syna, viděla je, jak se pořád cachtají ve vodě jak káčata a nemohla pochopit, že jsou celý den ve vodě a přitom jsou umazané, špinavé a umolousané jak čířata. A byly jak stupínky od varhan. Buivydas, drobný, tichý mužík, se nechával najímat u sedláků jako kopáč. V zimě byl většinou bez práce a bez výdělku, tu a tam někomu naštípal dříví, a to bylo všechno. Nepřinesl domů ani cent. Buivydasová si musela pomoci, jak uměla: lila z vosku svíce, prodávala na trhu koláče, o poutích a o svátcích sedávala u kostela a nabízela škapulíře, růžence, kříž a svaté obrázky. Musela se otáčet, když měla čtyři děti a takového muže. A taky se otáčela – ani jedno nezemřelo hladu a nezmrzlo chladem. Doma o všem rozhodovala sama, její muž tu neměl žádné slovo. Ale co mohl dělat, když ona živila rodinu a vydělávala na šest lidí. Rodina, kde je hlavní živitelkou žena, nikdy nemůže být v pořádku. Jak si asi musí připadat muž, když škrábe brambory, na které vydělala ona. A žena, i kdyby měla srdce ze zlata, si stejně jednou přestane muže vážit, všechno, co řekne, bude hloupé a všechno, co udělá, bude špatné. Od rána do večera slyší jenom: „Mlč, ty hlupáku!“ Nebo: „Podívej se na ostatní chlapy, ale tebe, kam člověk postaví . . .“ A tak muž zatne zuby a všechno snáší, co taky jiného mu zbývá? Nemá půdu, neumí žádné řemeslo a ztratí veškerou naději, že se v jeho životě může něco změnit. A za války přišel i o své

příležitostné výdělky u Židů. Ale protože nikdy nestrkal nos do politiky, tak ho Němci nechali aspoň zametat tržiště. Chodil po městě s utrápeným obličejem, klopil oči a za sebou vlácel koště na dlouhé násadě. A jakžtakž válku přežil. Hlavně díky Buivydasové. Za Němců se vedlo špatně nejen takovým chudákům, jako byli oni, ale i sedlákům na vesnici. Buivydasová šmelila, prodávala domácí pálenku a svého muže považovala za onuci, stará žena na vlastní uši slyšela, jak na něho na tržišti před lidmi křičela. A on sklopil hlavu, opíral se o koště a jediným slůvkem se nebránil. Tak co teď ona může chtít od Antose? Kdyby si to byla uvědomila dřív, padla by se sepjatýma rukama před synem na kolena. „Štěpáne, synku můj nejmilejší, co to děláš?!“ Bohužel tehdy uvažovala jinak: Antose je chudák, měla tak těžké dětství, žila v nuzných poměrech, ta určitě nečeká, že ji muž posadí do zlatého kočáru; a když nebude mít tak bohatý stůl a bude oblcená hůř než ty druhé, nebude mu to vyčítat a nebude ukazovat prstem na ty nastrojenější: jen se podívej, jak se jiné ženy nosí! Byla zdravá, pracovitá, šikovná, vůbec ne ošklivá – řeklo by se, co víc si člověk může přát. Zmýlila se, tohle všechno je její vina, jenom její, to ona měla mít rozum; věděla, z jaké rodiny je Antose, že od plenek vidí, jak se matka chová k otci, není divu, že se chová ke svému muži stejně. Ještě štěstí, že Štěpán hodně vydělává, že jeho plat se nedá srovnávat s těmi ubohými rublíky, co Antose dostává v mykárně, to by pak byl úplný konec, vyčítala by mu každé sousto jako její matka Buivydasovi. Však taky dopadl, chudák. Po

válce, když lesy byly plné ozbrojených mužů, přihlásil se i se synem do lidové milice. Synovi bylo tehdy šestnáct, ale i on si přehodil pušku přes rameno. Doma se zdržovali málo, většinou chodili s oddílem milicionářů po vesnicích a prohledávali osamělé chalupy a usedlosti: vtrhli do domu a spíš než ozbrojené lidi hledali kořalku. Byli promrzlí, promoklí, zablácení, pouhý pohled na ně vzbuzoval lítost. Lesní muže dopadli málokdy, pálenku však denně. Buivydas se vrhl na kořalku jak pes puštěný ze řetězu. A naučil na ni i syna. A po několika letech, když se vraceli domů, si na ně ti druzí počíhali – a zabili je. Snad by se byli ubránili, kdyby nebyli opilí, ale takhle? Copak opilý člověk může někoho trefit? A tak všech pět milicionářů přivezli do městečka a vystavili je v otevřených rakvích v klubu. To už Buivydasovi nebydleli v boudě, dostali od státu dům hodináře Melkise. V jedné půlce domu bydleli, v druhé byl krámk s petrolejem. Buivydasová tam bydlí dodnes. S jednou dcerou. Nejstarší se vdala, vzala si důstojníka od bezpečnosti Nikolaje a odjeli spolu někam na druhý konec světa, kolik let se tu už ani neukázala. Druhá dcera se rozjela do Kazachstánu či kam, tam s někým žila, porodila dvě děti, s mužem se nepohodla a vrátila se i s dětmi k matce a žije u ní. No a třetí je Antose. Všechny tři se měly k světu, všechny byly komsomolky. Antose hrála divadlo i potom, když se vdala, běhala na zkoušky, jezdila s ochotníky a předváděla, jak faráři ždímou z lidí poslední krejcar a jak svíčkové báby pomlouvají své sousedy. Stará žena sama divadlo neviděla, ptala se syna, jaké to představení je, jestli

se mu líbilo. „Nestojí za nic,“ řekl jenom. Proč neodpověděl rázně, proč nebouchl pěstí do stolu? Možná by se Antose polekala a žili by spolu jinak? Ale na to nemá Štěpán povahu. Uzavře se do sebe a ani matce nic neřekne. Zatne zuby a až to nebude moci vydržet, napije se, vyspí a ráno – zase poběží do práce, na ten svůj traktor a tradá do největšího bahna – na traktoru se nejezdí po asfaltu, ty musejí do největšího pekla, kam se žádným jiným vozem člověk nedostane. Od té chvíle, co syn seděl u nich pod javorem a co mu sama přinesla pálenku, neměla stará žena klid, ale copak matka dokáže říct synovi: odejdi od ženy, odejdi od dítěte, přestěhuj se ke mě a žij tady, najdu ti jinou, lepší? Nedokáže, a kdyby to udělala, styděla by se přijít lidem na oči: koukejte na tu starou bábu, zničila rodinu, jen aby syna přitáhla zpátky domů. Může nějak Štěpánovi pomoci? Nezbyvá jí, než se dívat, jak se den ze dne, z roku na rok stává uzavřenější, mlčenlivější, jak mu šedne obličej, jak hubne, jak se okolo nosu objevují stále nové vrásky, jak nezdravé váčky má pod očima a jak se mu u popraskaných rtů třese ruka s hořící sirkou, když si zapaluje cigaretu . . . Pak ještě jednou seděl pod javorem. Přijel autobusem, kolo už měl dávno rozbité. Nečekala ho, brambory byly okopané, seno pokosené a uklizené, zahrady a záhony vyplela sama. Neříkal, že přijede, proto ho neviděla přicházet, a když vyběhla pro něco na dvůr – už seděl pod javorem. „Štěpáne!“ spráskla ruce. „Co tu sedíš, proč nejdeš do domu?“ – „Však bych přišel.“ – „Sedíš tu dlouho? Co se stalo?“ – „Co se mi může stát?“ – „Pojď do světnice, tam si popovídáme.“

Nemáš hlad?“ – „Tady si taky můžeme povídat.“ Posadila se vedle něho. „No tak povídej.“ – „Počkej.“ Zapálil si další cigaretu a mlčel, dokud ji celou nevykouřil, už na něho nepospíchala, jen ustrašeně čekala a v srdci jí sílilo podezření, že Antose zase něco provedla. Měla pravdu. Odhodil vykouřenou cigaretu a už vytahoval novou. „Štěpáne,“ položila mu ruku na rameno, „nekuř tolik, dostaneš tuberu.“ – „To už nestačím . . .“ Něžně ho pohladila po rukávu saka, ale on se odtáhl: „Nech mě!“ Schovala obě dlaně do podolku sukně, aby se ho náhodou opět nedotkla. Štěpán sklopil hlavu: „Je to se mnou špatný, mamí . . .“ Sevřelo se jí hrdlo. „Moc špatný. Sundali mě z traktoru, budu teď chodit do práce s lopatou.“ – „Bože na nebesích! Někoho si přejel?“ – „Ne . . . Dostali sme prémie a to se u nás dycinky oslavuje . . . Já měl navíc dluh – když sme se předtím občas napili, tak to chlapi za mě zatáhli . . . Antose ví, kolik беру, z platu sem to nemoh vrátit, jen z premií. Vrátil sem teda dluh a koukám, že mi zbylo třicet rublů. Chlapi stáli okolo a pošklebovali se: tak co, ty chudáku, kdy ty něco dáš do placu, nebo budeš věčně jen koukat? Chvilí sem přemýšlel a pak sem se rozhod, že Antose povim, že sem žádný prémie nedostal, nějak se z toho vylžu . . . Ten den lilo, tak sem jel pro flašku na traktoru. Napili sme se, pak se zase složili oni, a prý, jeď eště pro jednu! Tak sem jel podruhý . . . A usnul sem na traktoru před obchodem, jak sem moh usnout – nevím . . . Přijeli dopraváci . . . A sebrali mi na půl roku řidičák . . .“ – „Proč jsi něco neřek? Byla bych ti dala, mohs to vrátit! Proč si mi to neřek? Kolik si

dlužil?“ – „Šestnáct rublů.“ – „Kvůli šestnácti rublům!“ „Stejně dám výpověď. Nebudu chodit s lopatou okolo svýho traktoru. Posadili na něj takovýho cucáka, neumí ani pořádně přehodit rychlost.“ – „Dyť tohle už je tvoje druhý místo.“ – „No a, sou chlapi, že jich vystřídaj třeba deset.“ – „A kam teď pudeš?“ – „Na stavbu. Radši budu vozit cihly, než abych . . .“ – „Nechceš těch šest měsíců počkat? Zatneš zuby a nějak to přežij.“ – Podíval se na ni skoro s nenávistí: „Víš, kolik let už takhle jenom zatínám zuby? Víš to?“ – „Já to tuším, už hodně dávno . . .“ – „Ty to tušíš, ale já tak musím žít! Já už tam nemužu dělat, ani za nic! . . . Antose běžela za inženýrem a byl z toho hroznej skandál . . . Potom šla do účtárny a prověřovala moje prémie za několik posledních let . . . To víš, já sem z nich pokaždý něco vzal – někdy osm rublů, někdy dvanáct . . . Křičela, že pude na stranický výbor a že napíše až do Vilnius, jesli si prý sami neudělaj pořádek! Tak ho udělali, já teď zařezávám, ona si přide a celou mou výplatu mi sebere . . . Pohřbila mě zaživa! To už je lepší se rovnou oběsit!“ – „Štěpáne, Štěpáne . . .“ nevěděla, jak by ho uchlácholila, co by na to řekla. „Štěpáne . . .“ – „Máš něco k pití?“ – „Mám, jak bych neměla, ale poď do domu, nebudeš přece pít všem na očích“ – „Mně už je to jedno!“ – „Ne, ne, poď do světnice,“ uchočila syna za ramena a zvedla ho, jako by se nemohl postavit sám. Ve světnici si sundal čepici a svalil se na lavici. „Tak nalej, jesli něco máš . . .“ – „Počkej chvilku, usmažim ti aspoň pár vajíček.“ – „Nechci. Jen mi nalej!“ Šla do vedlejšího pokoje a ztuhlýma rukama šmátrala po polici, až

shodila na podlahu nějaký lék. Vrátila se s lahví a malou skleničkou, ale syn ji odstrčil: „Přines větší!“ – „Štěpáne, a jak pudeš zítra do práce?“ – „Seru na takovou práci . . . Lopatu už mi nevěmou, tu mi nechaj i v base.“ Přinesla tedy větší sklenici, ale ještě se mu pokoušela domluvit: „Víš, dokud člověk pracuje, ještě není opilec, ale když už to nedokáže . . .“ – „Přestaň mě poučovat . . .“ Zmlkla v půli slova a ustrašeně se dívala, jak si nalévá plnou sklenici a otevírá pusu, pak k jejímu údivu sklenici opět postavil na stůl. Hmátl po odhozené čepici, nasadil si ji, štítek stáhl až do očí, postavil se, zdvihl sklenici proti oknu, dlouze se na ni zadíval a sám sobě hlasitě řekl: „Tak je to, Štěpáne . . .!“ A celou ji do sebe obrátil. Možná se právě teď k něčemu odhodlal – nerozuměla mu. Jak se napil, srahl obličej a znovu klesl na lavici a oběma rukama si sevřel hlavu. „Štěpáne,“ začala nesměle, ale on po ní zle hodil okem: „Eště nevíš všechno . . .“ – „Co bych měla eště vědět? Co si eště proved?“ – „Já? Proved?“ vyletělo z něho. „Všechno já?! A ta kurva nic?“ – „Mysli na to, co říkáš? Jaká je ona kurva? Možná není dobrá žena, ale takhle o ní nesmíš mluvit!“ – „A je to kurva! Myslíš, že bych to říkal, dybych to nevěděl?“ – „Bože na nebesích! Bože na nebesích! To už to došlo tak daleko?“ – „Už dávno, věděli to všichni, akorát mně to nikdo neřek!“ Pod starou ženou se podlomila kolena a ona padla na stoličku vedle studené zdi. Syn seděl proti ní, oběma rukama se držel za hlavu a díval se na hřebík zaražený do dveří. Neodvažovala se ho vyptávat, měl v sobě ještě pálenku, musí počkat, až trochu vystřízliví. Natáhl

ruku, znovu si nalil plnou sklenici, v láhvi už zbylo sotva na dně. Docela se opije, zůstane tu přes noc a ráno nepůjde do práce, bude to ještě horší, ale teď už ho nikdo nezastaví, dokud v láhvi ještě něco je. Syn jako by strnul, snad zapomněl, že před ním stojí plná sklenice. „Vypij to,“ vybídla ho tiše. „Uklidniš se a pak si pudeš lehnout.“ – „Co bych se uklidňoval, proč bych měl pít?“ – „Jen pij.“ Pomalu, jako by se zdráhal, natáhl ruku, obrátil sklenice do sebe, ale vypil sotva půlku, pálenka mu vytékala z úst koutky rtů. Rozkašlal se, začal škytat a lapat dech a ukazoval prstem na vědro. „Vo-du, vo . . .“ Vyskočila a podala mu hrnek, vytrhl jí ho z ruky a napil se. Nespouštějíc z něho oči, znovu se posadila na stoličku u zdi. Dokud se nevzpamatuje a nezapálí si cigaretu, nezačne mluvit. Čekala. „Tak je to, Štěpáne!“ řekl znovu a šmátral po kapsách, kde má cigarety. Vyfoukl kouř a znovu se zadíval na hřebík ve dveřích. „Víš to určitě?“ nečekala a začala sama. „Viděls ji na vlastní oči?“ – „Viděli ji ostatní! Viděli! Ten den, když sme oslavovali prémie, mi to chlapi řekli . . . Stonkus bydlí proti hasičský zbrojnici a Stonkusová viděla, jak se Antose potajmu plíží ven. Potom už dávala pozor. Jakmile má ten černý hasič službu, tak tam za ním chodí . . . To sou ty její zkoušky! To je to divadlo! . . . To ti eště nestačí!“ – „No a co teď uděláš? . . .“ Syn mlčel, dopil pálenku, co zbyla ve sklenici, a cumlal cigaretu. „Co budeš dělat?“ zeptala se znovu, domnívajíc se, že ji neslyšel. „Rozvedeš se, nebo se budeš bít? . . . Ježíši, Štěpáne, toho chlapa radši nech – eště tě zavřou . . . Dyť je to vina Antose, to ona tam za ním běhá!“ Štěpán mlčel,

možná sám ještě nevěděl, jak se zachová a jak bude žít dál. Nalil si plnou sklenici – teď už byl hodně opilý a ruce ležící na stole se mu svíraly v pěst. Polekala se, aby nechtěl odejít, už brzy měl jet autobus; co kdyby toho chlapa přizabil, stará žena nevěděla, co všechno může její syn v takovém stavu udělat – taky odkud to měla vědět? A když takhle svírá pěsti, začne brzo i skřípat zuby. Avšak synovi znenadání klesly ruce bezvládně podél těla, zvrátil hlavu na opěradlo židle a zavřel oči. „Bít . . . Bít . . .“, šeptal. „Kurvu z ní stejně nevytluču . . .“ A usnul. Stará žena se naklonila a přitiskla si zástěru k očím. Plakala nahlas, neobávajíc se, že probudí syna, a stále opakovala: „Ta Antose, ta Antose! Ta Antose!“ Srdce se jí svíralo slabostí a strachem o syna. Vtom pochopila, přesněji vycítila, že Štěpán nebude bít ani ženu, ani toho hasiče. A nejen to, on se s ní nerozvede a bude dál zatínat zuby a stále častěji se ohlížet po kořalce, nalévat si plné sklenice a pít tak hltavě, až mu budou zuby drkotat o okraj sklenky – aby si co nejrychleji mohl nalít znovu, aby se co nejdříve zpil do němoty. Začne klesat i ve vlastních očích, až jím bude opovrhovat nejen Antose a syn, ale až si přestane vážit sám sebe a pak mu už nikdo nepomůže. Ani ona, jeho vlastní matka. Užívá se a trpí mlčky a rozjasní oči a ožije, jen když v ruce sevře sklenici. Jenže černý mrak už se blíží, už není za horami den, kdy nedokáže pracovat ani na stavbě, kdy se neudrží v žádném místě a bude se bez práce celý den motat s ostatními ožraly kolem obchodu a žebrat na kolemjdoucích kopejky. Antose ho vyhodí na ulici, zamkne za ním dveře a už ho do bytu nepustí: di si,

kam chceš, tady se už neukazuj. Kdyby aspoň ona, matka, byla ještě naživu. Jenom její srdce ho nedokáže vyhnat, když ho uvidí hladového a rozedraného. Nemůže však zastavit blížící se černý mrak, může se jen modlit a s bolestí v duši volat: „Bože na nebesích! Smiluj se, abych neumřela dřív než můj syn, jak by se patřilo. Dovol, abych se o něho mohla starat až do jeho poslední hodiny!“ Rozbušilo se jí srdce, musí vypít lék a jít si lehnout. Syn už spal s hlavou opřenou o opěradlo židle. Vzala si lék na srdce, přinesla novou láhev pálenky a postavila ji na stůl: aby neodešel, až se probudí, aby se nerozběhl do tmy, vždyť už bude noc, to ať se raději ještě napije, hlavně ať zůstane tady, kde ho – opilého – nikdo neuslyší a neuvidí. A šla spát. V posteli znovu všechno probrala. A umínila si, že se rozjede za Antose a promluví si s ní. Jestli ji nenajde doma, půjde do mykárny. Ale odhodlala se až za tři dny a po celou dobu stále přemýšlela, co jí řekne, a několikrát denně brala kapky na srdce. Když našla dveře jejich bytu zamčené, zaradovala se: Štěpán je tedy v práci, ještě ho nevyhodili! A zamířila k mostu, do staré části města. Mykárna byla v dřevěném stavení daleko od ulice. V jedné polovině bydleli lidé, v druhé stály stroje. Otevřenými dveřmi do skladiště bylo vidět Antosin stůl, ona sama seděla u stolu a pletla. Pletení starou ženu zmátlo: nevymyslel si to všechno opilý Štěpán? Mohla by ta hanebnice po tom všem klidně sedět u stolu a plet? A tak když se posadila proti ní, nevěděla, jak začít, a mluvila páté přes deváté. Kdekdo ví, že opilý člověk má všelijaké vidiny a utkvělé představy. Zmateně vysvětlovala, proč

přijela, že našla dveře bytu zamčené a že ji napadlo, aby šla sem, nemohla přece čekat na schodech, až někdo přijde – vnuk ze školy nebo ona, Antose, z práce, musí si přece ještě nakoupit a taky . . . Antose se na ni znenadání pozorně podívala a odložila pletení: „Nevrt mi tu ocasem jak stará liška. Já moc dobře vim, proč jsi přišla!“ Staré ženě se náramně ulevilo: „No když víš, tak se tě zeptám rovnou: jak teď budete žít?“ Antose zrudla po koříncy vlasů: „A co je ti, stará vráno, do toho?“ Starou ženu to oslovení k smrti urazilo, ale ovládla se a zdrženlivě odpověděla: „Dyby to nebyl můj syn, nepálila bych si pusou – spi si s kým chceš, oči by mi kvůli tomu nebolely. Ale pomysli na svoje vlastní dítě, jak mu bude, až se dozví, že jeho matka je . . .“ – „No jen to řekni! Řekni!“ Antose byla celá rudá, stará žena se však stále ovládala: „Když to víš sama, co bych ti povídala? Abych si pak sama musela vypláchnout pusou!“ Antose vyskočila ze židle: „Tak ty mě budeš urážet? Na mym pracovišti? Já na tebe, ty mrcho, zavolám policajty!“ a už sahala po telefonu, který stál hned vedle u okna. Stará žena se polekala, rychle vstala ze židle a aniž věděla proč, hluboce se Antose poklonila: „Tak taková ty seš . . .“ Antose popadla tlustý sešit s objednávkami a hodila ho staré ženě na hlavu: „Čarodějnice zatracená!“ Stará žena už si jí nevšímala a utíkala ven na ulici . . . Tak dopadl jejich rozhovor. Vícekrát už tam nebyla. A Štěpán se neukázal celý měsíc, možná i déle. Trápila se, protože nevěděla: žijou spolu, smířili se, nebo mezi nimi došlo k roztržce? Nepřijel ani pokosit ječmen. Musela poprosit jednoho ze sousedů, vymluvila se, že je Štěpán

nemocný. „Aby nebyl, aby nebyl,“ pokýval soused hlavou a jí se rozbušilo srdce: snad ve vesnici nevědí, jak její syn žije? Nastal čas sklízet brambory a Štěpán o sobě stále nedával vědět. Déle už čekat nemohla, a tak se do toho dala sama. Kopala je celý týden a nosila v košíkách domů, v noci ji hrozně bolely žíly na rukách, musela si je mazat líhem, v němž vylouhovala topolové pupeny. Jednoho dne se Štěpán objevil. Měl na sobě starý hnědý pršiplášť, keprové holínky a šel bůhvíproč ne po cestě od autobusu, ale z opačné strany, přes pole. „Odkud deš?“ zvolala překvapeně. „Vystoupil sem o stanici dřív, udělalo se mi špatně. Máš něco k pití?“ – „Nemám, chlapče, kde bych to vzala? Poslední sem dala za pokosení ječmene.“ Rozhodla se, že mu už nenaleje. Štěpán rázem zvadl, ruce mu bezvládně visely podél těla a stará žena pochopila, s jakou nadějí sem šel: doufal, že mu matka dá napít. Už se nad ním chtěla slitovat, ale pak si řekla: Ne a ne! Ať se děje co se děje! Syn stál, jazykem si olizoval spečené rty a rozhlížel se kolem sebe, jako by něco hledal. „Di do světnice, já jenom dodělám tuhle brázdu a taky přídu. A dám ti podmáslí, po něm se ti uleví . . .“ Nabízené podmáslí vůbec nevnímal. „Opravdu nemáš ani kapku?“ – „Namouduši nemám. Copak bych ti nedala, dybych měla?“ – „Puďu se aspoň napít vody.“ – „Di, di, já sklidim tenhle kousek a hned sem u tebe!“ Štěpán se klopytavě pustil přes bramborovou nať. Rychle se dala do práce, chtěla si s ním co nejdřív popovídat – tolik týdnů ji trápilo, že o něm nic neví. Později si ten kousek pole a těch pár brambor vyčítala. Měla všeho nechat a jít s ním, nenechávat ho

samotného. Ale jak to tu mohla nedodělat, když jí zbývalo tak málo? A na poli si člověk pořádně nepopovídá. Však bude doma co by dup, dá mu najíst a po obědě se oba pustí do další řádky. Naposledy se sklonila k práci, když v tom si s úlekem uvědomila: „Dyt je dneska všední den, jak to, že není v práci?“ Hned všeho nechala a jako mladice se rozběhla do chalupy, jenže ve světnici nikdo nebyl. A na stole stál prázdný hrneček od vody. Bodlo ji u srdce. Spěchala ke kredenci. Měla v ní plechovou krabičku, patřila jejímu nebožtíkovi, ukládal do ní britvy a peníze. Ona taky. Dobře věděla, kolik jich tam bylo: tři desetirublové bankovky a jedna třírublová. Teď jedna desetirublovka chyběla. Sevřela v dlani zbytek a utíkala na dvůr – možná šel opět přes pole? Ale nikde ho neviděla. Pospíchala k javoru a postavila se na špičky, aby lépe viděla. Štěpán už byl daleko a jeho starý příšplášť připomínal hnědý uschlý list; už ho nedožene, už se ho nedovolá a nevrátí zpátky. Přesto stála pod javorem tak dlouho, dokud jí nezmizel z očí: třeba se otočí na svůj rodný dům, uvidí ji a v srdci se mu ozve něco, co ho přinutí, aby se zastavil a šel se sklopenou hlavou zpět. Ovšem syn se ani neotočil, ani nevrátil . . . Brambory vykopala sama. Blížila se zima, bylo třeba je uložit do krechtu, ale copak ona je tam složí, jak je odnese? Sousedy ve vesnici se bála poprosit, vždyť jejich první otázka bude: A co Štěpán? Tušila, že ve vesnici stejně všechno vědí – nebylo přece dne, aby někdo nejel na okres. Ona se do města bála jet: co kdyby ho na vlastní oči viděla, jak postává před obchodem a žebrá. Tohle přece nemůže matčino

srdce vydržet. Jenže brambory uložit musela. Přišly první přízemní mrazíky – ve stodole by shnily. Poprosila o pomoc Ronkuse. Je to mlčenlivý chlap a není zvědavý. Při práci občas prohodili nějaké to slovo a jí připadalo, jako by celou dobu stála na řeřavém uhlí: řekne něco o jejím opilém synovi? Když se schylovalo k večeru, utíkala domů smažit vajíčka a Ronkus s lopatou urovnával horní vrstvu brambor. V duchu jásala: nic neřek! nic neví! nic neřek! nic neví! Ronkus přišel do světnice až po chvíli, umyl si ruce a posadil se ke stolu. Uprostřed stála láhev pálenky i smažená vajíčka, nakládané okurky, všechno jak má být. „Najím se rád,“ řekl Ronkus, „mám hlad jako vlk, ale tu flašku neotvírej. Však on ji někdo vypije.“ Poklesly jí ruce. Tvář se jí zkrivila bolestí a roztřásl se jí rty. Ronkus se na ni podíval, pochopil, že se uřekl, a bylo mu trapně. „Víš, já vlastně nebudu jíst, sousedko . . . Někdo mě přešla chuť . . .“ Vstal a jakoby na omluvu ji pohladil po rameni. „Dybys něco potřebovala, řekni, dycky ti pomůžu. Všichni ti pomůžem. Neopustíme tě v nouzi . . .“ Dopadlo to ještě hůř. Rozplakala se. Ronkus raději zmizel. Teď už se nemusela nikoho bát. Žila tak, jako by syna napůl pochovávala. Pak přišla zima a napadal sníh. Vesnicí už jezdilo plno autobusů – malé i velké. Pokaždé, když jel nějaký kolem, poslouchala a čekala: neobjeví se náhodou Štěpán? Nejednou už se chystala, že mu napíše dopis, ale věděla, že nejdřív by ho dostala do ruky Antose. Nechtěla, aby ho četla, navíc ho vůbec nemusela Štěpánovi dát. Někdy v půli prosince, to už pořádně mrzlo, se večer pustila do draní peří. Dlouho ponoco-

vala, často usínala až k ránu. Pes venku občas zachřestil řetězem a na kraji stolu tikaly hodiny. Zimní večery jsou nekonečné, a k sousedům teď chodit nemohla. Pak zaslechla štěkot psa, ale neštěkal jako na cizího člověka – spíš jenom z povinnosti. Štěpán, bodlo ji u srdce. Zůstal stát na prahu a mhouřil oči proti světlu, oblečený byl stejně jako posledně: ve starém hnědém plášti a keprových holínkách. „Jak se ti vede, mamí . . .?“ Chytila ho za rukáv a obličejem se přitiskla k promrzlému nepromokavému plášti, na všechno už zapoměla, všechno mu odpustila: „A jak tobě, synku?“ – „Mně? Já sem teď volnej jak ten pták . . .“ Pochopila, už se nevyptávala a přiložila do kamen. „Hned ti udělám něco k jídlu.“ – „Nechci jíst. Máš něco k pití?“ Chtěla se vymluvit jako onehdy: nemám, chlapče, kde bych to vzala?! „Já se podívám,“ řekla. „Možná tu kapku eště najdu . . .“ Štěpán rázem ožil, pověsil čepici a sundal si přšiplášť. Pod ním měl jen sako a košili. Lítostí nad synem se jí sevřelo srdce, shýbla se a úplně zbytečně přihodila do ohně všechno dříví. Nebyla to snad její vina, že to posledně tak dopadlo? Kdyby byla řekla pravdu, kdyby mu nalila – určitě by neodešel. Mohl snad kopat brambory, když se necítil dobře? Sám přece řekl, že vystoupil z autobusu dřív, protože nemohl jet dál. Jak to, že nepochopila, jak mu je? A potom, proč s ním nešla do chalupy? Umanula si: napřed to dodělám a pak hned půjdu. Kdyby byli šli spolu . . . „Co se tam páráš s tím kotlem?“ otočil se nervózně Štěpán. „Radši mi nalej . . .“ – „Hned, hned, jen přileju do kotle vodu, je skoro prázdný,“ podala mu prázdné vědro. „Přines

mi, prosim tě, vodu, ty si obutý . . . Jen si vem čepici.“ Štěpán vyšel ven. Popadla prázdnou láhev, z almárky vytáhla plnou, půl odlila a rychle odnesla do druhého pokoje. Stihla to taktak. Vešel Štěpán a postavil vědro na lavičku u dveří a řekl ochraptělým hlasem: „Venku je pořádný samec.“ – „Jsi prostydly, uvařim ti malinový čaj s medem.“ Všiml si, že na stole stojí láhev. „Čaj nechci . . . Tohle na bacily platí víc . . .“ Ale ještě se rozhlížel. „Skleničku máš na stole.“ – „Dej mi větší, tahle je nanic, to je jen ztráta času, ale když do sebe kopneš pořádnou dávku, hned účinkuje.“ – „Zase se opiješ a nestačíme si ani popovídat, a mně se po tobě tolik stýskalo . . .“ – „Sedni si ke mně a povidej si, co ti brání, dyť eště nemám v hlavě.“ Posadila se proti němu, za zády jí praskal oheň, ve světnici bylo teplo. Štěpán hodně zestárl a zešedivěl. Zhubl, kolik dní se nemyl, klopy saka měl samou skvrnu, jak se pobryndal a asi i pozvracel. Vytáhl z kapsy nedopalek a promnul si ho mezi prsty. „Nemáš tu nějaký kuřivo?“ – „Antose ti už nedává?“ – „Dokud sem nosil domů stovky, tak dávala, ale teď už nenosim . . .“ Měla cigarety, koupila je pro Ronkuse: co kdyby mu došly při práci, přece pro ně nepoběží domů. Štěpán si lačně připálil, podíval se na sklenici, ale ještě se nenapil. Osmělila se: „Jak teď spolu žijete, Štěpáne? Smířili jste se?“ Štěpán popadl sklenici a naráz ji do sebe obrátil. Potáhl z cigarety a řekl: „Jak žijem? Tim podělaným navrch . . . Mužeš se domyslet sama . . .“ – „Antose se s nim rozešla?“ – „Copak vim? Nedržim ji na provázku . . .“ Pochopila, že nezačla z toho správného konce. Vstala, aby se podívala, zda se nevaří voda v kotli, a zase se posadila.

Musí se ho honem na něco zeptat, než se opije. Jemu teď stačí málo. „A co práce?“ – „Na stavbě to nestálo za nic. Bral sem hrozně málo . . . Tak sem šel pryč . . .“ Štěpán zvedl láhev proti světlu, podíval se jako by uvažoval, zda si má nalít všechno najednou, anebo to vypít nadvakrát. V srdci se jí ozvalo: Lže, lže! Neodešel sám, vyhnali ho, že pije! Ale nahlas nic neřekla, seděla smutně proti němu, dívala se na synův zarostlý obličej a snažila se zachytit jeho pohled. Jejich oči se několikrát nakrátko setkaly, ale Štěpán se okamžitě zadíval stranou. „A kam se teď poděješ?“ zeptala se lítostivě. „Co by, příští týden nastupuju jinde, už sem se domluvil.“ – „A kde jinde?“ – „To neznáš. Ale zase budu dělat na traktoru.“ – „Pane bože,“ zaradovala se. „A už ti vrátili řidičák?“ – „Eště ne. Napřed musím jít na přezkoušení . . . Ale . . . nemám peníze . . .“ – „A co Antose?“ – „Antose mi nedá . . . A já jí ani neřeknu! Od někoho si pučím, dyť to z první vejplaty vrátím.“ V srdci se jí opět ozvalo: Lže, lže! Potlačila však ten hlas v sobě – tolik chtěla Štěpánovi věřit. „A kolik potřebuješ?“ zeptala se s nadějí. „Takových padesát rublů. Za přezkoušení se musí platit. No možná že to bude o něco víc nebo míň . . .“ – „Tolik snad najdu . . . To by bylo dobře, dybys zas jezdil na traktoru!“ – „A proč bych neměl?“ – „Pojedeš až ráno, vid?“ Podíval se na hodinky stojící na stole. „Ne, ne. Dnes večer. Jede mi eště osmička. Dej mi je radši hned, jinak ji nestihnu.“ Odešla do druhého pokoje. Když se vrátila, Štěpán už měl na sobě pršiplášť a stál u dveří. Vzal si peníze, přitiskl jí k sobě a políbil na čelo: „Děkuju, mamí, zachránilas mě . . .“ – „Není zač, Štěpáne, hlav-

ně že zas budeš mít svůj traktor . . . Eště dybys nechal toho pití!“ Štěpán zvedl hlavu a usmál se: „Na traktoru se moc pít nemůže. Není na to čas.“ – „Tak utikej, ať ti neujede poslední autobus . . .“ Štěpán rychle vykročil. Stála v temné síni, jednou rukou si uhlašovala pěšinku ve vlasech a naslouchala synovým krokům mřícími k javoru. Vzpamatovala se teprve, když docela utichly. Světnice byla plná páry, voda v obou kotlích bouřlivě vřela a ona šťastně, s nadějí v srdci chodila v oblacích páry jako v teplé mlze a dotýkala se nejasně rýsujícího stolu, pece, kliky u dveří. A večer poprvé usnula hned, jak ulehla do postele, přestože právě dnes by ráda dlouho přemýšlela o synově novém životě. Probudila se opět s nadějí: možná opravdu přestane pít a všechno zase bude v pořádku. Tři dny byla šťastná. Chodila po světnici i po dvoře s jedinou myšlenkou: jak hodně pro člověka znamená práce. Když mu jí vezmeš, ztratí půdu pod nohama. I z toho nejlepššího a nejpracovitějšího člověka se pak stane povalec, když k tomu ještě začne pít . . . Potom už stačí málo, aby se zničil docela. Tím spíš, jestliže se i předtím rád podíval skleničce na dno. Kolik stačilo Štěpánovi . . . Ach, ta Antose . . . Proč nedokázala pochopit, že se její člověk octl v bryndě? S tou už je asi konec. Mezi nimi se to už nedá spravit, možná spolu budou žít dál, ale stejně to nebude k ničemu. Když se žena spustí jednou, kde má záruku, že to neudělá podruhé? A třeba se to správi . . . Ovšem když bude mít Štěpán práci, svůj traktor a omezí pití – ona sama řekne: odejdi od ní, synku, sám víš, co z toho všechno bylo. Seš eště mladý a Antose není jediná ženská na světě. Rozhlídni se,

kolik je kolem tebe pořádných a slušných ženských. Po mladých moc nekoukej, najdi si rozvážnou a hodnou ženu, hlavně – aby měla dobrý srdce. Víš přece, kam až si to dopracoval s Antose, nepomohlo by ti ani devět kouzelných stařečků z pohádky. To si nevěděl, koho sis uvázal na krk? Ale věděl, jak by ne . . . Ale teď, když znovu budeš mít práci, a znovu dostaneš traktor – bude z tebe úplně jiný člověk. Jako by ses podruhé narodil! . . . Tohle všechno se jí honilo hlavou, když nosila dříví do stodoly. Bylo zaváté sněhem, ale sníh byl ještě kyprý, nepřimrzl k polenům, stačilo klepnout dvěma poleny o sebe a byl pryč. Vtom se rozštěkal pes. Za vratky stála Gadeikisová z kanceláře kolchozu a mávala na ni: „Pod sem, sousedko!“ Zamířila k ní, oprašujíc si z rukávů sníh, kousky kůry i třísky. Podívala se ženě do tváře – a ztuhla. S takovým výrazem v obličeji nosí lidé jen velmi zlé zprávy. „Do kanceláře telefonovala snacha, Štěpána porazilo auto . . .“ Tak skončilo její třídenní štěstí – i Štěpán. Jinak to ostatně ani dopadnout nemohlo. Když přijela do města, dozvěděla se, že mu nikdo žádnou práci neslíbil, a o tom, že by mu vrátili řidičák a znovu ho posadili na traktor, nemohlo být ani řeči. Kdekomu dlužil peníze a nikdo už mu nechtěl dát ani kopejku. Přijel, jen aby z ní vytáhl peníze, ještě ten večer se vrátil a někde celou noc pil. Druhý den utíkal vrátit láhve, pospíchal, aby byl co nejdřív zpátky u svých kumpánů – a těsně před obchodem vletěl pod auto. Zůstala sama jako kůl v plotě. Štěstí že tu ještě tehdy byla vesnice. A její kamarádka Anulka žila jen o několik chalup dál. Tu první zimu nedokázala být

sama, všechny dlouhé večery proseděla u ní. Ať si zloději odnesou třeba celou chalupu . . . Trvalo to až do jara, dokud neroztál sníh, nezazelenala se tráva a javor se neobalil listím. Nezemřela, všechno překonala a znovu začala žít. Ženské srdce vydrží hodně . . . Teď málem srazilo auto ji. Přehnal se kolem takovou rychlostí, až jí vítr udeřil do tváře. Není snad řidič opilý? V takové rychlosti si sám zlomí vaz a ještě zabije někoho jiného. Když to takhle půjde dál, kdo by na světě zůstal? Zvedla hlavu a podívala se na oblohu – ještě není poledne, vnučova žena určitě nebude doma z práce. Zajde na chvíli k Anulce, třeba jí dá nějaký lék na srdce – proč se jen srazila s bývalou snachou, stačilo, aby se chvilku zdržela někde jinde, a mohly se minout a už nikdy v životě by se nesetkaly. Jen se nadarmo rozčilila, oživila ve své paměti vzpomínky, znovu jí před očima proletěl celý synův život . . . Anulka bude určitě doma – kam by asi tak došla s těma svýma nohama. Leda tak na dvůr a nazpátek. To je její jediný výlet. Jak asi vypadá po té další zimě? Co když už se nedovleče ani na dvůr? Moc se jí po staré kamarádce stýskalo. Konečně spatřila její dům, ze stejných bílých cihel jako všechny ostatní domy ve střediskové obci. Přesněji řečeno, dům nebyl Anulčin, patřil jejímu synovi, ale Anulka měla všechno, co starý člověk potřebuje – syna i vnuka, mohla jen sedět u teplých kamen a hrát si s pravnoučkem. Jak to, že ji nenapadlo, aby tomu děcku koupila v obchodě pytlík bonbónů? Když kráčela přes dvůr, byla trochu rozrušená: co když je Anulka nemocná, co když leží v posteli? Neměla o ní žádné zprávy po celou zimu,

seděla uvězněná v zaváté chalupě pod javorem. Zaklepala na dveře a zaslechla kamarádčin hlas:

„Dále . . .“

Anulka seděla s brýlemi na nose u stolu a párala starý svetr. Kuchyně byla plná zápachu šlichty pro prasata, hrnec s brambory ještě stál na sporáku. Po zemi se povalovala spousta hraček a stará žena se bála jít dál, aby nějakou nerozšlápla nebo nerozabila. Stála na samém prahu a dívala se pod nohy. Anulka si sundala brýle, na dálku s nimi vůbec nic neviděla a udiveně se zvrátila na opěradlo židle:

„Panebože!“

A začala hledat hůl, aby mohla vstát.

„Seď, seď, já přídu k tobě . . .“

Přistoupila k ní, objala, obě ženy se políbily a byly velice dojaté, i když to ani jedna z nich nechtěla dát najevo.

„Posaď se, tady vedle mě,“ Anulka špičkou hole smetla jakýsi hadřík ze stoličky, snad dětský svetríček. „Jak žiješ, jak se ti vede? Kolikrát za zimu sem si říkala, jak se ti asi daří na tom tvym hřbitově . . . A nikdo mi neuměl odpovědět . . . No povidej sama, dyť vim, jak se na to těšíš!“

„Těším, těším,“ přikývla stará žena. „Však sem se něco namlčela, skoro jako bych dala slib mlčení. Ale povidej, co tvoje zdraví?“

Anulčin rozesmátý obličej posmutněl a ona se otočila k oknu.

„Pořád stejně . . .“

Stará žena pochopila: není to stejné. Hůl z ruky už skoro nepustí. Rozvázala si šátek, v pokoji bylo dost teplo, a ještě jednou se rozhlédla kolem sebe:

„Si sama?“

„Malý spí, zrovna sem ho uložila.“

„Jak ho ještě mužeš nosit?“

„Ale já ho nenosím, sou mu už tři roky. A když si lehne do postýlky, tak mu povím pohádku a za chvílinku už odfukuje. Akorát je nad moje síly vodit ho ven. Nemůžu ho pustit ani na krok. Je tu hned ulice, plno aut . . . A on mi často veme hůl – a uteče mi s ní. A já ho nemůžu dohonit, ani mu ji vzít . . . A co ty, přišla si pěšky nebo tě někdo přivez?“

„Kdo by mě asi tak moh přivízt?“

„No jo, ty běháš jako čamrda . . .“

„Co tě nemá, zrovna dneska sem si říkala, že si příště vezmu hůl.“

„To seš ještě slabá po zimě, ale jak začne připalovat sluníčko a všecko se zazelená, hned ti bude líp.“

„Ále,“ mávla rukou stará žena, „copak starýmu člověku může být líp? Dneska sem musela jít do obce, i dyby se mi nechtělo. Potřebuju vyndat brambory z krechtu, aby se nezapařily, a zorat pole. A taky sem nedostala penzi za tři měsíce. Byla sem na poště – ale prý ji vzala k sobě vnukova žena. Teď k ní musím s prosíkem, aby mi ji vrátila.“

„A dá ti to?“

„Kdo se v ní vyzná! Mohla ji utratit, něco si za ně třeba koupit . . . Je to bída takhle se doprošovat . . . No a taky musím zajít do obchodu – už nemám doma skoro nic k jídlu.“

„Stejně se divím, co vlastně celou zimu jíš? Tak dlouho nejít do krámu!“

„No co . . . Hlady neumírám. Kolik toho takový starý člověk potřebuje?“

„To je jedno, nejsi přece živa ze vzduchu. A doma nemáš ani kapku mlíka, ani kousek masa. Ani ten chleba si kolik měsíců nemůžeš koupit!“

„Chleba si nanosím na podzim, nakrájím a usuším, to mi stačí. A máslo si nasolím. Vejce mám vlastní – držim si ještě tři slepice. Na to ještě tak stačím.“

„Ale dyť přes zimu nenesou.“

„Nastrádám si je na podzim. Nasypu do krabice popel a vejce do něho uložim . . . Sou skoro jako čerstvý. Eště teď mám čtyři a jedna slípka už začala snášet. Pak mám eště brambory, mrkev, řepu, zelí . . . Nemysli, mám úplně všecko, akorát mlíko mi chybí. Někdy se mi o něm dokonce zdá, a když se probudím, mám v puse tak sladko . . . Dneska si koupim dvě láhve a jednu vypiju hned u obchodu, vrhnu se na něj jako opilec na pivo,“ stará žena se podívala na kamarádku a rozesmála se, ale Anulčin obličej zesmutněl:

„Vidiš, jak to dopadá, držíme krávu a já tě nemůžu ani pohostit . . . Dáváme ho jenom malýmu a všecko ostatní prodáváme do mlíkárný. Víš, chtěla bych přikoupit krmnou směs, máme tři prasata.“

„Nedří se tolik, nestojí to za to.“

„Nemáš chuť na kousek masa?“

„Maso já mít nemusím. Leda když mě trošku bolí srdce, tak si kousek uvařim . . .“

„A kde ho vemeš? V našem obchodě už nebylo ani napamatuju. Kdo nemá vlastního čuníka, musí si na maso dát zajít chuť.“

„Já si umim poradit,“ zasmála se opět stará žena. „Člověk se ledacos naučí, když žije sám . . . Jedu do okresního města, času já mám habaděj, a maso si přivezu.“

„Tam ho asi taky moc nemaj!“

„A já ho moc nepotřebuju, koupim si prasečí hlavu, nasolim si ji a naložim. Někdy maj i nožičky . . .“

„To mi pověz, kam se podělo všecko maso.“

„Jak to, kam? Podívej, kolik je pánů . . . Našinec stojí ve frontě a panstvo si chodí rovnou k prodavačce. Neměla byste kousek něčeho lepšího? Pro vás se něco najde. Pojdte dál . . . A ven vychází už zadem. Dneska má dobrý maso nohy a odchází z řeznictví zadním vchodem . . .“

Teď už se smála i Anulka.

„No vidíš, já mám maso i všecko ostatní, a zase nemůžu jíst. Jak něco sním, začne mě tadyhle řezat a bodat a je konec.“

„Máš slabý žaludek, to je tím, že už je starý. Říká se přece: s masem roste chuť a s chutí i zdraví.“

„Co je pravda, to je pravda.“

Obě se odmlčely a nenápadně se navzájem pozorovaly: jakpak ta druhá vypadá, zestárla hodně? Ani jedna nechtěla vypadat starší.

„Kde máte hodiny? Já tu povídám a povídám a propásnu Dariuse, až pude z práce.“

Anulka roztáhla záclony, vzala z parapetu budík a postavila ho na stůl.

„Musim malýho pořad od těch hodin odhánět, jen se otočim, hned po nich chňapne. Nic ho tak nezajímá, jak ten budík . . . Nepospíchej, máš čas, mužem si ještě chvilku povídat . . .“

Stará žena pokývala hlavou.

„My dvě ani na starý kolena nemáme čas. A do smrti si už asi dosyta nepovídamé. Ty vůbec nevíš,

co to je, když člověk nemá s kým promluvit. Ale já sem pořád sama. Mužu si povídat leda se slepicema . . . a se stromem. Kdyby mě přitom náhodou někdo viděl, řek by si, že sem se zbláznila . . . Jak přijde zima, zdá se mi, jako by noc neměla začátek ani konec . . . Nikdo k tobě nezajde na návštěvu, ty taky nikam nemůžeš. Buď je kluzko, nebo mráz . . . A tak sem ve dne v noci pořád sama . . . Neřekla bys, co všechno mi projde hlavou . . . Jenže to nemám komu říct. A pak to zapomenou, všechno se vykouří z hlavy. Bože na nebesích, někdy už si myslím, že se z toho zblázním. A když je mi úplně na nic, říkám si – takhle to už nejde dál. Pudu za předsedou, aby mě poslali někam do starobince. Aspoň budu mezi lidma, živý člověk patří mezi lidi, ne mezi čtyři dřevěné stěny. Víš, Anulko, často teď myslím na to, kdo člověku určuje jeho osud. Bůh? Jestli je to Bůh – tak na mě seslal trest, ale za co? V životě sem nikomu neublížila, ani člověku ani zvířeti. Podívej, vyrůstaly sme spolu, ve stejnou dobu sme se vdaly, obě sme porodily jednoho syna a jak žiješ ty a jak já?“

„No byl by to hřích, dybich si nařikala, jenže ani já nemám život jak med . . . To jen tak vypadá, že mně nic nechybí . . . Sedím si v teple a hraju si s děckem . . . Řeklo by se, že se s tebou nemužu ani srovnávat, ale kdo ví, jak mi je doopravdy . . . Nikdo mně sice neublíží ani neponižuje, a přitom sem si už kolikrát říkala: panebože, dybich se tak mohla odstěhovat do své chalupy na vsi. Žít radši sama samotinká než se mátořit tady, v prachu, kouři a smradu! Po silnici pořád jezdí auta, úplně mě z nich hučí v hlavě a v noci

nemužu spát. A tam je takový klid, taková pohoda. Úplně sama bych být nechtěla, jenže ty bys přece nebyla daleko – scházely bysme se, povídaly si . . . Panebože! Muže si člověk na stará kolena představit něco krásnějšího? Ale málokdy o sobě muže rozhodnout sám. Dycky to za něj udělá někdo jiný. A tak to dopadne jinak, než jak si to představoval.“

„Já si to taky malovala jinak. Ani ve snu by mě nenapadlo, že takhle dopadnu. Dyby žil muj člověk! Dyby to věděl! Vstal by z hrobu a přiběhl za mnou. Panebože, Moniko, řek by, co si komu provedla? Kolik let už sem od nikoho neslyšela vlídný slovo. Často se divím, kde se ve mně vůbec bere síla žít. Někdy se mi opravdu zdá, že přicházím o rozum. Du a najednou si uvědomím, že si povídám sama se sebou. Jindy zase stojím na dvoře, rozhlížím se kolem sebe, dívám se na oblaka, na nebe – a zpívám. Pověz mi, prosím tě, jak těm druhým připadám? Nemaj mě za blázna?“

„Co tě to napadá?! To se ví, leckdo nemuže pochopit, proč se nechceš hnout z chalupy. Dokonce se povídá, že tam prý máš asi zakopaný zlato či co. Copak neznáš lidi . . .“

„No jo, nechápou, že stará chalupa muže mít pro člověka větší cenu než zlato.“

„Jemináčku . . . dybich tak mohla žít ve své chalupě a procházet se po dvoře – pamatuješ, jak velký sme měli dvůr? Hned by se mi nohy uzdravily! Chodila bych bosa a nemusela se bát, že šlápnu na hřebík nebo zrezivělý drát . . . A určitě bych mohla i tancovat. Myslíš, že by se mi nohy tam na vsi uzdravily?“

Stará žena natáhla ruku a přisunula budík blíž

k sobě, otočila ho a podívala se. Anulka dál mluvila o svých nemocných nohách, ale ona ji téměř neposlouchala. Několikrát se podívala oknem ven, otočila se i ke dveřím.

„Co tak pospícháš? Poseď ještě, určitě nejsou doma. Až přijdou naši, tak to akorát stihneš.“

„Nasadilas mi brouka do hlavy. Budu se teď pořád trást strachy.“

„Jakýho brouka? Co to pindáš?“

„No s tím zlatem. Co když mě někdo v noci zabije. Žiju tak daleko od lidí. Jeden se tomu zlatu bude smát, druhý taky, a třetí muže ty řeči vzít vážně. Znáš přece lidi! A ty mladý jsou horší než zvěř.“

„Proboha . . . Že já ti to říkala. Vzít si takový nesmysl do hlavy! Nikdo za tebou nepříde, proč by to dělal? A kde bys to zlato asi vzala? Všichni tě přece znají!“

„Někdo zná a někdo ne. A mládež už vůbec. Třeba si myslí, že sem se dřív topila v penězích. Nebo že ho mám po židech . . .“

„No tohle už je příliš! Proč já ti to jen říkala?! Ty snad nemáš rozum! Dyť sem tím nemyslela nic špatnýho.“

„Teď se budu v noci bát usnout.“

„Ten muj jazyk! Kam sem dala rozum!“ vyčítala si Anulka.

Stará žena si všimla, že do dvora vjel na kole Vytautas, Anulčin vnuk. Anulka ho taky zahlédla. Vezl na rámu nějaký kus železa a teď ho odvažoval.

„Já ale dostanu . . . Ten mi dá!“ Anulka popadla hůl a vstala ze židle. „Úplně sem zapoměla přiklázat.

Jestli se ty brambory neuvařily, co dají prasatům?“

„Já už radši pudu,“ stará žena si uvázala šátek.

Anulčin vnuk – vysoký silný mužský – vešel dovnitř a zabručel: dobrý den. Anulka nadzvihla poklici a z hrnce se vyvalila pára.

„Už sou měkký,“ řekla provinile vnukovi. Ten se shýbl, otevřel dvířka u kamen a podíval se dovnitř.

„Jak můžou být měkký, když je v kamnech tma?“ shýbl se, vybral nejtenčí třísky a hodil je dovnitř. „Já teda nevím, že i takováhle práce je ti zatěžko!“

„Já už pudu,“ opakovala stará žena.

„Počkej, vyprovodim tě ke dveřím.“

Stará žena otevřela dveře, řekla sbohem a vyšla do předsíně, Anulka se belhala za ní.

„Vzbuď kluka,“ volal za ní vnuk. „Už dávno měl být vzhůru!“ Obě se zastavily v předsíni, byla prostorná a celá prosklená.

„Tak kdy ke mně zase přijdeš?“

„Víš, že se u tebe zastavím dycky, když du kolem.“

„Přid, nezapomeň na mě . . .“, pohladila jí rukáv.

„Jak bych na tebe mohla zapomenout?“

„Dybych měla zdravý nohy, taky bych tě navštívila . . .“

„No, sbohem. Musim si jít pro ty svoje peníze.“

„Snad ti je dá.“

„Dej bůh.“

Stará žena se opět octla na ulici.

Ještě nějakou chvíli myslela na svou kamarádku: jak ji teď vnuk hubuje, a ona provinile mlčí, protože neví, čím by se ospravedlnila. Myslela i na to, proč takový silný mužský nechápe, že starý člověk taky

potřebuje mít kousíček svého vlastního života, který je pro něho mnohem důležitější než šlichta pro prasata. Přišla jí návštěva, kamarádka, kterou dávno neviděla, kterou už možná nikdy neuvidí a na kterou v zimě denně vzpomínala – žije ještě na tom svém hřbitově, má co jíst? Všichni mladí si myslí, že život starého člověka už patří jenom jim – zbytky jeho slabých sil i slábnoucí zrak, a diví se jeho skromným přáním, které odbývají jedinou otázkou: „A co ty, stará, ještě potřebuješ?“ Tohle oni nejsou s to pochopit. Nikdo je neučil, jak se mají chovat ke starým lidem. Od rána do večera z rádia slyší: „Sovětská mládež . . . sovětská mládež!“ Sama poslouchala, dokud jí ještě hrálo rádio. Všechny pořady, písně i muzika byla jen pro ně – a co je pro ty staré? Kdyby je aspoň jednou někdo zarazil: „Zmlkňte, vy cucáci, když mluví starý člověk!“ Ba ne, Anulka taky nemá snadný život. Ne nadarmo řekla: „Kdo ví, jak je mi doopravdy!“ Komu si může postěžovat? Kam se takový starý bezmocný člověk poděje, vždyť nemá kam jít. A na své vnuky se spolehnout nemůže, natož u nich hledat soucit a pochopení, mají srdce z kamene. Jistě, dnes nikdo takového chudáka na ulici nevyžene – ale aby se veřtil do jeho duše?! Není divu, že by si starý člověk vybral spíš žebráčkou hůl než takový život! Teprve nyní pochopila Anulčina slova, když říkala, jak ráda by žila sama: stará, bezmocná, nemocná – ale samotná. Taky řekla: Ty bys přece nebyla daleko. Možná jí dokonce záviděla. A neděsila ji ani samota, ani dlouhé podzimní noci. Ostatně, copak tam, u své rodiny není sama? Ti s kamenným srdcem chodí kolem ní, žijí si svůj život

a ona je pro ně jen páté kolo u vozu: žij si tu, třeba tě jednou budeme potřebovat . . . Darius má taky srdce z kamene, a jeho žena – ta je ještě nemilosrdnější . . .

Tak stará žena uvažovala o svém vnukovi, k jehož domu se pomaloučku blížila. Vlekla se po kraji silnice, z jednoho ucha si stáhla šátek a dívala se na nově postavené domy, nevěděla ani kdo v nich bydlí, ani odkud ti lidé přišli.

Od Dariuse nemůže nic chtít – nestála u jeho kolébky, nevyprávěla mu pohádky, když byl malý, neviděla jeho první kroky. Antose ji k němu nepouštěla. Vyrůstal u druhé báby, u Antosiny matky ve městě, u ní byl častěji než doma. Antose to vyhovovalo: muže jí přejelo auto, byla mladá vdova a nemusela se starat o dítě. Žila si jak v ráji. K tomu vlastní byt, dva pokoje, které jí zařídil Štěpán . . .

Po pohřbu tam nikdy nevkočila. Když někdy jela do okresního města a chodila po obchodech, občas na ulici viděla Antose, někdy se dokonce srazily na rohu, ale nikdy si neřekly ani slovo: Jak se máš? Co zdraví? Co Darius? Jenom – dobrý den, dobrý den, jako by se znaly pouze od vidění. O vnukovi nevěděla vůbec nic: jak roste, jestli je zdravý, jestli se dobře učí, jestli nezlobí, nic. Ani na ulici ho nikdy nepotkala. Kolikrát si pomyslela: a třeba jsem ho potkala, jenom jsem ho nepoznala. Děti rostou jako z vody . . . A on mě poznat nemohl. Tak žila skoro deset let. Začala pracovat v kolchozu, jednotila řepu, držela si krávu, pár selat a strádala peníze na Štěpánův pomník, věděla, že Antose se o něj nepostará. Už cestou ze hřbitova řekla rovnou: „Pomník? Leda prázdnou

flašku s uraženým hrdlem!“ Stará žena na ni ani nepohlédla, skládala kopejku ke kopejce, věděla, že se musí přičinit, dokud ještě není úplně stará, dokud jí ještě ruce a nohy slouží. Pokaždé, když ukládala peníze do plechové krabice, sevřelo se jí srdce – jak by ne, když náhrobní kámen musí postavit matka synovi a ne naopak. A stále častěji myslela na Dariuse, jestli hodně vyrostl, ti dnešní kluci jsou takoví habáni. Jak se učí? Mělo by mu být čtrnáct. A jakou má povahu? Narodil se s plavými vlásky, po matce, ale Štěpán měl tmavé vlasy, třeba mu taky ztmavly? Jednou ráno v neděli přistoupila k almaře, vzala do ruky svou plechovou krabici, a dlouho přemýšlela. Nejprve o Štěpánovi a potom o Dariusovi. Pak je položila nazpátek, sundala si šátek, který nosila ve všední den, a uvázala si sváteční: „Pojedu za nim a basta! Ať si mě Antose vyhodí, aspoň uvidím vnuka!“ Nakonec nejela nikam. Sama nevěděla proč, cosi v jejím nitru volalo: Nejezdi, eště chvíli to vydrž! Je mu už čtrnáct, muže přijet sám, dyť je to jen deset kilometrů. A autobus sem jezdí čtyřikrát denně! Po chvíli už uvažovala jinak: copak si to dítě asi o tobě myslí, když mu matka od malička vtloukala do hlavy, že seš hrozná bába, horší než ježibaba? A všechno mu líčila jinak, než to ve skutečnosti bylo. Proto nikam nejela. A šla do chléva, ke krávičce. Pak pro ni ještě chtěla natrhat třezalku, vracela se kolem javoru s náručí žlutých bylinek a vidí – u studny stojí neznámý výrostek a prohlíží si chalupu. Zastavila se a čekala, co mládenec řekne. Jenže on mlčel, pouze se jí díval do obličeje, jako by ji chtěl poznat, ale bylo to marné.

Stará žena si všimla, že má velké dlaně, trochu si šlape přes palec, ramena mu trčí vzhůru, není žádný krasavec a čelo má úplně jako Štěpán . . . „Bože na nebesích!“ spráskla ruce. „Nejsi ty Darius?“ – „Sem.“ – „Dariusi, chlapče, jak ses sem dostal, jak tě napadlo přijet?“ – „No, napadlo. Všichni říkají – bába, bába, a já tě nikdy neviděl.“ – „Ale viděl, jenom si byl moc malý, takže se na to nepamatuješ.“ – „Vozil mě sem táta?“ – „Ano . . . Poď dál, Dariusi, dám ti najíst a budu ti povídat o tátovi.“ – „Já nic nechci.“ Ale do chalupy šel. Když usedal ke stolu, pozorně se rozhlížel kolem sebe a očima každou věc doslova ohmatával. Pochopila, že hledá otcovy stopy. Jeho první návštěva však nebyla nijak dlouhá. „Musím už jet.“ Měla v srdci takovou radost, že ho ničím nepohostila a nestačila si s ním kloudně popovídat. Přijel bez matčina vědomí! Přijel bez matčina vědomí! Dnes se tu nemůže dlouho zdržet, musí se vrátit, ale příště tu zůstane déle. Neměla nic, co by mu dala, a ani nemohla, Antose by hned pochopila, odkud vítr fouká. Vyprovodila ho až k autobusu a strčila mu do kapsy pár rublů: „Vem si to, Dariusi, aspoň budeš moct přijet, kdykoli budeš chtít a nemusíš se nikoho doprošovat. Sedneš si na autobus a přijedeš.“ Zdvíhl ruce, bránil se a peníze si nevzal. „Já je nepotřebuju, nedávej mi nic.“ Přesto mu je strčila do kapsičky u košile. Přijel jen tak nalahko. Domů se vracela, jako by jí narostla křídla, a několik nocí nemohla usnout. Moc si spolu nepopovídali, mnohem důležitější však bylo, že vůbec přijel. Učení mu moc nešlo, sem tam opakoval třídu. „To budeš sedět ve škole až do vojny?“ – „No do vojny snad ne.“ –

„A kam se pojedíš učit, to už víš?“ – „Nejspíš někam do učňáku. K čemu jsou studia. Takhle si víc vydělám.“ – „No a čím chceš být, až se vyučíš?“ – „Chci dělat u mašin. Jako šofér nebo traktorista.“ – „Bože na nebesích, jako tvůj otec!“ – „No a, copak otec vydělával málo?“ – „Když dělal na melioracích, nosil domů kolik stovek,“ potvrdila stará žena. Darius se usmál, úsměv měl matčin a zuby taky – rovné, drobné, s ostrými, jakoby nabroušenými hranami . . . „Tak až se vyučíš a odbudeš si vojnu – dám ti svou chalupu. Nemám už nikoho jiného než tebe. Traktoristům se teď v kolchoze daří dobře, nikdo nevydělává tolik jako oni.“ Darius neodpověděl, tak daleko do budoucnosti ještě nehleděl. A stará žena dnes poprvé vážně uvažovala o své usedlosti. Opravdu, komu jinému by ji mohla dát? Dům, chlév, dobytek i svůj javor. Od chvíle, kdy za ní poprvé přijel vnuk, se všechno změnilo: její život, i práce v kolchoze, i ta nenáviděná řepa, všechno. Věděla: v týdně chodí Darius do školy, a v sobotu taky, může přijet jenom v neděli. Ale kolikrát doopravdy přijel? Jakž takž vyšel osmičku, odjel do učiliště a pak – na vojnu. Čekala ho i z vojny, čekala na jeho dopisy, protože slíbil, že jí napíše. Čekala několik měsíců, až těsně před novým rokem dostala blahopřání. Odepsala mu – a zase čekala. Zase několik měsíců. Nic. Ale měla jeho adresu, tak mu nachystala balík se salámem a špekem a poslala. Poté dostala dopis. Dostávala je pak po každém balíku. A když se vrátil nadobro, přijel se jí ukázat ve vojenském. Dala mu dvě stě rublů – do začátku. Darius si je vzal. Dala by i víc, ale nemohla – chtěla,

aby už pomník stál, ale všechno bylo dražší a dražší; betonový se jí nelíbil, toužila po leštěné žule, vždyť i ona bude jednou pod ním ležet, vlastně všichni tři: z jedné strany její člověk, z druhé – syn a uprostřed ona. A budou tak ležet navěky, už je nikdy nikdo neodloučí – teprve pak přestane být opuštěná vdova. Jenže pomník se znovu posunul do vzdálené budoucnosti: Darius se vrátil z vojny na podzim a na jaře přijel na návštěvu, ale ne sám – doprovázelo ho statné děvče ze Šiauliajų, takže už vlastně nebyla Žemaitka. A zase potřeboval peníze. Copak může nedat vnukovi na svatbu? Antose by ji roznesla po celém okrese, i když sama řekla Dariusovi, že má jen tři stovky, víc nemá, ať si nezvyká od prvního dne rozhazovat peníze. Birute, budoucí vnukova žena, taky nemohla na nikoho spoléhat, doma bylo ještě pět sester a čtyři z nich chodily do školy. Birute vyšla z osmičky jako Darius. Když jim stará žena předávala plechovou krabici, srdce jí krvácelo. Připadalo jí, že se synův pomníček nezadržitelně vzdaluje a mizí v nedohlednu, bledne, šedne a proměňuje se v beton. „Dariusi, tady máš pět set rublů, ale na svatbu nepudu. Na světě není takový stůl, abych se k němu mohla vejít zároveň s tvou matkou. Přijedte za mnou, až vyprovodíte všechny hosty, a potom mi všechno budete vyprávět – mně to bude stačit.“ Přijeli asi za týden, přivezli kousek žlutého dortu a láhev šampaňského. „Babi, pila si někdy šampaňský?“ – „Ne, chlapče, nepila a ani nebudu. Je to všechno stejný dryák.“ Přichystala jim svatební dar: naplnila peřím čtyři polštáře, peřiny a koupila čtyři prostěradla. Šampaňské vypili novo-

manželé. Tehdy stará žena poprvé viděla Dariuse pít. „Dariusi, jak dlouho piješ?“ – „Ale to já jen tak . . . Od sedmý nebo osmý třídy.“ – „A co v učilišti, tam taky? A na vojně?“ – „No na vojně se pít nedá,“ – „A v učilišti?“ – „Jen ovocný víno, hlavně když jsme šli tancovat. A taky, když jsme dostali kapesný . . .“ – „A teď?“ – „Skoro vůbec.“ – Birute ho dloubla do boku: „Jen nelži. Tříkrát tejdne. A pivo piješ každý den!“ – „Tak ty mně budeš počítat i pivo? Ale dyť to je místo vody.“ – „Když budeš pít, tak od tebe odejdu, uvidíš!“ – „Neodejdeš, žádný strachy! Kde bys našla lepšího?“ Stará žena už o tom nemluvila, ale v srdci se jí usadil strach. Vyptávala se na svatbu, kolik bylo lidí, jak se chovala Antose, co jedli, ale Darius a Birute odpovídali neochotně a roztržitě, oči se jim leskly, pod stolem se drželi za ruce, až Darius vstal: „Pudem se projít.“ Když vycházeli dveřmi na dvůr, plácl ji přes zadek, a když míjeli okna, chytil ji kolem pasu. Minuli javor a hřbitovní návrší. Jaro bylo v plném rozpuku, některé stromy byly obalené pupeny, jiné se zelenaly a další už kvetly. Chtěla z nimi vyběhnout na dvůr: „Tam nechodte, tam sou pohřbení lidi!“ Ale nevyběhla ani nezavolala, zůstala sedět u stolu: rozpačitá a vylekaná přemýšlela o vnukově budoucnosti. Jak to s nimi dopadne, až už se nebudou chtít před cizími lidmi držet za ruce? Co udělá Birute, až Darius jednou večer přivravorá z práce opilý, bude cosi mumlat a v botách padne rovnou do postele? Nezdálo se, že Birute měla zrovna tichou a nesmělou povahu. Snad nebude na Dariuse jako . . . Antose na Štěpána; ale nedá si nic líbit. I Antose se v ní přepočítala . . . Snad

čekala, že snacha bude kolem ní tancovat, neodvází se cokoli namítnout, bez ptaní si nevezme ani lžíci. Birute si vzala všechno, co potřebovala, dělala to, co ona chtěla, a když se jí narodil syn, začala se považovat za paní domu. Po půl roce už byly v sobě. Začalo peklo. „Dariusi,“ ptala se stará žena, „na čí straně seš ty?“ – „Na ničí. Přídu domů, dám si panáka a dívám se, co mi zase předvádí, mám to místo televize. Ať se klidně perou!“ Když Antose začala Birute vyhrožovat, že vyhodí její věci z okna, ta se jen rozesmála: „Tak je taky zase hezky přineseš! Patří jeden pokoj Dariusovi? Patří! A soud mi ho přiklepne! Jen si zkus vyhodit mě i s dítětem na ulici! Za to, žes mě mlátila, když sem byla v jiným stavu, ti můžou zatopit tak, že nebudeš vědět, kam se vrátit!“ Darius to vyprávěl se smíchem a byl náramně spokojený, jak se Birute nedá. Stará žena se zhrozila: „To není k smíchu, takhle to nemůže zůstat. Možná byste se měli přestěhovat někam do podnájmu,“ radila. „S malým dítětem? A kde vezmem každý měsíc několik desítek rublů navíc?“ Peněz opravdu neměli nazbyt: Birute před mateřskou dovolenou krátce pracovala jako uvaděčka v biografu, teď nepracovala nikde, nesehnala jesle, a Dariusovi se s prací taky nepoštěstilo: dělal u silničářů, v zimě odhraboval traktorem sníh, ale moc se mu to nelíbilo, říkal, že tam není ani dobrá práce, ani pořádný výdělek. Živil ze svého platu tři lidi. Darius a Birute brzy pochopili, že takhle nic nenašetří ani za sto let, že si nebudou moct nic koupit, a chtěli se ještě hezky oblíkat, to je dneska pro mladé to nejdůležitější. Plno nocí stará žena přemýšlela, jak by jim pomohla.

Věděla jak, ale bála se, aby to nedopadlo ještě hůř. To se ví, na vsi to není jako ve městě, je tady mnohem víc místa. A ona má jinou povahu než Antose, vždycky je ochotna mlčky ustoupit. A tak jim východisko nabídla sama: „Přestěhujte se ke mně. Darius tu dostane dobrou práci a vydělá si víc než ve městě. Na jaře vám dám tele, když to bude jalovička, tak si ji necháte, a býčka můžete prodat, koupíte si sele, pozemek vám dá předseda, jste mladý a silný, je načase, abyste se začali trochu starat. Jak dlouho budete čekat? My sme se taky museli v mládí přičinit. Jenom nevím, jak si Darius poradí se selskou prací.“ Darius se urazil: „To umí každé blbec!“ – „Jen neříkej, Dariusi. Práce na vesnici je moc velká dřina. Nikdy si ji nedělal. Budeš v jednom kole od rána až do večera. A na jaře i po nocích. Vydržíš to? Nejsi na to zvyklý.“ – „Nemluv nesmysly! Eště sme nemluvili o tom hlavním. Napřed se musí opravit chalupa a kde na to vememe? A kde budeme žít? V zimě tu s dítětem zmrzneme.“ – „S opravou ti já neporadím. V tom se nevyznám . . . Ale měl bys zajít za předsedou. A nejlíp, když budete oba.“ A tak je přemluvila. O Birute starost neměla: narodila se na vsi, umí podojit i nakrmit prasata, a co nebude umět, to ji ona ukáže a naučí, budou přece žít spolu. Víc se bála o Dariuse: jestliže je tak náchylný k pití, tady se může spustit docela. Birute zdá se nic nechápe, ještě se na něho neobořila, když opilý šněruje světnicí, jen se tomu směje. Traktorista má na vsi kořalky víc, než potřebuje: přiveze někomu pytel něčeho, dostane láhev pálenky, přiveze seno či slámu – a může se stát, že po svých ani nedojde domů. A jak

si na kořalku zvykne, začne ji potom sám vyhledávat. A v zimě se zase opravujou traktory, chlapi jsou spolu, a tak od rána do večera pijou jako duha. Když nezačne jeden, začne druhý. A nikdo s tím nemůže nic udělat, ani mechanik, ani předseda. To by snad museli stát s holí před obchodem. Koneckonců, dnes se pije i ve městech. Kdo vlastně nepije? Ten, kdo chce dobře pracovat a chce něco mít. Jenže takových je teď málo. Záleží opravdu jen na člověku. Copak by to se Štěpánem tak dopadlo, kdyby nezačal pít? A co když tak dopadne i jeho syn? A syn jeho syna? Bože na nebesích! Takhle může propadnout kořalce celý svět! A lidi by přestali být lidmi! Jak to zpívá Darius: „Pijou chlapi, pijou, a dál budou pít, dokud budou žít!“ Však když ho předseda bral do práce, pohrozil mu: „Jestli budeš pít, sundám tě z traktoru, dostaneš do ruky vidle a pudeš do vepřína.“ Třeba si jeho slova vezme k srdci? Určitě by nechtěl skončit u hnoje a určitě by se nechtěl vrátit k matce. Přišel od předsedy nenalozžený, tvářil se znepokojeně, posadil se ke stolu a jen luskal prsty. „Tak co ti řek předseda?“ – „Do práce mě vzal, ale o opravě chalupy mluvil jinak. Prej se tu nevyplácí cokoli opravovat. Za pár let to tu stejně všechno zbouraj. Říkal: nejsi zdejší, tak tě posadím na buldozer a můžeš to tu všechno zbořit.“ – „Ježíši Kriste!“ polekala se stará žena. „To budeš bourat i mou chalupu?“ – „Proč ne? Dyť nestojí za nic!“ Chvála bohu k tomu zatím nedošlo. Ale chalupy ostatních sousedů už zbourali. Všichni plakali, když se na to dívali. Kdopak by sám boural dům, ve kterém se narodil. Ale Darius jen do sebe hodil skleničku, skočil na traktor a:

„Tradá!“ Jenže to bylo až později, mnohem později. Tehdy se s předsedou dohodli tak, že kolchoz mu opraví a vymaluje jeden pokoj a kuchyň v domě, kde dřív bydlel agronom, přistaví mu tam pec a za měsíc se můžou stěhovat. A jestli bude dobře dělat – a bude-li sám chtít! – poskytne mu kolchoz půjčku a může si začít stavět dům ve střediskové obci. Na druhý den zastavilo pod javorem auto, vystoupil z něho předseda i parták stavební čety, prohlídli si chalupu zvenčí i zevnitř, proklepali stěny i okenní rámy. Konstatovali, že by to chtělo důkladnou opravu. Především nadzvihnout chalupu do výšky a vyměnit základy, jsou hodně shnilé, proto se chalupa sesedá k jedné straně, rámy jsou taky zpuchřelé. I ty by se měly vyměnit, a taky by bylo záhodno položit novou střechu . . . „Ne, ne,“ zavrtěl hlavou předseda. „Postěhuješ se pěkně do střediskové obce, Kairysová.“ – „Předsedo, a jak se tam já nebohá, stará vdova přestěhuju?“ Rozhlédl se po dvoře, podíval se do dálky, jako by chtěl očima změřit vzdálenost mezi sebou a Apšupisem. „No, možná tě tu necháme. Ale budeš tady žít, až zůstaneš úplně sama?“ – „Budu, předsedo, budu!“ Jak málo někdy stačí, aby se rozhodl lidský život: postavit se ke studni a podívat se směrem k lesu . . . Sama nevěděla, zda se má radovat, že to tak dopadlo, nebo si zoufat. Za měsíc se Darius stěhoval. Tedy stěhoval – na nákladáku leželo pár uzlů se šatstvem a ty čtyři polštáře, které jim dala. Neměli ani stůl, ani židli. Dala jim tedy stůl a dvě židle. A přidala velkou postel: „Jen si teď, děti, nekupujte žádný nábytek, vydržte to nějak s tím, co máte, radši si spořte peníze

na dům. Vy nevíte, co to znamená stavět!“ Darius začal pracovat. Pracoval jako všichni ostatní, ani líp, ani hůř. Při osevu všichni zhubli, oči měli propadlé, a Dariusovi to už zůstalo. Vydělával dost. Kolik neřekl, ale stará žena i tak věděla, že to není málo. Na jaře jim kolchoz dal ještě na dluh krávu, nějak to vymysleli, docela pěkná kráva to byla, přes zimu pěkně vykrmená – kde by dostali lepší? Stará žena se radovala, že oba dva přetáhla na vesnici: dál od Antose a od těch všech třenic. Birute, jak se ukázalo, uměla držet peníze, nekupovala žádné cetky a zbytečnosti. Ostatně jak by neuměla, doma bylo pět dcer a na parádu moc nezbylo. Dariusovi peníze ani neukázala a hned je uložila. Držela doma kasu – dnes snad rozhodují o penězích jen ženské, málokterému chlapovi je možné svěřit do ruky peníze. Jednou v podvečer ji všichni tři přišli navštívit: „Babi, počk nám, koupili sme si televizor!“ Bože na nebesích! Čeká je taková velká stavba a přitom teprve začínají žít! Nahlas řekla: „Myslela sem, Birute, že si rozumná ženská, ale ty nevíš roupama co dělat . . .“ Birute popadla synka do náručí a hajdy domů. Darius zrudl a obořil se na starou ženu: „Drž jazyk na uzdě! My sme mladý, cožpak mužeme žít na vsi a nemít televizi?“ – „A jak žiju já?“ – „Ty ji nepotřebuješ, ty se klidně můžeš dívat do víka od rakve!“ Skousl mezi zuby cigaretu a taky odešel. Pochovala tu urážku hluboko v srdci. I Dariusova slova. Asi za týden se Darius znovu objevil, aby si něco vypůjčil, ovšem bez Birute. Nepřipadalo mu, že řekl něco špatného, byl už takový. Birute přišla o hodně později a mluvila jen o tom, co bylo nezbytné

- Ignelis se nachladl - ale jen na půl úst, a o svých záležitostech nemluvila, žij si jak chceš, a nás nech, ty nám nemůžeš rozumět, jsi moc stará. Neřekla to samozřejmě těmito slovy, ale dala to jasně najevo. No když je to tak, ani ona se už nikdy nebude do ničeho plést; nechcete, abych vám poradila a pomohla, prosím, žijte si podle vlastního rozumu, jak si ustelete, tak si lehnete. Na ni samotnou dolehly tíživé starosti: když předseda řekl, že se nebude muset nikam stěhovat, jak ona dokáže sama opravit chalupu? I kdyby tu měla být jen pět let, musí dát dům do pořádku. A zvednout celý dům - to je něco jiného než přibít plaňku k plotu. Po večerech, když byla sama, vyndávala ze skříňné plechovou krabici a pořád počítala peníze . . . Tolik peněz, aby opravila chalupu a postavila Štěpánovi pomník, neměla. A kde vezme řemeslníky? Z kolchozu dělají všichni ve střediskové obci, staví nové domy, s těmi není řeč, pro ně byla její chalupa ztrátou času. Nakonec je uprosila. Ještě že se za ni přimluvil Ronkus. „Ne, ne, chlapi, musíme si všechno promyslet dopředu - a pak to zvládneme za jeden den . . .“ A když bylo všechno hotové, chodila pyšně po dvoře a se zakloněnou hlavou se dívala na eternitovou střechu: „A to sem dokázala, i když sem sama jak kůl v plotě! Eště nepatřím úplně do starého železa!“ Darius také pracoval, ale zač ta jeho pomoc stála! Tu a tam pomohl někomu nadzvednout trám anebo běhal do obchodu pro kořalku, práce to bylo, kolik straka na ocase unese, víc ne. Neumí vzít sekeru do ruky ani přitlouct hřebík. Stará žena si se strachem pomyslela: jak bude stavět? To, co si ostatní chlapi

dokážou udělat sami, na to si on bude muset zjednat, zaplatit mu penězi a ještě přidat láhev. A kolik takových drobných prací je! Víc než těch velkých. Sama viděla, že staví většinou starší lidé, po čtyřicítce, po padesátce, dokonce i důchodci, jako třeba Ronkus, a že se umějí postavit ke každé práci. Poradí si se sekerou, pilou, dlátem, hoblíkem - umějí vzít do ruky každý nástroj. Práce jim pod rukama doslova hraje, ale ti mladí! Nešikové a budižkničemu, nic víc. Ti umějí leda tak točit knoflíky u televizoru. Co všechno uměl její člověk, a všechno si dělal sám!

Konečně uviděla vnukův dům. Byl jenom přízemní a dost malý. No, nic naplat, nemohli si dovolit barák jako ti ostatní, co dostali plno peněz za stržené domy, a k tomu ještě měli nemalé úspory. Oba vedlejší domy už byly dávno dostavěné, přestože se všechny tři domy začaly stavět najednou, sousedi se už v nich zabydleli. Dokonce i zahrádku stačili založit. A Darius pořád ještě není hotový, tohle mu chybí a po zahrádce ani památky, jedinou travičku tu nezasel. A zařízenou měl jen kuchyň a jeden pokoj, další dva ještě nebyly dokončené. Třeba teď už jsou? Ale sotva. Darius není dobrý hospodář, ten nikdy nebude mít dům v takovém pořádku jako jeho rozváznější a starší sousedé. Copak on sám by vůbec dokázal něco udělat? Nebýt Birute, doteď by tu nic nebylo, leda výkop na základy. Ještěže toho lenocha honí do práce, sama nevysedává u televize a jemu taky nedovolí, nebýt jí - seděl by buď u televize, nebo na lavičce ve dvoře obchodu. Peníze, které měl, by mu musely stačit, aby docela dobře dávno dům dostavěl, jenomže

jemu všechno vychází mnohem dráž než těm druhým. Odjel nakupovat cihly – a zaplatil mnohem víc než ostatní: tomu prý musel dát láhev, aby mu to dřív naložil, druhému za to, aby mu otevřel vrata, zkrátka lhal, až se hory zelenaly! Totéž bylo s eternitem, s prkny . . . Když zedníci stavěli dům, naléval jim bez ptaní a sám pil ze všech nejvíc. Taková stavba musí spolknout řípu peněz! Rozumnější chlap by za ně postavil druhý dům . . . Sama až moc dobře věděla, nač kořalka a pohoštění přijde a že to nemá konce. Všichni mají hrdla jak děravé dešťové okapy, kterými všechno proteče. To, co si odložila stranou na opravu chalupy, ani zdaleka nestačilo. A znovu viděla pomník tyčící se v dálce jak věž kostela. A ona má stále chatrnější zdraví – už by si chtěla ráno trochu poležet, a odpočinout si po obědě, a večer, škoda slov, to už jí bolí celé tělo, ruce i nohy, a pokud se ještě pustí do nějaké práce, musí se hrozně přemáhat . . . Kolikrát už skoro ztrácela naději, pomník se k ní přibližoval velice pomalu. Často, zejména v noci, to viděla dost černě: už nikdy pomník nedostaví. Půjde přes dvůr, padne – a tím všechno skončí. A kdyby ještě několik let vydržela – zmůže se jen na nějaký maličký, obyčejný betonový pomníček . . . Ale jednou v noci se jí v hlavě jako by rozsvítilo: proč se tím proboha tolik trápím. Až se ze vsi odstěhují všichni sousedi, nebudu si už moct držet krávu, budu ji muset prodat. A co jsem nemohla udělat já, dokáže kráva – pomník bude! Nebudou muset ležet všichni tři bez náhrobního kamene, bezejmenní. Postaví ho díky krávě.

Když vstoupila do dvora, rozhlédla se kolem: třeba

se tu něco změnilo, třeba se stavba pohnula kupředu? Ale všechno bylo jako dřív: celý dvůr byl rozježděný traktorem, povalovalo se tu kde co, zkrátka – hrozný nepořádek; Darius ani nepřibil práh; jak se loni na podzim odtrhl, tak zůstal podnes.

Otevřela dveře. A zaradovala se, že doma přece jen někoho zastihla. U stolu seděla Dariusova žena a jedla smažená vajíčka.

„Dobrý den,“ zastavila se stará žena na prahu. „Už si přišla?“

„Dobrý,“ odpověděla vnukova žena a bůhvíproč si přitáhla talíř blíž k sobě: stará žena měla dojem, jako by se jí po obličejí mihl stín.

„Darius ještě není doma?“

„Ne. On někdy chodí pozdě.“

„Není, není,“ povzdechla si stará žena a rozhlédla se po kuchyni. „Ale jednou snad přijde?“

„Jenže kdy! Má spoustu zařizování.“

Vnukova žena si ukrojila z bochníku další krajíc a stará žena si uvědomila, že má hlad.

„Dovolíš, abych se posadila?“ zeptala se. „Sem hrozně unavená.“

„Jen si sedni.“

Posadila se na druhý konec stolu a snažila se nedívat na obědvající Birute – nebude přece počítat její sousta. Chvilku uvažovala, čím začít – brambory nebo penězi, protože až se vnukova žena nají, znovu poběží do práce.

„Ale já s Dariusem musím mluvit. Potřebuju, aby mi vyndal brambory z krechtu. A zoral políčko, tohle už já sama nedokážu.“

„Kdoví, jestli bude mít čas. Teď maj plno práce v dílnách.“

„Jinak ty brambory shnijou.“

„Domluv se přímo s nim. Já za něho nemužu mluvit.“

Že se nestydí, nehanebnice, pomyslela si stará žena, to mi nenabídne ani čaj?

„Tohle jaro mám samý trápení,“ postěžovala si nahlas.

Birute neodpověděla a stará žena se opět odmlčela. Proč tak váhá, rozhovor o penězích ji stejně nemine.

„A jak to, že nemusí přijít?“ podivila se. „On nechodí domu na oběd?“

„Jak kdy.“

„Celý den bez oběda, to není zdravý. Aby ti ne onemocněl.“

„Toho jen tak něco nepřemuže. Oni tam přes poledne většinou pijou ovocný víno. Slízají se jak švábi!“

„Ach, to pití,“ pokývala hlavou stará žena. „To dokáže člověka úplně zničit.“

Vnukova žena vstala, z kamen sundala konvici, nalila si do hrníčku vodu, přidala do ní zavařeninu, zamíchala a vypila místo čaje. Stará žena si všimla, že zavařenina je kupovaná – kde by taky vzali domácí, když kolem domu neroste jediný keř rybízu, ani pes tu nemá kde zdvihnout nožičku. Za celé tři roky neměl Darius čas, ale pít ten dryák, na to má čas vždycky, to je u něho na prvním místě.

„Dybych věděla, že přijde, počkala bych na něho.“

„Kde bys na něho chtěla čekat, já přece nenechám dveře otevřené!“

„Mohla bych počkat na schodech. Dneska není zima.“

„Pro mě za mě!“ zasmála se Birute.

Stará žena se urazila. Vzala jí peníze a teď jí chce ještě vyhodit na ulici?

Vnukova žena vstala od stolu, nechala tam všechno ležet a podívala se na bundu pověšenou na hřebíku u dveří. Copak o těch penězích neřekne ani slovo?

Stará žena se ani nepohnula, zůstala sedět jako dřív. Mladá už si uvázala zelený vlněný šátek a hledala po kapsách bundy klíče. Podívala se na starou ženu jednou, pak podruhé, s nevyřčenou otázkou: jak dlouho tu ještě chceš dřepět? Nezdálo se, že začne mluvit o penězích. Bude tedy muset kousnout do toho kyseleho jablka sama.

„Nejsem tady jen kvůli bramborám, taky sem si přišla pro svoje peníze . . .“

Viděla, jak se vnukova žena chystala nasadit udivený výraz: jaké peníze? – ale neuděla to, jen zdvihla bradu:

„Aha . . .“

A zčervenala. Znovu začala prohledávat kapsy bundy, i když klíče už držela v ruce.

„Víš,“ řekla a málem přešlapovala na místě, „ono jaksi . . ., my jsme ty tvoje peníze utratili . . . Přivezli barvy, potom v létě nejsou k sehnání, to se musí kupovat, když je maj . . . A taky sme koupili tapety do jednoho pokoje. Chceš se na ně podívat?“

„Ani ne! Ukaž mi moje peníze, ne tapety!“ trapný pocit zmizel, vystřídala ho zlost a pocit urážky.

„Vždyť ti povídám, že sme je utratili!“

„Jak ste mohli utratit cizí peníze? Řekli ste si o ně, zeptali ste se, jestli můžete? Tři měsíce ste se u mě ani neukázali, mohli ste přijít aspoň kvůli penězům.“

„Přece ti to vysvětluju – neměli sme čas si o ně říkat. Až budeme mít, tak ti je dáme.“

„Ale já nemůžu čekat, až budete mít. Já už sem tři měsíce bez důchodu. Nemám si za co koupit chleba!“

„Nevymejšlej si, že nemáš na chleba!“

„Vidím, že mi nechceš vrátit, cos mi ukradla . . .“

„Já nejsem žádná zlodějka. Už desetkrát sem ti řekla: až mi Darius dá peníze, hned ti je vrátím!“

„Jenže já je potřebuju teď, a ne až ti je Darius dá. Nemám co jíst, jak to, že to nechápeš?“

„A jak to, že ty nechápeš, že my stavíme barák, že prostě nemáme peníze.“

„Jen stavte, stavte, ale za svoje, ne za cizí. Dyť je to krádež! Vy ste mi ty peníze ukradli . . . Koupili ste si za ně tapety a já je mám na živobytí.“

„Neříkej mi, že ty nemáš peníze na živobytí!“

„Dyť sem tři měsíce nedostala penzi! Tři měsíce sem nebyla v obchodě! Co mám jíst? A vy ste ty peníze vzali a koupili si tapety! Co muže spíš počkat – chleba nebo tapety?“

„Dobře!“ znovu zdvihla bradu vnukova žena. „Abys teda nezemřela hladý!“

Vyběhla do druhého pokoje, ale hned byla zpátky a podávala staré ženě dvě desetirublové bankovky.

„Tumáš! Ber! Eště mi tu umřeš!“

Stará žena se odvrátila k oknu. Vnukova žena stála chvíli s nataženou rukou, pak peníze položila na stůl. Stará žena se dívala na prázdný dvůr, na hromadu zbylého eternitu povalujícího se v blátě.

„Ne,“ řekla. „Po částech to nechci. To bych je od vás nedostala nikdy.“

„Vlastně by sme ti ani nic dávat nemuseli. Počítej sama: chalupu ti opravil Darius, brambory ti vykopává taky Darius, orá, vybírá brambory z krechtu. A kdo bude platit pohřeb?“

„Na pohřeb peníze mám, vás to nebude stát ani rubl.“

„A co když to nestačí? Máš aspoň pět stovek?“

„Stačí, nestarej se. Počítej svoje peníze, a ne moje!“

„No vida! A proč si teď nemůžeš z nich vypučit? Až ti to vrátíme, tak to tam zase dáš nazpátek.“

„Na tyhle peníze se nesmí sahat.“

„A proč? Jsou snad svatý?“

„Ano. Až budeš tak stará jako já, taky budeš vědět proč.“

„Hele, jak to vlastně je! Ty sedíš na stovkách, ale k nám si přiběhla kvůli několika rublům.“

„Já chci svoje peníze. Ty, co mi patří.“

„Tamhle je máš. Ber. A zbytek ti dá Darius, až budeme mít.“

„Já nepotřebuju tak málo, já potřebuju všechno.“

„Už milionkrát jsem ti řekla, že teď nemáme! Jak ti to eště mám vysvětlit? Už nemám čas se tu s tebou vybavovat! Chceš tu snad sedět do večera?“

„Ne, nechci.“ Stará žena si sáhla na uzel šátku. A ještě pevněji ho utáhla. „Když mi nedáš moje peníze, puďu za předsedou.“

„A co mu asi tak budeš vykládat?“ posměšně se zatvářila vnukova žena, ale stará žena viděla, že se jí tváří mihl strach. Takhle se na ni musí. Že jí to hned, nenapadlo.

„Povim mu, že ste mi ukradli moje peníze!“

„Copak ti důchod platí předseda?“

„Platí ho kolchoz a předseda ho vede,“ stará žena se shýbla a začala hledat kabelu.

Vnukova žena znovu vyběhla do druhého pokoje, vrátila se a hodila na stůl peníze.

„Tak na, ty bezcitná babo! Sežer si je a táhni, abych tě tu už neviděla! A mužes o tom každému vykládat!“

Stará žena si uložila peníze do kabely a vyšla na ulici. Znovu zamířila k obchodu – teď nemohla sedět na schodech a čekat, jestli vnuk přece jen nepřijde. Dokonce se několikrát obrátila, zda nejde vnukova žena za ní. Ale byl tam jen nějaký kluk na kole. Znovu pocítila slabost v nohách a žaludek se jí sevřel hladem. V uších jí hučelo a zvonilo, ale to bylo od nervů. Teď si koupí láhev mléka a vypije ji hned u obchodu na lavičce alkoholiků. Její javor i chalupa jí připadaly hrozně vzdálené, jako by byly stovky mil odtud. Teď je hlavní, aby došla do obchodu, odpočinula si na lavičce a napila se mléka. Nic nevrátí člověku tak rychle síly jako mléko. Bože na nebesích! Co by teď dala za hrníček vychlazeného mléka! Bylo to zvláštní, ale už při pouhé myšlence na mléko se jí znásobily síly. I krok měla ráznější (aspoň jí to tak připadalo) a šla rychleji. Až přijde do obchodu, nejdřív ze všeho si koupí mléko, ostatní nákup nechá na potom. A přepočítá si peníze, které jí hodila vnukova žena, i když to měla udělat hned u nich, u stolu. Bylo hloupé, že je bez počítání položila rovnou do tašky. Měla je spočítat před ní, v klidu, jenže když ono člověka všechno napadá pozdě. Tady na ulici střediskové obce je přece nebude počítat, ještě by ji považovali za cikánku.

Když se dověkla ke skleněným dveřím obchodu, otočila se nazpět. Na kraji silnice svítila Birutina modrá bunda. Stará žena si najednou připadala provinile. V duchu si zavýčítala: Copak sis nemohla za ty tři měsíce dojet na poštu? Ovšemže mohla, ale to je ta lidská pohodlnost: jednou je sníh až do pasu, jindy je zledovatělá silnice, pak zase silný mráz . . . Musím uznat, že sem si to způsobila sama. Kdo to kdy viděl – tři měsíce nejít pro penzi!

Mělo mě napadnout, že z toho nevzejde nic dobrého, nejsem přece malá! I na úřadě by mě mohli odbýt: důchod jí vyplácíme, a když si pro něho nejde – dobře jí tak! Příklad už to tak neudělám. I kdybych měla smrt na jazyku, musím si pro peníze jít.

Sotva pootevřela dveře do obchodu, ucítila vůni čerstvého chleba. Několik chlapů tu kupovalo ovocné víno. Taky si koupila láhev, jenže mléka. A housku. Hodila ji do kabely, ale láhev mléka ne, tu nesla v ruce. Lavička byla naštěstí prázdná. Posadila se, natáhla nohy – a připadala si rázem jako v nebi, tak lehký jí bylo. Mléko pila blaženě přivírajíc oči, prsty si lámala housku a po kouskách dávala do úst. Teď už bude mít dost sil, teď si může v klidu nakoupit a vydat se na zpáteční cestu k domovu. Pak si všimla, že vedle její holínky leží v blátě nedopalek. Jak to – domů!! Vždyť se ještě nedomluvila ohledně brambor!

Zpoza rohu vyšli dva chlapi.

„Hele, Kairysová, mužem si k tobě přisednout?“

„No proč ne.“

Posunula se i s taškou na samý kraj lavičky. Chlapi se posadili vedle ní. Byli mladí, ani jednoho z nich neznala.

„Na tvoje zdraví!“ vesele se k ní otočil jeden a pozdvíhl láhev.

Druhý rovněž. Pak přiložili láhev k ústům a pili. Dívala se, jak v nich mizí červená tekutina. Zastavili se, teprve když byla v láhvi sotva polovina. Ten veselý chlapík postavil láhev na lavičku a najednou vyskočil.

„Eh . . . Musím udělat něco pro své zdraví!“

A začal rukama provádět jakési gymnastické cviky: předpažoval, upažoval, zapažoval, rozpažoval . . . Podala mu kousek housky:

„Tumáš, zajez to.“

Muž si vzal, hodil do úst, otočil se zády a začal žvýkat.

Stará žena nabídla housku i tomu druhému.

„Vem si taky.“

„Já to nemusím mít. Ta houska je sladká!“

„Není, ber.“

A pak popadla kabelu, strčila do ní prázdnou láhev a zamířila na ulici. Ti dva zůstali na lavičce.

Na silnici před obchodem zastavil modrý traktor s vysokými koly, ale motor běžel dál. Vyskočil z něho Darius a hnál se přímo ke dveřím, staré ženy stojící na rohu si ani nevšiml.

„Dariusi,“ zavolala. „Dariusi!“

„Á,“ zatvářil se překvapeně. „Tak ses vyhrabala z tý své barabizny?“

„To je dobře, že sem tě potkala. Byla sem u vás doma. Nemluvil si s Birute?“

„Mluvil. Říkala mi o bramborách.“

„O ničem jiném?“

„A o čem eště?“

Když o ničem jiném nemluvila ona, zaradovala se stará žena, nemusím ani já. Třeba o tom vůbec nevěděl.

„Byla bych moc ráda, Dariusi, dybys mi pomoh vyndat brambory z krechtu. Sem hrozně slabá, nějak sem za tu zimu zeslábla. Jinak mi shnijou. A taky bych potřebovala zorat poličko, udělala bych si záhony.“

„Nemám čas.“

„Ale Dariusi, to bude za chvíli hotový. Já je budu vybírat a ty je budeš jenom nosit. Není jich moc. Pár pytlů si nechám k sadbě a zbytek dám vám. Budete mít pro prasata.“

„A kolik mi jich dáš?“

„No, takových deset pytlů určitě. Já si kleknu a budu je vybírat, ty je budeš jen nosit do stodoly.“

„Zatraceně, to budu utahanej jako čokl. Kdo by takovou tíhu nosil!“ Chvilí přemýšlel. „To je radši budem nabírat vidlema a dávat na traktor!“

„Ale tak se jich hodně poškodí.“

„No bóže, kvůli několika bramborům, ale aspoň to bude raz dva. Nač máme techniku?“

„To sem ráda, Dariusi. A kdy teda přijedeš?“

„No, to nevím. Teď nemám čas.“

„Proboha, Dariusi! Dyť shnijou! A nebudeš mít brambory ani ty, ani já!“

„Brzy začnem sít, teď prostě nemůžu!“

„Ale dyť to za jedno půldne uděláme. Teď už sou dlouhý dny. A když teda nemáš čas ve všední den, přijed' pozítří, v neděli.“

„Nemám čas ani v neděli!“

Ale na pití máš čas dycky, pomyslela si rozzlobeně. Začala ho hladit po ruce.

„Dariusi, dyť mi dycky pomáháš. Co si bez tebe počnu, jak je vyberu, jak je odnosim? Dokud sem mohla, tak sem si všechno dělala sama, nikdy sem tě zbytečně o nic neprosila. Koneckonců, dostaneš brambory!“

„No jo, brambory . . .“ Vrazil si čepici až na oči. „Ale když nemužu. A mám v háji rychlostní skříň. Dali mi sice novou, jenže je taky na draka!“

„No a bez traktoru nemužeš těch pár pytlů odnést sám?“

„Sama si říkala, že jich není pár.“

„No, moc jich není. Však si na podzim viděl, jak je krecht malý.“

„Jenže já nemám čas . . .“

„Dariusi, chlapče, to tě mám jak cizího lákat na kořalku?“

„A proč ne, proč bych na tom měl bejt hůř než cizí člověk?“

„Já ti ji teda koupím, když jinak nedáš, jenom mi pomoz.“

„No to je jiná.“

„A kdy tě teda mám čekat?“

Darius chvíli přemýšlel, cosi v duchu počítal.

„Já mechanikovi něco nalžu. Di teď domů, já přijedu tak za dvě hodiny. Akorát se postarej o kořalku. Včera v krámě dostali ruskou vodku . . . Poslyš! Já teď musím koupit chlapům víno, přihod' mi dva ruble.“

Zesmutněla.

„A pak tě už nevidím . . .“

Ale přesto otevřela tašku a podala mu peníze. Darius je sevřel v hrsti.

„Nedávej mi je takhle před lidma! A teď uháněj domů, já se v dílnách jen otočím!“

„Mně to tak rychle nejde!“

„Hlavně se cestou domů nikde nezdržuj!“

„Dobře . . .“

Darius se několika skoky octl u dveří obchodu. Stará žena bůhvíproč nechtěla jít dovnitř hned za ním. Schovala se za roh a stála tam tak dlouho, dokud traktor neodjel. Teprve pak šla do obchodu sama.

Rozhovor s Dariusem ji úplně vyvedl z míry, nemohla si ani za nic vzpomenout, co chtěla koupit. Kořalku. Tu především. Pak si prohlédla police. Měla chuť na maso, ale žádné neměli, jen hovězí nohy. Koupila dvě, třeba si z nich udělá sulc. Už jednou ho z hovězích noh vařila, ale skoro se to nedalo jíst. Pak ještě vzala mléko, salám pro Dariuse, kefír, dva bochníky chleba, láhev oleje, kilo cukru, máslo, zápalky. Víc se jí do tašky nevejde. Když vycházela z obchodu, vlekla tašku div ne po zemi. Donesla ji na lavičku za obchod. Ti dva už byli pryč. Rozhlédla se kolem, zda neuvidí nějakou hůl nebo plaňku. Našla ji ležet u plotu v bahně, oklepala bláto o lavičku, vsunula hůl do držadel tašky a přehodila si ji přes rameno. V ruce by tašku neunesla, má příliš slabé svaly. A pomalu se vydala se svým nákladem na zpáteční cestu.

Hned na začátku si umínila – pokud jí ovšem stačí síly, že poprvé si odpočine až za střediskovou obcí, podruhé, až odbočí na starou vesnickou silnici. Bůhvíproč si myslela, že na staré cestě, kde fouká jarní větřík, kde není asfalt a nejezdí auta, se jí půjde lehčeji. A pak už uvidí stromy hřbitovního návrší,

korunu javoru i šedivou střechu chalupy. Až přijde domů, vypije celou láhev mléka, a navečer, před spaním, ještě jednu – posílí si srdce a zároveň bude mít radost z tak vzácného pamlsku.

Po staré silnici se jí opravdu šlo lehčeji, i když se místy brodila bahnem, obcházela louže a šla těsně vedle příkopu. Ale nedošla daleko. Brzy ji předjel gazík s celtovou střechou, zastavil kousek před ní a z dvířek kabiny se vysunul mládenec:

„Pojďte si sednout, teta, svezeme vás.“

Vlezla si pod plachtu, posadila se dozadu a tašku si položila vedle sebe.

„To mám ale štěstí na dobré lidi. Aspoň si na stará kolena trochu ušetřím nohy . . .“, a rozesmála se.

Vpředu seděli dva muži, zhruba stejně staří jako ti dva na lavičce, co pili ovocné víno.

„Jedete daleko, teta?“

„Ne, ne, jen ke hřbitovu.“

„Když jste si tu tak dlouho pobyla, nepojedem radši někam jinam?“

Teď se smáli oni dva. Nemluvili po žemaitsku. Nepochopila, čemu se smějí, a vysvětlovala:

„Já tam bydlím. Mám tam chalupu.“

„Však vás tam odvezem, nebojte, teta.“

A dál si už povídali spolu. Ze Žemaitie určitě nebyli. Naklonila se dopředu a dívala se tomu prvnímu přes rameno. Nevědí přece, kde mají zastavit, nejsou místní, odkud by mohli vědět, kde je hřbitov a její chalupa?

„Tady?“ zeptali se.

„Tady, tady,“ zaradovala se. „Pěkně vám děkuju.“

Otevřeli jí dvířka a ona vystoupila přímo u svého javoru.

Auto odjelo. Stará žena zvedla tašku za držadla, protože špinavou hůl už zahodila. To je dobře, že žije hned u silnice. Sotva na chvilku se posadila do auta – a už je pod svým javorem . . . Vlekla tašku do dvora a přemýšlela o tom, jaká je to pro starého člověka námaha, když musí někam cestovat. O to radostnější je však návrat. Odemykala dveře chalupy, když zaslechla slepičí kdákání.

„Sem to ale nána,“ vynadala si. „Jak sem mohla zapomenout! Vy moje chudinky! No počkejte, hned vám nasypu!“

Vyšla z chalupy, v dlani rozmačkala několik vařených brambor a hodila je na zem. Teprve pak se vrátila a vnesla tašku dovnitř. Podívala se oknem – jestlipak zobou? Zobaly, jak by ne, chtivě klovaly do brambor vyhládlými zobáčky. Postavila se ke stolu a začala vyndavat nákup. Chtěla hned všechno uklidit na místo, ale byla hrozně unavená. Ani mléka se nenapila. Převlékla se do domácího, lehla si do postele a přikryla se. Aspoň na chvilku si musím odpočinout, řekla si v duchu, a trochu si natáhnout nohy, a pak vstanu, zatopím, sednu si ke stolu a budu čekat na Dariuse. Zavřela oči, ale víčka se jí chvěla.

Nejprve jí před očima vyvstala jakási modrá mlha. Byla to bunda vnukovy ženy pověšená na hřebíku u dveří. Znovu otevřela oči, aby modrou mlhu zahнала. A taky v mžiku zmizela.

Nějakou chvíli ve tmě nic neviděla, jen několik zlatých jiskřiček. Pak se zdvihla jakási nečistá

červená mlha, jako by se na ni dívala oroseným sklem. Očistila je hřbetem dlaně, dokonce ucítila chlad, ale nechápala, proč je okno orosené: v kamnech se netopí a ve světnici není žádná pára. Teprve teď viděla jasně: na stoličce ležel červený svetřík Anulčina pravnoučka, maličký svetřík tříletého děcka. A Ignelis už začal chodit do školy. Ani se vnukovy ženy nezeptala na Ignelise, nemohla se ptát, když se nepohodli kvůli penězům. Maloval písmenka, strašně se snažil, měl otevřenou pusinku a z ní na stůl tekly sliny. Je to její stůl, těžký, z javoru, dala ho Dariusovi. Stál ve světnici a vždycky byl přikrytý ubrusem. Bylo to zbytečné: hosty nemívali a žádné oslavy taky nepořádali. Když k nim zašli sousedi – zahrát si karty, vypít láhev – seděli u toho obyčejného v kuchyni. Ale na javorovém stole byl vždycky ubrus. Samotnou ji to pokaždé překvapilo. Pocítovala radost, jakou prožívá dítě, když si v polospánku najednou vzpomene, že zítra je neděle. Celý den je v jednom kole, jde z práce do práce, kvečeru už ji bolí nohy, ruce i záda, je celá špinavá, zpcená a mokrá, ale v parádním pokoji stojí stůl přikrytý ubrusem. Stojí tam osaměle, nic na něm neleží, leda na kraji se černá mrtvá moucha, co spadla ze stropu. Nečeká na hosty, čeká na domácí, ale oni nejdou a nepokládají unavené ruce na ubrus. Jednou však přijdou. Jednou přijdou, posadí se k němu a začnou spolu tiše a zvolna rozmlouvat o své práci a o životě, tehdy nastane jeho dlouho očekávaný svátek. Nikdo na něj nepoloží koláče ani domácí tlačenku, jen ty ruce, ale lidé musí mít takový javorový stůl s bílým ubrusem, aby se k němu jednou za rok

mohli posadit. Teď na něm není žádný ubrus – jen bílý talířek vnukovy ženy se žlutými skvrnami vaječného žloutku uprostřed. Kraj stolu má na třech místech zářezy od nože. Udělal je Štěpán, když byl ještě malý. Dostal pak od otce výprask a navíc mu musel odevzdat nůž. Celý měsíc mu ho otec nevracel zpátky: když nevíš, do čeho mužeš řezat a do čeho ne, tak stůj na dvoře a dloubej se v nose. A tak malý Štěpán stál na dvoře a držel v ruce chomout: „Já mu ho nemůžu nasadit! Zvedá hlavu jak čert – a já mu ho nemůžu nasadit . . .“ Otec se jen usmíval: „Když budeš o mym koni říkat, že je to čert – nasadím ten chomout tobě!“ – „Ale proč se tak vzpíráš?“ – „Víš, že nejsi jeho hospodář – proto se vzpíná.“ – „A kdy budu?“ – „Budeš, neboj, až přijde čas . . .“ Teprve nyní viděla, jak jde čas: přes zelenou trávu na dvoře, přes paličky jetele, přišlápnuté k zemi bosýma nohama, v rozevláté košili, s pluhem na ramenou – čas, který se tolik podobá jejímu utopenému muži. Ještě jde na slunci, ještě má ozářený obličej, na pluh ještě dopadají sluneční paprsky, ale nohy už se brodí v temném večerním stínu, jenž se rozprostírá od hřbitovního návrší a od vrcholků obrovských stromů až do poloviny dvora. Dívá se na západ. V srdci jí vzrůstá jásavý pocit radosti: Už se nad nimi zvedá mrak. Otáčí se – a opravdu: čtvrtinu nebe zaclonila jeho hlava, doširoka roztahuje křídla a jeho rozevlátý modrý šat už zakrývá javor i jejich pole. Její člověk položil pluh na trávu: „Pojď se posadit, umyju se v rybníčku.“ A jde se k rybníčku omýt, ona se posadila na lavičku pod okno a dívá se na velký mrak. Už zakrývá červánky a jeho

hlava i okraj šatu je ozářený zlatým světlem proudícím z opačné strany nebe. Obličejem se sklání nad jejich dvorem i domem, a křídly objímá vše živé: od jednoho vzdáleného lesa k druhému. Přichází její člověk, usedá vedle ní, objímá ji kolem ramenou a oba sedí pod oním obrovským mrakem bez jediného slova, malé žluté housátko cupitá po trávě a usedá na její bosé noze. Sedí celá šťastná, ani se nepohne a bojí se promluvit. Vedle její tváře je tvář jejího člověka osvětlená zapadajícím sluncem, a ona nechápe, proč její obličej už zakrývá stín a obličej jejího člověka ozařuje pokojné zlaté světlo.

Pak zaslechla hukot traktoru na dvoře. Odhodila příkrývku, v chůzi si narovnávala sukni a chtěla si dlaněmi uhladit vlasy – panebože, vždyť si lehla v šátku!

Darius zajel s traktorem až ke stodole, odhákoval postranici přívěsu, rukou shrábl prázdné pytle a hodil je na zem. Přivezl si dokonce i vidle na brambory. Pochopila: brambory, které mu dá, si odveze rovnou domů. A kde tak rychle sehnal pytle?

„No, kde máš košíky? A lopatu?“

„Všechno je ve stodole.“

„To koukáš, jak sem sebou hodil, co?“

„No, dyť já taky. Svezli mě dva chlapi v gaziku. Jinak bych ještě teď šlapala.“

„A jslipak si koupila nějaký pití?“

V okamžiku, kdy se Darius zeptal na pití, právě otevírala vrata do stodoly a strnula úlekem. Za zády zaslechla Štěpánův hlas a Štěpánova slova. Zastavil se jí dech, křečovitě se chytila vrat a nebyla s to je otevřít ani odpovědět.

„Tak koupila nebo nekoupila?“

„Ty už ses opil! A jel přitom na traktoru . . .“

„Co tě nemá. Vypili sme ve třech dva litry ovocného vína. Pak přišel ještě jeden kámoš – tak sme mu taky jednu nalili. Tak co, máš nebo nemáš?“

„No jo!“ prohodila rozžlobeně. „Jen si di v otcových šlépějích! A zastav tu mašinu!“

„Ať radši běží. Motor špatně naskakuje.“

Zastavili se u krechtu. Včera se sama pokoušela vybírat brambory, snažila se odstranit horní vrstvy země, ale nic z toho nebylo – už na to nemá sílu, už nemůže kopat a nosit košíky. Opustily ji síly, zdraví i mládí – snad to všechno do sebe vsála, snad se to vypařilo jako rosa. A bývala kdysi tak silná. Ještě vloni si sama vybrala všechny brambory.

Darius se oháněl s rýčem. Pracoval rychle, síly měl za dva a hlínu odhazoval tak energicky, až létala na pole.

„Nekopej to všechno,“ varovala ho. „Co když to nestačíme najednou všechno vybrat.“

„Do večera je ještě hromada času. A ty budeš akorát držet pytle.“

Shrabovala z brambor slámu. Brambory prezimovaly dobře, nezkazily se, nepomrzly a shnilo jich velice málo.

„Pytel už neuzvedneš, vid?“ zeptal se Darius a podíval se na dveře chalupy.

„Ne, chlapče, už ne. Už nemám to zdraví. Možná že tohle je moje poslední jaro . . .“

„Začni nandavat a já skočím do chalupy.“

„Co tam?“

„Vymyslel jsem racionalizaci.“

„Co se tady dá vymyslet?“

„Uvidíš.“

Vzala vidle a naložila brambory do obou košíků a čekala, až se vnuk vrátí zpátky. Dokonce ji napadlo, jestli neběžel hledat pití. Taška stála na podlaze a obě láhve z ní čouhaly. Ale Darius přinesl z domu židli.

„Co sis to vymyslel? Snad nechceš při práci sedět? To si moh rovnou přinést postel!“

„Drž!“

Vysypal oba košíky do pytle, pytel postavil na židli, popadl vidle a znovu naložil do obou košíků.

„Drž!“

Pak si klekl na jedno koleno vedle židle, otočil se k pytlí zády, naklonil se, hodil si ho na záda a vstal.

„Nandávej brambory!“ nařídil jí odnášeje pytel.

Práce jim šla rychle od ruky. Ona jenom držela pytle. Už čtyři nebo pět pytlů Darius odnesl do přívěsu.

„Počkej, Dariusi,“ rozmyslela si to stará žena. „Napřed odnos ty moje brambory do stodoly. Podle pytlů poznám, jestli mi stačí na sadbu nebo ne. A ještě tři si nechám na jídlo a pro slepice.“

„Dyť je to jedno!“ odpověděl, ale další pytel už nesl do stodoly.

Síly měl dost. Pracoval rychle, s pytlem na zádech div neutíkal, však mu také pot lil z čela i z obočí, pořád si ho utíral rukávem. Marně vzpomínala, jestli se její člověk při práci taky tak potil. Ne, byl zpoceny docela nepatrně, jen při té nejtěžší práci, to už muselo být, když propotil košili. Možná že se Darius tak potí

z nezvyku? Ti mladí dneska nejsou zvyklí na těžkou práci. Anebo to dělá to pití? Sílu člověku rozhodně nepřidá. A po několika letech udělá i z toho nejsilnějšího chlapa onuci. Když se dívala na pracujícího Dariuse, bezděčně ho v duchu srovnávala se svým mužem, dokud byl ještě mladý, a se Štěpánem. Oba dva pracovali jinak. Nemohla říct v čem to bylo, věděla však, že to bylo jiné. Darius při práci příliš spěchal, jako by mu mířili puškou do zad. Její muž uměl pracovat rychle, ale přitom nijak nepospíchal, nikdy by neutíkal s plným pytlem na zádech – Darius zpočátku utíkal, pak zpomaloval a s prázdným se doslova vlekl.

„Nepospíchej tolik,“ radila mu. „Do tmy to stihnem.“

„Ani nápad. Je lepší sebou hodit, pak si člověk může klidně sednout.“

„Aspoň si ten pytel na záda tak neházej, pokládej ho pomalu.“

„To bych toho udělal!“

Teprve teď pochopila. Práce mu byla nepříjemná: brambory i pytle, blátivá půda, prostě všecko. Proto tak spěchal: rychleji, rychleji! Zatnout zuby a napnout všechny síly – hlavně aby měl tu práci co nejdřív za sebou!

Jednou – to ještě byli mladí a Štěpán právě začínal chodit – její člověk kosil seno na louce vedle Apšupisu. Přinesla mu jídlo. Cestou se zastavila pod břízou a dívala se, jak lehce mu projíždí kosa trávou, jak rovné má pokosy, jak nízko při zemi trávu seče.

Košili na zádech už měl celou tmavou, začínalo být

vedro a ji pátil horký vzduch v nose. Otočil se na ni s úsměvem a trsem trávy otřel ostří kosy. „Si unavený?“ zeptala se. „Depak! Já bych moh kosit věčně!“ A když jedl, díval se na louku, srovnával posečený a neposečený kus a uvažoval, kolik pokosů ještě načne. Dojedl, pohladil ji po rameni a znovu se pustil do práce. A tak to bylo se vším. Jenom v kolchozu se mu práce nelíbila. „Copak to je nějaká práce? Sme pořád pohromadě, v houfu. No jak dlouho může takhle člověk pracovat?“ Mládež má na to dneska opačný názor: hlavně aby jich bylo u nějaké práce co nejvíc, aby bylo víc legrace a smíchu, ale pracovat sám, beze spěchu už nikdo nechce a ani neumí. Musí mít vedle sebe dalších pět nebo šest lidí. A sotva kousek udělají, hned se skládají na víno. Proto se snaží být s prací co nejdřív hotovi, aby mohli dřív pít.

„Hotovo! Vsjo!“ Darius hodil vidle na zem a otřel si čelo.

Podívala se na slunce. Ještě se neblížilo k vrcholům stromů na hřbitovním návrší. Začne padat do holých větví teprve za dobrou půl hodinu.

„Rychle ses s tím vypořádá, Dariusi. Di do chalupy, já puđu do stodoly přikrýt brambory. Co když v noci přijde mráz, tak aby nepomrzly.“

„Ale nepříde, nač je budeš zakrejšvat.“

„No ať tak či onak, zakrýt je musím. Ty si zatím umejš ruce. Kolik pytlů si naložil na traktor?“

„Devět.“

„Aspoň budete mít čím krmit prasata. Máte ešte svoje?“

„Málo.“

„No tak teď budete mít . . . Až přídu, tak zatopim, opeču ti salám, určitě máš hlad, dyť si nic neobědval.“

„Vykašli se na to. Ukroj mi kus salámu, to stačí.“

„Tak dí, umejš si ruce, já hned přídu.“

Darius uchopil vidle a šel s nimi k traktoru, ona nesla prázdné košíky do stodoly. Zakryla hromadu brambor vším, co našla: starou houní a navrch ještě hodila pár prázdných pytlů. Takhle nepomrznou, i když přijdou mrazy. Pak si vzpomněla, že rýč zůstal na poli, došla pro něj, donesla ho na dvůr a postavila vedle dveří do chalupy, zem z něho už neseškrábala. Však přes noc nezreziví.

Darius seděl u stolu. Už vytáhl z tašky láhev a postavil ji před sebe.

„Tak dej, co máš, musím jet, vyndat brambory a odstavit traktor.“

„Jak pojedeš opilý?“

„To není tvoje starost. Dej mi něco zakousnout, najím se až doma.“

„Nepospíchej na mě, víš, sem už stará. A jak začnu spěchat, nic se mi nedaří.“

Darius si k sobě přitáhl láhev a začal odlupovat klobouček uzávěru.

„Sklenička je na polici.“

„Vím.“

Když se pak otočila, aby nakrájela salám, slyšela, jak si nalévá.

„Nepij nalačno jako nějaký vagabund. Hned ti namažu chleba máslem.“

„Co se s tím tak páráš? Přece nepojedu v noci!“

„Už to nesu!“

Hodil do sebe vodku a zakousl se do chleba se salámem. Posadila se proti němu a překvapeně hleděla: pije úplně jako Štěpán! Nejdřív se podívá na sklenici proti světlu, pak zvedne loket. A jí taky jako Štěpán: ukousne velké sousto, má plnou pusku a ve tváři se mu hýbají velké boule. Podepřela si bradu rukou!

„Dariusi, tak se na tebe dívám . . . Pověz, ať to před smrtí pochopím: proč vlastně piješ?“

Vypil druhou a odpověděl:

„Abych měl dobrou náladu.“

„A proč? Ženu máš mladou, musíš dostavět dům, založit zahradu, práci máš dobrou, vyděláváš dost . . . To je málo důvodů k radosti?“

„Jakou má člověk radost z práce? Akorát je utahanej jak pes . . . A den za dnem je to pořád stejný. Připadám si jako otrok!“

„Kdo pracuje se zemí, je dycky otrok. Napřed kmán, potom pán.“

„Pán . . . Předseda, agronom, partajní tajemník – to jsou páni. Ale já?“

„No když ses nechtěl učit.“

„Nešlo mi to, tak jsem nechtěl.“

Vypil další skleničku a znovu si ukousl salámu.

„Ta píše . . . Teď už je to lepší . . . Víno se mi úplně vykourilo z hlavy.“

Viděla, že začíná být hodně opilý – měl rázem jiné oči i obličej. Ale přesto se ještě zeptala:

„Eště nikdy si, Dariusi, nemyslel na to, k čemu to povede, když budeš takhle pít?“

Darius se rozzlobil:

„Když neumíš mluvit o ničem jiným, tak se radši koukej do okna! Si jako policajt! Pořád se vpytáváš a vpytáváš!“

Mávla rukou:

„Tak dobře, už nebudu . . . Stejně mi neřekneš pravdu. Copak ti na mě, starý bábě, záleží?“

„Nech už toho!“

Stará žena se otočila k oknu. Najednou se oběma rukama chytila za hrdlo:

„Kastantine!“ vykřikla jméno svého člověka.

Darius se na ni překvapeně podíval.

„Kastantine . . .“ a ukázala rukou do okna. „Traktor!“

Darius se tím směrem podíval – a vyskočil od stolu.

Traktor se pomalu valil na dům. Od stodoly přes dvůr, kolem studně, kolem pohozeného korýtka pro slepice se pomalu sunul k chalupě, monotónně hučel, ale jeho hukot byl jiný než obvykle: připomínal řev nějakého velkého zvířete, když zuřivě útočí na jiného živého tvora. Stará žena taky vyběhla ven. Darius poskakoval na jedné noze kolem traktoru a snažil se něčeho zachytit rukama, aby mohl vylézt nahoru. Traktor se neustále blížil, jako by si ničeho nevšímal, zaměřil se na jediný cíl – na dveře chalupy a měl jedině přání: porazit je, zbourat, všechno pohřbít pod zdmi domu, pod sesutou střechou. Stará žena viděla, jak Darius jednou nohou stoupl na jakýsi schůdek a už se přitahoval rukama, jenže se neudržel nebo mu sjela noha – a padl na záda. Traktor jel dál a stále stejnou rychlostí, lhostejně přešel ležícího vnuka a už se blížil k ní. Ještě mohla uskočit, mohla se mu vyhnout, ještě

by to stačila udělat, ale nikam neutíkala, nemohla přece opustit svůj dům, své poslední přístřeší, na které útočila temně modrá obluda s velkými černými koly. Popadla rýč a rozběhla se k traktoru, bušila do jeho železného chřtánu, ale on se neúprosně blížil a ona musela couvnout. Pomalu ustupovala a stále do něho tloukla rýčem, snažila se trefit do reflektorů, do jeho skleněných očí: třeba se vzpamatuje, třeba se zastaví, když oslepne. Ale on se valil dál a stará žena se zády opřela o zeď domu, zvedla rýč, aby ho naposledy, z posledních sil, ještě jednou udeřila . . .

Ani necítila bolest, jen zaslechla, jak jí cosi povolilo v hrudi.

POZNÁMKA O AUTOROVĚ

Litevský prozaik Romualdas Granauskas pochází ze severozápadní části Litvy – Žemaitie. Narodil se roku 1939 v dvacetitisícovém okresním městě Mažeikiai, ležícím u lotyšských hranic. Granauskasovi bylo patnáct let, když se mu v novinách objevil první literární pokus. Opravdová umělecká dráha však nebyla nikterak přímočará. Prošel řadou zaměstnání, byl okresním kulturním referentem, učitelem, redaktorem okresních novin i mládežnického kulturního měsíčníku, zedníkem i zámečníkem. Teprve v roce 1969 debutoval knihou povídek s názvem Koruny stromů (Medžių viršunės), jež byla nadšeně přijata nejen čtenáři, ale i kritikou. Již v této prvotně totiž Granauskas projevil základní rys svého prozatérského talentu – schopnost vidět svět prostých žemaitských venkovanů v obecných souvislostech a postihnout tak podstatné otázky lidského bytí. V roce 1973 byla v literárním měsíčníku Pergalė (Vítězství) otištěna novela Obětování býka (Jaučio aukojimas), která o dva roky později vyšla knižně spolu s dalšími třinácti povídkami ve sborníku nazvaném Jedličí chleba (Dūonos valgytojai, 1975). Na další Granauskasovu knihu však museli čtenáři čekat plných dvanáct let. Mezitím autor vytvořil scénář k filmu podle románu Jonase Avyžiuse Ztracený domov (1977), napsal divadelní hru Růže rozkvetlá ve tmě (Rožės pražydėji imas

tamsoje, 1978), scénář k filmu *Léto končí na podzim* (*Vasara baigiasi rudenį*, 1981), a televizní hru *Vítr v žitném poli* (*Vėjas rugiuose*, 1983). V roce 1983 se v časopise *Pergalė* objevilo jeho dosud nejrozsáhlejší dílo *Život pod javorem* (*Gyvenimas po klevų*) a v roce 1987 nová kniha *Bílý věnec pro černou lokomotivu* (*Baltas vainikas juodam garvežiui*, 1987). Výčet dosavadních Granauskasových publikací zatím uzavírá knižní vydání novely *Život pod javorem*. Autorovo dílo se začleňuje do širokého mnohotvárného proudu vesnické prózy, jež v současné literatuře dosud domínuje, přestože si uchovává svou osobitost a jedinečnost. Výrazně se odlišuje od tradičního pojetí, jež čeští čtenáři mohou znát z českých překladů románů J. Baltušise (*Balada o Júzovi*), J. Avyžiuse (*Ztracený domov*), V. Bubnyse (*Země před vzkříšením a Pod letním nebem*) a koneckonců i M. Sluckise (*Cizí vášně a Strom světla*) a J. Aputise (*Ach, Teofile*), nejen svébytným romanticko-lyrickým viděním světa a hlubokou psychologickou analýzou, ale především spontánním asociativním vypravěčstvím, poetickou intonací a také volbou svých hrdinů – lidí skřípnutých osudem, stojících téměř na okraji společnosti. Dokazují to i obě novely tohoto sborníčku. Jejich děj dělí propast staletí, přesto poslední kuršský pohanský kněz i stará žemaitská venkovanka z našeho století mají mnoho společného. Chceme-li pochopit jejich vnitřní spřízněnost, musíme ozřejmit některé historické souvislosti.

Žemaitové jsou litevskou etnickou skupinou obývající severozápadní část Litvy – Žemaitii (z dřívějších českých pramenů ji známe jako *Žmuď* a její obyvatele jako

Žmudíny, toto pojmenování se v minulosti dostalo do českého jazyka prostřednictvím polštiny) a vyznačují se svérázným nářečím (jedním ze dvou základních nářečí spisovné litevštiny), svébytnou lidovou architekturou, písněmi, tanci i národním krojem. A také osobitou povahou. Řekne-li Litevec o někom, že je jako *Žemait*, má na mysli člověka, který tvrdohlavě prosazuje vlastní názor a až do posledního dechu ho hájí. O tvrdohlavosti a neústupnosti Žemaitů koluje v národě množství zkazek a legend.

Kuršové byli baltský kmen žijící v 1. a 2. tisíciletí na březích Baltského moře a jako samostatná etnická skupina existovali zhruba do 16. století. Severní Kuršové splýnuli v Lotyšii, jižní se Žemaity a dnes je připomínají pouze dva zeměpisné názvy: Kuršský záliv (*liman*) a Kuršská kosa, kde se odehrává i děj novely *Obětování býka*.

Žemaitská vesničanka z dvacátého století je tedy nepřímým potomkem kuršského obětníka a dědičkou jeho odkazu. Pohanský kněz nechápe ovšem křesťanství jen jako odklon od víry předků, ale zejména jako porobu svého národa. Na území Litvy se pohanství udržovalo dlouho – Litva byla pokřtěna až v roce 1387 a Žemaitie dokonce v letech 1413–1417. Křesťanství tu ohněm a mečem šířil řád mečových bratří a němečtí rytíři, bylo to náboženství uchvatitelů a nepřátel, jejichž cílem bylo nejen dobytí území a porobení národa, ale i jeho fyzická likvidace. Stačí si připomenout osud méně šťastných litevských sousedů Prusů, kteří zcela asimilovali s německými i polskými kolonizátory. Litevské kmeny a později knížectví po tři století se střídavými úspěchy

odolávaly christianizačnímu a vojenskému nátlaku. Bylo proti nim posláno několik křížových výprav, jichž se účastnili i čeští páni a králové, zejména Přemysl Otakar II. a Jan Lucemburský. Křížáci se utkali s litevskými vojsky v řadě bitev a teprve v roce 1410 byli definitivně poraženi spojeným litevsko-polským vojskem za podpory ruských a českých sborů ve známé bitvě u Grunwaldu.

Stará žena z novely *Život pod javorem*, která jako jediná obyvatelka zůstává ve vylidněné vesnici, rovněž lpí na starých pořádcích, odmítá přijmout nový život, protože je cizí, ve zdánlivě pohodlnějším a komfortnějším životě v nové střediskové obci spatřuje zcela oprávněně bezcitný způsob existence dehumanizované naprostým odtržením od přírody a z toho plynoucí pád do anonymity a do kataklyzmaticky postupující degenerace lidských vztahů, jak to přinášel uniformní socialismus minulých let. Není to tak dávno, co i na Litvě násilně změnil vztah člověka k půdě i k práci, zánik starých usedlostí a typicky žemaitských samot přinesl závažné změny i do poměrů v rodině. Na životních tragédiích muže, syna a nakonec i vnuka vidí stará žena postupující odcizení a ztrátu základních životních jistot a opor. Hlavní příčinu tuší v odtržení od přírody, v absenci kontaktu s ní. Proto vždycky odmítala opustit rodná místa, podvědomě cítí, že i s poslední kůrkou tvrdého chleba je její život bohatší a smysluplnější. Proto dává přednost samotě na rodných místech stvrzujících její existenci před tragickou izolovaností ve společenství lhostejných. I při své fyzické nemohoucnosti je plna vnitřní síly a pevnosti. Stejně vlastnosti jsou příznačné

i pro pohanského obětníka, který se odhodlává k zoufalému a nepochybně marnému činu, když obětuje býka a žádá moře, aby dalo jeho kuršskému národu obživu. Činí tak s plným vědomím rizika, neboť porušuje zákaz cizích uchvatitelů, ale zároveň ví, že nemá jinou alternativu, pokud nechce zklamat svůj národ a zpronevěřit se všemu tomu, co doposud utvářelo celý jeho život. Právě ve věrnosti životním zásadám a v neegoistickém chápání druhých lidí a jejich potřeb je zdroj vnitřní síly a statečnosti obou hrdinů. Je to také základní myšlenka, která formálně tolik odlišné novely sjednocuje k nesporné příbuznosti a vnitřní jednotě.

Alena Vlčková